

**VANKIEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN SUOMEN
VANKILOISSA**

**EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIEHEN RATKAISUT VANKIEN
KANTELUISTA VUOSILTA 2015-2020**

Elli Jutila
Maisterintutkielma
Sosiaalityö
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2021

KUVIOT

KUVIO 1. Tutkimuksen analyysiprosessi	38
KUVIO 2. Hallinnan subjektit ja tekniikat vankien oikeuksien toteutumisessa.	72

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Vankien kanteluiden aiheet ja määrät vuosilta 2015–2020	42
TAULUKKO 2. Vankien kantelut vuosina 2015–2020.....	45
TAULUKKO 3. Vankien kanteluiden kohde	47
TAULUKKO 4. Perusoikeudet eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuihin	51
TAULUKKO 5. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen toimenpiteet	54
TAULUKKO 6. Kanteluiden kohteiden perustelut toiminnalleen	57

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden- ja filosofian laitos
Tekijä Elli Jutila	
Työn nimi Vankien oikeuksien toteutuminen Suomen vankiloissa. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut vuosilta 2015–2020.	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Syksy 2021	Sivumäärä 85 + liitteet 2 sivua
Ohjaajat Kati Närhi ja Ulla Salovaara	
Tiivistelmä <p>Tässä maisterintutkielmassa tutkitaan vankien oikeuksien toteutumista suomalaisissa vankiloissa. Tutkielman kohteena on vankien tekemät kantelut eduskunnan oikeusasiamiehelle. Kantelut kohdistuvat pääosin Rikosseuraamuslaitokseen. Tutkin sitä, mistä asioista vangit kantelevat, mihin perusoikeuksiin oikeusasiamies viittaa tekemissään ratkaisuissa ja miten Rikosseuraamuslaitos perustelee toimintaansa. Aihe on sosiaalityön näkökulmasta tärkeä, koska vangit ovat marginaalinen ryhmä yhteiskunnassa, jonka perus- ja ihmisoikeudet tulee toteutua.</p> <p>Tutkimuksen aineistona toimii eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut, joissa on viitattu perusoikeuksiin. Vankien kantelut rajoittuvat vuosiin 2015–2020 (n=47). Vuosilukujen lisäksi aineisto on rajattu koskemaan ainoastaan vankeusvankeja. Ratkaisut toimivat keinona kuvailla vankien oikeuksien toteutumista. Tutkimus on laadullinen. Tutkimuksen analyysimenetelminä toimivat aineistolähtöinen sisällönanalyysi, sisällön erittely sekä kvantifiointi. Teoreettisena viitekehystenä perusoikeuksien lisäksi toimii hallinnan analytiikka ja oikeudenmukaisuus.</p> <p>Tutkimustulokseni jakautuvat kolmeen tulospaleeseen, jotka ovat vankien tekemät kantelut, perusoikeudet oikeusasiamiehen ratkaisuissa ja perustelut päätösten takana. Vankien tekemistä kanteluista löytyi kuusi teemaa, jotka olivat vangin kohtelu, elinolot, kirje- ja puhelinsalaisuus, laitos- ja osastosijoittelu, vangin tarkastaminen ja muut. Perusoikeuksia koskevassa tutkimuskysymyksessä löysin ne perusoikeudet, joita oikeusasiamiehen ratkaisujen perusteella rajoitettiin. Rikosseuraamuslaitoksen perusteluita toiminnalleen luokittelin kuudeksi ryhmäksi, jotka olivat turvallisuus, organisaatioon liittyvät seikat, resurssit, perustelut eivät olleet tiedossa tai kantelun kohde oli kiistänyt vangin väitteen, vankilasta riippumaton syy ja vankilan ominaisuus. Hallinnan analytiikan avulla pystyin hahmottamaan vankien kanteluprosessiin liittyvää hallintaa. Kanteluprosessin taustalla on vankien kokemukset oikeudenmukaisuudesta.</p> <p>Tutkimuksen perusteella vangit kantelevat monenlaisista asioista ja heidän oikeutensa toteutuvat vaihtelevasti. Tarvitaan jatkotutkimuksia vankien oikeuksien ja oikeudenmukaisen kohtelun vaikutuksesta vangin kuntoutumiseen. Tutkimustiedon valossa voidaan kehittää rikosseuraamusalaa entistä enemmän sen arvojen mukaiseksi uusintarikollisuutta vähentäväksi organisaatioksi.</p>	
Asiasanat: perusoikeudet, oikeudet, vanki, vankila, oikeudenmukaisuus, hallinta	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen tausta ja tavoitteet.....	1
1.2	Aikaisempaa tutkimusta	4
2	LAINSÄÄDÄNTÖ VANKIEN OIKEUKSIEN TUKENA.....	8
2.1	Kansainväliset sopimukset ja suositukset	8
2.2	Perusoikeudet ja vankeuslaki olennaisessa roolissa	10
2.3	Vangin jälkikäteiset oikeusturvakeinot	15
3	TEORIANA HALLINTA JA OIKEUDENMUKAISUUS.....	18
3.1	Hallinnan analytiikka	18
3.2	Kokemus oikeudenmukaisuudesta	21
4	HALLINTAVALTA VANKILASSA	25
4.1	Oikeusasiamies kanteluiden ratkaisijana	25
4.2	Rikosseuraamuslaitos ja julkinen valta.....	27
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	32
5.1	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset.....	32
5.2	Tutkimusaineisto.....	33
5.3	Analyysimenetelmät.....	35
5.4	Tutkimuksen eettisyys.....	38
6	VANKIEN TEKEMÄT KANTELUT	41
6.1	Kanteluiden aiheet	41
6.2	Kanteluiden kohteet.....	45
7	PERUSOIKEUDET OIKEUSASIAMIEHEN RATKAISUISSA.....	50
7.1	Perusoikeuksiin liittyvät ratkaisut.....	50
7.2	Ratkaisujen sisältämät toimijaan kohdistuvat toimenpiteet.....	54
8	PERUSTELUT PÄÄTÖSTEN TAKANA.....	57
8.1	Turvallisuus	58
8.2	Organisaatioon liittyvät seikat	60
8.3	Resurssit	62
8.4	Perustelut eivät olleet tiedossa tai väitteet kiistettiin	64

8.5	Vankilasta riippumaton syy	66
8.6	Vankilan fyysiset ominaisuudet	67
9	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	69
9.1	Tutkimustulosten yhteenveto	69
9.2	Pohdinta ja jatkotutkimuksen tarve	73
	LÄHTEET	76
	LIITTEET	86

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Henkilö päätyy vankilaan ja tulee vangiksi, koska hän on tehnyt rikoslain (39/1889) alaisen rikoksen, josta hän on saanut tuomioistuimelta rangaistuksena ehdottoman vankeustuomion. Tämä niin kutsuttu vapausrangaistus merkitsee sitä, että hän menettää vapautensa määräajaksi. Usein julkisessa keskustelussa puhutaan vankien hyvistä oloista vankiloissa ja liian lyhyistä tuomioista. Vangit rikoksentehtäjinä saattavat olla helppo arvostelun kohde, erityisesti kun tarkastellaan asiaa rikoksen uhrin näkökulmasta. Usein kuitenkin keskusteluista jää pimentoon se, että lähes kaikki vangit vapautuvat jossain vaiheessa takaisin yhteiskuntaan. Voimme määrätä ihmisiä vankilaan, mutta on tärkeä arvioida vankeuden aiheuttamia kustannuksia ja hyötyjä (Travis 2005, 15). Vankilakokemukset saattavat olla yhteydessä siihen, haluavatko vangit sopeutua yhteiskuntaan vai jatkaa rikollista elämäntapaa. (ks. esim. Von Schrowe 2018, 78.) Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen eri yksiköiden sekä muiden toimijoiden yhteneväisillä toimintatavoilla voidaan ajatella olevan positiivisia seurauksia liittyen vankien kuntoutumiseen ja jopa uusintarikollisuuteen. Harmillista on, että Rikosseuraamuslaitoksen resursseja ja henkilöstöä on vähennetty viime vuosina, minkä vuoksi tähän tavoitteeseen on vaikeaa päästä. (Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 2016, 17.)

Erilaiset rangaistusteorioiden selventävät sitä, onko rangaistuksen antaminen oikeutettua, ja jos on, millä tavoin. Yhteiskunnan oikeutusta puuttua ihmisen henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen voidaan perustella rangaistusteorioiden näkemyksillä. (ks. esim. Melander 2015, 21-27.) Asiaa voidaan tarkastella kansalaisvelvoitteen kautta eli kansalaisen odotetaan toimivan valtion lainsäädännön ja säännösten mukaan. Toisaalta valtio mahdollistaa ja tukee kansalaisia paljon, joten kansalaisilta odotetaan tietynlaista kiitollisuutta saamistaan palveluista ja toiminnoista. Jos kuitenkin kansalainen näitä velvollisuuksiaan

laiminlyö, hän saa siitä rangaistuksen, mikä aiheuttaa taas valtion puuttumisen henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ei olisi reilua muita kansalaisia kohtaan olla antamatta velvollisuuksien laiminlyönnistä rangaistusta. Tämänkaltainen ajattelu on osa yhtä rangaistusteorioiden muotoa, sovitusteoriaa. (Hyttinen & Tapio 2018, 201, 78.) Virve-Maria de Godzinsky ja Mikko Aaltonen (2013, 3) puhuvat tutkimuksessaan oikeudenmukaisuuden toteutumisesta objektiivisten ja subjektiivisten käsitysten kautta. Objektiivinen näkemys tarkoittaa sitä, onko esimerkiksi tuomioistuimien tai tässä kontekstissa vankilan viranomaisen noudattanut lainsäädännön ja säännösten mukaista menettelyä. Tässä tutkielmassa vankien kanteluita tarkastelee eduskunnan oikeusasiamies ja hän tekee lain näkökulmasta tulkinnan menettelyn oikeudellisuudesta. Subjektiivinen näkemys tarkoittaa sitä, että oikeudenmukaisuus mielletään sen mukaan, miten ihmiset eli tässä yhteydessä vangit kokevat oikeudenmukaisuuden toteutuneen (de Godzinsky & Aaltonen 2013, 3).

Tässä tutkielmassa on kyse pikemminkin vankilassa tapahtuneesta rangaistuksesta ja oikeudenmukaisuuden sekä yhdenvertaisuuden toteutumisesta kuin rangaistuksen saamisesta rikosten vuoksi. Kyse on laajemmasta kokonaisuudesta, jossa on tarkoitus syventyä siihen, onko vankilan sisällä tapahtuneet rangaistukset ja viranomaisten toiminta vankeja kohtaan ollut oikeutettua ja perusteltua. Rangaistuslaji määritellään rikoslaissa ja rangaistuslajin avulla voidaan puuttua ihmisten varallisuuteen ja vapauteen (Hyttinen & Tapani 2018, 76). Alun perin vankila oli suunniteltu korvaamaan kuolemanrangaistukset. Vankiloiden muodostumisen myötä alettiin etsiä muita vaihtoehtoja erilaisista rangaistusmuodoista, yhtenä esimerkkinä yhdyskuntaseuraamukset. Rangaistusmuotojen kehittyessä myös vankiloiden olot ovat parantuneet vuosien saatossa. (Laine 2014, 397, 402.)

Vangeille kuuluvat samat perus- ja ihmisoikeudet kuin kaikille muillekin kansalaisille. Vapauden menetys on rangaistus rikoksesta, eikä sen lisäksi lähtökohtaisesti tulisi rajoittaa vangin muita oikeuksia. Rikosseuraamuslaitoksen arvoihin kuuluvat oikeudenmukaisuus ja ihmisarvon kunnioittaminen. Näitä ihmisoikeuksia tulisi kunnioittaa vankeusrangaistuksen aikana. Työntekijöiden ja vankien ongelmallinen vuorovaikutus, vangin rikoksen perusteella asiaton kohtelu tai mielivaltainen valta-aseman käyttö eivät kuulu Rikosseuraamuslaitoksen arvopohjaan. Julkisen vallan vastuulla on turvata vankien oikeudet sekä vankien ja henkilökunnan turvallisuus vankilan arjessa. Vangit ovat marginaalinen ryhmä, jonka koulutustausta, sosiaalinen asema sekä työllisyystaso on muun väestön keskiarvoa alhaisempi. Vangeilla on muuhun väestöön verrattuna enemmän päihteiden käyttöä ja psyykkisiä ongelmia. Vangit eivät ole samanlaisia keskenään. Heidän sosiodemografiset tekijänsä eroavat toisistaan ja esimerkiksi sakkovangit ja

vankeusvangit ovat näiden suhteen erilaisia. (Joukamaa ja työryhmä 2010, 14, 74; Lintonen & Joukamaa 2013, 62.) Laurila, Linderborg, Tyni, Aaltonen ja Lähteenmäki (2021) toteavat sakkovankien olevan muuhun vankipopulaatioon verrattuna heikommassa sosiaalisessa asemassa. Yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevat tarvitsevat erityistä tukea ja heidän oikeuksien toteutumista tulee edesauttaa. Tämän vuoksi sosiaalityön pro gradu -tutkielmana tämä on enemmän, kuin tarpeellinen.

Tutkielmassa syvennytään vankien oikeuksien toteutumiseen ja vankien tekemiin kanteluihin. Perehdyn siihen, millaisista asioista vangit tekevät kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle, mihin perusoikeuksiin oikeusasiamies ottaa ratkaisuisaan kantaa ja miten kanteluiden kohteet, pääosin Rikosseuraamuslaitos perustelee toimintaansa. Aihetta on tärkeää tutkia, että vankien kokemukset vankilasta tulisivat kuulluiksi ja nähdyiksi. Perusoikeuksien lisäksi vankien oikeuksiin vaikuttavat merkittävästi vankeuslaki (767/2005) ja vankilassa vallitseva viranomaisten hallintavalta. Mielenkiintoni kohdistuu vankien kanteluiden sisältöihin ja sitä kautta Rikosseuraamuslaitoksen tai muiden vankia koskevien toimijoiden toimintaan. Tutkielman aineistona on eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut vankeusvankien kanteluista vuosilta 2015–2020. Tavoitteena on tuoda esiin vankien oikeuksia ja niiden toteutumista oikeusasiamiehen ratkaisujen kautta. Tällä maisterintutkielmalla haluan tuoda esiin tietoa, jolla vankiloiden toimintaa ja sääntelyä pystyttäisiin kehittämään entisestään ja huomioimaan paremmin vankien näkökulma sekä kuntoutuminen. Tutkielma on yhteiskunnallisesti merkittävä, koska viranomaisten vallankäyttöä on hyvä tehdä läpinäkyväksi ja avoimeksi. Tutkielma tuottaa arvokasta tietoa Rikosseuraamuslaitokselle vankien oikeuksien toteutumisesta ja organisaation rakenteista. Tein kandidaatintutkielmani vankien oikeuksien toteutumisesta vankeusrangaistuksen aikana. Tarkastelin teemaa perusoikeuksien ja vankeuslain näkökulmasta. Kandidaatintutkielma oli kirjallisuuskatsaus, jossa paneuduin aiheeseen sosiaalityön sekä kriminologisen alan tutkimuksen avulla. (Jutila 2018.) Tämä pro gradu -tutkielma on jatkoa kandidaatintutkielmalleni.

Aiheeni on ajankohtainen, koska julkisessa keskustelussa on viime aikoina tullut ilmi vankiloiden haasteita liittyen vankilan resursseihin sekä henkilökunnan rekrytointiin, minkä voidaan ajatella vaikuttavan vankien oikeuksien toteutumiseen. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos on tekemässä organisaatiouudistusta, jonka tulisi yhdenmukaistaa vankiloiden toimintaa ja kehittää Rikosseuraamuslaitoksesta yhtenäisempi organisaatio (Rikosseuraamuslaitos 2020, 14). Tarkoitukseni ei ole arvostella vankilan henkilöstöä tai Rikosseuraamuslaitoksen työtä, eikä myöskään puolustella vankeja tai rikollista toimintaa, vaan nimenomaan tuoda näkyväksi rikosseuraamusalan monimutkaisia rakenteita ja lainsäädäntöä sekä pohtia ihmisoikeuslähtöistä työskentelyä rikosseuraamusalalla.

1.2 Aikaisempaa tutkimusta

Vankien oikeuksiin liittyvää suomalaista yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ei ole juurikaan tehty. Joitain tutkimuksia ja opinnäytetöitä on toteutettu oikeustieteen alalla sekä ammattikorkeakouluissa sosionomien ja tradenomien toimesta (ks. esim. Havas 2016; Tuovinen 2019; Blomberg 2020). Henri Kääriäinen (2018) on tarkastellut oikeudenmukaisuutta tutkintavankien näkökulmasta pro gradu -tutkielmassaan. Kansainvälistä tutkimusta oikeudenmukaisuuden kokemuksesta liittyen viranomaisten toimintaan on olemassa. Tutkimuksien mukaan oikeudenmukaisuuden kokemuksella on vaikutusta ihmisten käyttäytymiseen. (ks. esim. Tyler 2003; Reisig & Mesko 2009; Beijersbergen ym. 2016.) Suomessa tutkimusta ei juurikaan ole tehty vankien näkökulmasta.

Vuonna 2012 käynnistyi laaja tutkimushanke, jonka tavoitteena oli arvioida vuoden 2006 vankeuslakiuudistuksen toteutumista. Aihetta on tutkittu monista eri näkökulmista eri aineistojen avulla. Kyselyt tehtiin vangeille, tutkintavangeille ja Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnalle vankiloihin ja arviointikeskuksiin. Aineisto koostuu vankien ja henkilökunnan haastatteluista, vankien muutoksenhaku- ja kantelumateriaaleista, vankiloiden järjestyssäännöistä sekä vankirekisterin tiedoista. Anu Liimatainen ja Kati Rantala (2016) ovat koonneet arviointitutkimuksesta yhteenvedon ja tutkimuskokonaisuudesta on tehty useita julkaisuja. Esimerkiksi Leena Mäkipää (2014; 2015) on tutkinut vankien jälkikäteisiä oikeusturvakeinoja vankeuslakiuudistuksen näkökulmasta. Mäkipää (2014) on kirjoittanut vankien oikeusturvan toteutumisesta oikeusasiamiehen ratkaisujen näkökulmasta. Mäkipää (2014, 24–26) toteaa, että vankien oikeusturvaan vaikuttavat työn käytännön vaikeudet, resurssit, lainsäädännön moninainen tulkinta, lain täytäntöönpanon selkeys ja työntekijöiden asenteet.

Vankiloiden toimintaa määrittää pitkälti vankeuslaki (767/2005), mutta myös vankiloiden järjestyssäännöillä on merkitystä. Vankeuslain 15 luvun 1 §:n mukaan vankiloissa täytyy olla järjestyssäännöt. Leena Mäkipää (2013) on tutkinut vankiloiden järjestyssääntöjä vankeuslakiuudistuksen tutkimushankkeen myötä. Mäkipää (2013, 5) toteaa, että järjestyssäännöt toimivat henkilökunnan työvälineenä ja vankien arkipäivien toimintaohjeina. Voidaan ajatella, että järjestyssäännöt ovat tärkeä osa vankien oikeuksia ja niiden toteutumista, koska ne määrittävät suuren osan vankilan arjesta. Vankiloissa tulee olla selkeät järjestyssäännöt jo pelkästään vankien ja henkilökunnan turvallisuuden vuoksi, mutta on kiinnostavaa tarkastella ylittävätkö viranomaiset joissain tilanteissa toimivaltaansa. Vankilan turvallisuus ja vankien kuntouttaminen on yhtälö, jota on vaikea toteuttaa (Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 2016, 23). Erilaiset määräykset vankilassa liittyvät muun muassa vankien liikkumiseen vankilan alueella, osastoihin,

tapaamisiin, puhelimen käyttöön, vangin vapaa-aikaan ja omaisuuden hallussapitoon. Vangin velvollisuus on noudattaa määräyksiä. Joissain määräyksissä voi olla kurinpitorangaistuksen uhka, jolloin on tärkeää kirjoittaa se selkeästi järjestyssääntöihin. (Mäkipää 2013, 3, 13.) Kurinpitorangaistuksiin liittyvissä määräyksissä oli Mäkipään (2013, 73) tutkimuksen mukaan jonkin verran vankilakohtaisia eroja, mikä voi vaikuttaa vankien yhdenvertaiseen kohteluun.

Anu Liimatainen, Leena Mäkipää ja Kati Rantala (2014) ovat raportoineet vankiloiden ja arviointikeskusten kyselyiden tulokset. Anu Liimatainen, Kati Rantala, Jyri Paasonen ja Leena Mäkipää (2015) ovat raportoineet vankeusvankien kyselytutkimuksen tuloksia sääntelyn toimivuudesta ja vankilan oloista. Kati Rantala, Sasu Tyni, Lauri Koskenniemi, Anu Liimatainen ja Henri Kääriäinen (2017) ovat tehneet tutkimuksen tutkintavankien oloista ja oikeuksien toteutumisesta. Kaikki edellä mainitut raportit ja tutkimukset ovat osa laajaa arviointitutkimusta vankeuslakiuudistuksesta. Se on ollut merkityksellinen tiedon lähde vankeinhoidon säätelystä, toimivuudesta sekä menettelystä (Liimatainen & Rantala 2016). Tutkimuksessa todettiin muun muassa, että vankiloiden yhdenmukaisessa toiminnassa ja hyvän hallinnon periaatteiden noudattamisessa oli vankiloiden kesken eroja. Resursseilla havaittiin olevan olennainen rooli lain tavoitteiden toteutumisessa. (Liimatainen & Rantala 2016, 63.) Vuonna 2021 julkaistiin kokoelmateos ”Suomalainen vanki”, jonka toimittivat Sakari Kainulainen ja Juho Saari. Teoksessa on kattavasti artikkeleita vankien tilasta ja tulevaisuudesta. Julkaisussa on muun muassa Kati Rantalan, Anu Heleniuksen ja Kanerva Kuokkasen (2021) artikkeli reilun vankilan elementeistä, mikä pohjautuu vankeuslakiuudistuksen arviointitutkimukseen. Artikkelissa todetaan, että vankilan reiluuteen ja sen rakentumiseen vaikuttavat esimerkiksi sääntelyn tavoitteiden realistisuus, resurssit, vankilan rakenteet ja toimintakulttuuri.

Anu Hartoneva (2002) on tehnyt liseniaatintutkimuksen normaalisuusperiaatteesta Suomen vankeinhoidossa. Normaalisuusperiaatteen mukaan vankilaolosuhteiden tulisi vastata yhteiskunnassa vallitsevia oloja. Vangeilla tulisi olla mahdollisuus muun muassa koulutukseen, työtoimintaan ja terveyspalveluihin. (HE 263/2004 vp, 7.) Hartoneva tarkasteli normaalisuusperiaatteen toteutumista kolmen perusoikeuden mukaan, jotka olivat oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 7 §), yksityiselämän suoja (PL 10 §) ja oikeusturva (PL 21 §). Edellä mainittujen perusoikeuksien toteutumista tutkittiin apulaisoikeusasiamiehelle ja oikeusministeriön vankeinhoito-osastolle tulleiden vankien kanteluiden perusteella. Lisäksi tutkimuksessa oli mukana Euroopan kidutuksen vastaisen komitean tarkastukset Suomen vankiloissa. Hartoneva (2002) totesi tutkimuksessaan, että perusoikeudet toteutuvat kohtalaisen hyvin, mutta haasteita aiheuttivat vankiloiden

fyysiset olosuhteet ja virkamiesten asenteet. Sasu Tynin (2015) väitöskirjassa tutkitaan vankeinhoidon vaikuttavuutta ja vankien uusintarikollisuutta. Väitöskirja koostui neljästä osatutkimuksesta: 1) rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuudesta, 2) Cognitive skills -ohjelman vaikutuksista vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen, 3) kognitiivis-behavioraalisen STOP-kuntoutusohjelman vaikuttavuudesta seksuaalirikollisilla ja 4) vankitoimintojen vaikutuksesta uusintarikollisuuteen.

Rikosseuraamuslaitos tuottaa myös itse paljon tietoa toiminnastaan. Esimerkiksi tutkijat Henrik Linderborg, Peter Blomster, Marja-Liisa Muiluvuori, Sasu Tyni ja Tuomas Laurila (2015) ovat tehneet tutkimuksen Rikosseuraamuslaitoksen laatutekijöistä. Laatua tutkittiin vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Tutkimuksessa todettiin, että vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa laadun kehittämisen haasteita ovat muun muassa organisaatiokulttuuri, henkilökunnan osaaminen sekä Rikosseuraamuslaitoksen ohjaamiseen ja johtamiseen liittyvät toimintatavat. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos julkaisee vuosittain julkaisun rikosseuraamusasiakkaistaan, tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen ja tilastollisen vuosikirjan.

Tämän tutkielman pääpaino on suomalaisessa tutkimuksessa ja lainsäädännössä. Kansainvälisen tutkimuksen hyödyntäminen jää pienempään rooliin perustellusti, koska seuraamusjärjestelmät ja yhteiskunnan tila eroavat eri maiden välillä. Kansainvälistä tutkimusta vangeista on kuitenkin tehty. Kanadalaisyntyinen sosiologi Erving Goffmanin (1922–1982) vuoden 1961 teos totaalisista laitoksista kertoo vankiloista ja mielisairaaloista, mikä aiheutti yhteiskunnasta kriittistä suhtautumista näitä sosiaalisia systeemejä kohtaan (Goffman 1961; Salovaara 2019, 46). Vankiloista tekee totaalisen laitoksen Goffmanin mukaan muun muassa lukitut ovet, ympäröivät muurit ja rajalliset mahdollisuudet vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa (Goffman 1969, 5–7). Michael Lipsky (2010) tuo esiin katutason byrokratian, kun työntekijät joutuvat toimimaan inhimillisen kohtelun, yhdenvertaisuuden sekä byrokratian välillä. Katutason byrokraateilla on hallussaan harkintavaltaa (Lipsky 2010, 13).

Deborah H. Drake (2012) on tehnyt empiiristä vankitutkimusta miesvangeista, jotka suorittavat pitkää tuomiota korkean turvaluokituksen vankiloissa. Hän käsittelee vankilan sisäisiä jännitteitä ja vallan käyttämistä sekä turvallisuuden tavoittelua. Englantilainen oikeustieteiden emeritusprofessori Susan Easton (2011) on kirjoittanut kattavan teoksen vankien oikeuksista, missä hän toteaa, että vankien oikeudet tulisi ottaa tosissaan. On tärkeää tunnistaa vankien oikeudet ja toimia niiden mukaisesti (Easton 2011, 9). Koen rikosseuraamusalalla tärkeäksi sen, että vankien kokemus itsestään ja mahdollisuuksistaan voivat muuttua. Yhteiskunnan tavat ja

keinot puuttua syrjäytymiseen ja huono-osaisten asemaan osoittavat tahtotilan vaikuttaa asioihin.

Tutkielmani etenee seuraavalla tavalla. Kuvailen johdannossa tutkimaani ilmiötä tutkimuskirjallisuuden avulla. Luvussa 2 esittelen vankien oikeuksia koskevia kansainvälisiä sopimuksia, lainsäädäntöä ja vankien oikeusturvakeinoja. Perusoikeudet ovat olennainen osa tätä tutkimusta, koska ne koskettavat sekä vankeja että julkista valtaa. Kolmannessa luvussa käsittelen tutkielman teoreettisena pohjana hallinnan analytiikkaa ja oikeudenmukaisuutta, jonka jälkeen tarkastelen vankilassa vallitsevaa hallintavaltaa. Tutkimuksen taustoituksen ja käsitteellisen keskustelun jälkeen esittelen tutkimusasetelman eli aineiston ja sen keräämisen, analyysimenetelmät, analyysiprosessin ja tutkimuseettisen ulottuvuuden. Luvut 5, 6 ja 7 ovat tutkimukseni tulososioita. Tutkimus päättyy lukuun 8, jossa esittelen tutkimuksen johtopäätöksiä, jatkotutkimuksen tarpeen ja pohdinnan.

2 LAINSÄÄDÄNTÖ VANKIEN OIKEUKSIEN TUKENA

2.1 Kansainväliset sopimukset ja suositukset

Suomi on sitoutunut moniin kansainvälisiin sopimuksiin ja suosituksiin, jotka turvaavat myös vankien oikeuksia ja antavat suuntaa vankeuden yleissäännöksiin. Kenties merkittävin toisen maailmansodan jälkeinen ihmisoikeusasiakirja on Yhdistyneiden Kansakuntien Ihmisoikeuksien yleismaallinen julistus. Julistus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 1948 ja se on toiminut myöhempien ihmisoikeussopimusten pohjana ja ihmisoikeusajattelun lähtökohtana. (Ojanen 2015, 67.)

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) vuonna 1966 hyväksymä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus on merkittävä myös vankien näkökulmasta. Vapautensa menettäneitä tulee kohdella ihmisarvoa kunnioittaen ja inhimillisesti. Yleissopimus määrittää, että vankeinhoidon tulee integroida vankeja takaisin yhteiskuntaan ja parantaa heidän asemaansa. Yleissopimuksessa määritetään, että vangeille kuuluvat lähtökohtaisesti samat oikeudet, kuin muillekin kansalaisille, esimerkiksi oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen, yksityiselämän suoja, sananvapaus ja perhe-elämä. Suomessa on myös voimassa vuonna 1984 YK:n yleiskokouksen kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai alentava kohtelun vastainen yleissopimus. (Mohell & Pajuoja 2006, 16). Sopimus tuli Suomessa voimaan vuonna 1989 (Ojanen 2009, 75). Esimerkiksi sopimuksen artiklan 7 mukaan rikoksen tekijän oikeudenmukainen kohtelu on taattava menettelyn kaikissa vaiheissa. Tämän yleissopimuksen myötä on perustettu kidutuksen vastainen komitea, joka valvoo sopimuksen täytäntöönpanoa. (SopS 60/1989.) Yhdistyneiden kansakuntien lisäksi ihmisoikeuksia ajaa Euroopan neuvosto ja se on Euroopan merkittävin ihmisoikeusjärjestö. Hyvin keskeinen sopimus on vuonna 1990

Suomessa ratifioitu Euroopan ihmisoikeussopimus, joka suojaa kansalaisten ihmisoikeuksia ja perusvapauksia. (Ojanen 2009, 75.)

Muun muassa nämä sopimukset ja vuosien 1995 ja 2000 perustuslakiuudistukset ovat vaikuttaneet vankeuslain uudistukseen vuonna 2006. Erityisesti perustuslain 7 § määrittää, että vapautensa menettäneiden oikeudet tulisi turvata lailla. 80 § määrittää, että yksilön oikeudet ja velvollisuudet säädetään lailla. Nämä pykälät vaikuttivat aiemmin vallitsevaan laitosaltaan. Uudistuksien jälkeen laitoksessa ei enää ole voitu rajoittaa henkilön perusoikeuksia niin kutsutun laitosaltaan perusteella. (Rantala ym. 2017, 6.)

Mainitsemisen arvoinen on eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen kieltämiseksi (17/1999; Mohell & Pajuoja 2006, 16). Yleissopimuksen myötä on perustettu vankien oikeuksia valvova taho eli Euroopan neuvoston alainen kidutuksen vastainen komitea CPT (Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment). CPT:n rooli on tärkeä, kun tarkastellaan vapautensa menettäneiden oikeuksia ja kohtelua. Sen tarkoitus ei ole tuomita valtioita ja niiden toimintaa, vaan luoda luottamusta ja kestävä yhteistyötä komitean ja valtioiden välille. (CPT 2016, 51.) Komitea kävi suomalaisissa vankiloissa tarkastuskäynnillä syyskuussa 2020, jolloin tarkastajat totesivat muun muassa koulutetun vankeinhenkilökunnan olevan riittämätöntä. Henkilökunnan vajaus aiheuttaa haasteita vankilan sosiaalisissa suhteissa, joista on aiheutunut väkivaltatilanteita. Henkilökunnan puutteen vuoksi vankien arkipäivien toimintaa on vaikea parantaa ja kehittää. Lisäksi ongelmia havaittiin esimerkiksi vankien terveydenhuollossa sekä tutkinta- ja eristysvankien yhteydenpidossa. (CPT 2021, 14–24.) CPT tekee tarkastuskäyntejä myös muihin maihin ja muun muassa Ruotsissa se vieraili alkuvuonna 2021. Ruotsin vankiloissa CPT nosti huolen aiheeksi vankien terveydenhuollon sekä muutamat tapaukset tutkintavankien kohtelusta (CPT 2021, 23, 26).

Yhdistyneiden Kansakuntien sopimuksista Nelson Mandela -säännöt eli vankeinhoidon vähimmäissäännöt koskevat vankeja ja heidän oikeuksiaan. Nelson Mandela -säännöt toimivat vahvoina suosituksina. Nelson Mandela -sääntöihin sisältyy vankien kohteluun, terveydenhuoltoon, kurinpitoon, haavoittuvien ryhmien suojeluun, valituksiin ja henkilökunnan koulutukseen liittyviä sääntöjä. Sääntöjä on kirjattu yhteensä 122 ja niiden tarkoitus on toimia vankiloiden vähimmäissääntöinä. Muun muassa sääntö numero 57 sisältää tietoa vankien tekemistä kanteluista ja valituksista. Sen mukaan vankien pyynnöt ja valitukset tulisi käsitellä nopeasti ja vastata niihin viipymättä ja erityisen nopeasti, jos se koskee vangin kidutusta tai muuta epäinhimillistä tai julmaa kohtelua. Vankia ei saa altistaa negatiivisille seurauksille pyynnön tai valituksen johdosta. (Rikosseuraamuslaitos 2017, 5, 44–45.) Eurooppalaiset vankeinhoitosäännöt sisältävät yhdeksän peruseriaatetta, jotka

toimivat hyvänä pohjana vankien kanssa tehtävälle työlle. Periaatteet pitävät sisällään ohjeistuksia liittyen ihmisarvoiseen kohteluun, vankilaoiloihin sekä vankien kuntouttamiseen. Lisäksi vankeinhoitosääntöihin on listattu suosituksia muun muassa vankeusoloista, terveydenhuollosta, järjestyksestä, henkilökunnasta sekä vankien tarkastuksesta ja valvonnasta. Hyvään järjestykseen kuuluu vangin mahdollisuus tehdä pyyntöjä ja valituksia vankeinhoitojärjestelmän viranomaiselle tai ulkopuoliselle taholle, eikä vangille tulisi aiheutua siitä negatiivisia seuraamuksia, kuten uhkailua. (Rikosseuraamuslaitos 2021, 9–10, 12–60.)

Vuonna 2010 Yhdistyneet Kansakunnat hyväksyi yleiskokouksessaan Bangkokin säännöt (Bangkok Rules), joiden tarkoitus on kiinnittää huomiota nais erityiseen ja sensitiiviseen vankityöhön (Bangkok Rules 2010). Bangkokin säännöt ja niiden sisältö ovat olleet esillä Rikosseuraamuslaitoksella viime vuosina, sillä Kaisa Tammi-Moilanen suoritti naisvankiselvityksen vuonna 2020. Uusi Hämeenlinnan naisvankila aukesi syksyllä 2020 ja syksyllä 2021 niin kutsutuista seka-avovankiloista luovuttiin. Avovankiloiden eriyttäminen naisille ja miehille mahdollistaa naisvankityön kehittämisen. (Tammi-Moilanen 2020; Rikosseuraamuslaitos 2021.) Bangkokin sääntöjä on yhteensä 70 ja ne pitävät sisällään suuntaviivoja muun muassa naisvankien terveys- ja sosiaalipalveluista, hygieniasta ja turvallisuudesta. Ne ovat kirjoitettu nais erityisellä otteella ja säännöissä mainitaan esimerkiksi traumainformoidun työotteen tärkeydestä sekä vanhemmuuden tukemisesta. (Bangkok Rules 2010.) On todella tärkeää, että Rikosseuraamuslaitos on kiinnittänyt naisvankeihin erityistä huomiota ja tehnyt töitä heidän elinolonsa eteen erilaisilla hankkeilla ja projekteilla. Monet kansainväliset sopimukset ja suositukset vaikuttavat siis myös suomalaisten vankien oikeuksiin. Tässä tutkielmassa tärkeässä roolissa on suomalainen lainsäädäntö, mutta lukijan on tärkeä tiedostaa, että Suomi on kansainvälisesti sitoutunut näihin sopimuksiin.

2.2 Perusoikeudet ja vankeuslaki olennaisessa roolissa

Suomen perustuslaki (731/1999) määrittää kansalaisten perusoikeudet, joita on yhteensä 16. Julkisen vallan tehtävä on turvata perusoikeudet. Tämänhetkinen perustuslaki tuli voimaan vuonna 2000 (Ojanen 2015, 14). Perusoikeudet ovat yhdenvertaisuus (PL 6 §), oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §), rikosoikeudellinen laillisuusperiaate (PL 8 §), liikkumisvapaus (PL 9 §), yksityiselämän suoja (PL 10 §), uskonnon ja omantunnon vapaus (PL 11 §), sananvapaus ja julkisuus (12 §), kokoontumis- ja yhdistymisvapaus (13 §), vaali- ja osallistumisoikeudet (PL 14 §), omaisuuden suoja (PL 15 §), sivistykselliset oikeudet (PL 16 §), oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (PL 17 §), oikeus

työhön ja elinkeinovapaus (PL 18 §), oikeus sosiaaliturvaan (PL 19 §), vastuu ympäristöstä (20 §) ja oikeusturva (21 §). Perustuslain pykälä 22 sisältää julkisen vallan velvollisuuden taata kansalaisen perusoikeudet. Vangeilla on oikeus perusoikeuksiin täysimääräisesti myös vankeusrangaistuksen aikana. Mahdolliset perusoikeuksien rajoitukset tulee tehdä yksittäistapauksissa ja tapauskohtaisesti. (HE 263/2004 vp, 81.) Vankien perusoikeusrajoitusten tulee perustua lakiin ja oltava välttämättömiä (Ojanen 2015, 33). Tämä on tärkeää huomioida tutkielmani tarkastelussa, koska vankilaympäristössä henkilökunta on vastuussa vankien oikeuksien toteutumisesta.

Kaikki ovat yhdenvertaisia lain edessä, eikä ketään saa syrjiä tai asettaa eri asemaan ilman hyväksytyä perustetta sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän seikan vuoksi (PL 6 §). Oikeus yhdenvertaiseen kohteluun pätee myös vankeihin, eikä heitä tulisi asettaa eri asemaan perusteettomasti. Oikeus elämään, ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen on jokaisella, eikä ketään tule kiduttaa, tuomita kuolemaan tai kohdella ihmisarvoa halventavasti. Ilman laillista perustetta kenenkään henkilökohtaiseen vapauteen ei saa puuttua eikä vapautta saa riistää mielivaltaisesti. Vapaudenmenetyksen määrää tuomioistuin ja vapautensa menettäneiden oikeudet turvataan lailla. (PL 7 §.) Tehty rikos ei saisi vaikuttaa vangin kohteluun. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että työntekijän pitäisi hyväksyä vangin tekemä rikos, mutta kohteluun sen ei tulisi vaikuttaa. Tehdystä rikoksesta ei tulisi tuomita ankarampaa rangaistusta, kuin laissa on säädetty. Ketään ei myöskään tule pitää syyllisenä tai tuomita sellaisen teon perusteella, mitä ei ole tekohetkellä määritetty lainsäädännössä. (PL 8 §.) Länsimaissa on eroja rangaistuskäytäntöjen ankaruudessa, mikä voi johtua muun muassa maiden poliittisista eroista tai hyvinvointijärjestelmistä. Esimerkiksi Suomessa on 100 000 ihmistä kohden vankeja 71. Vastaava luku on Englannissa ja Walesissa 142 eli puolet enemmän kuin Suomessa. (Cavadino & Dignan 2007, 85.)

Liikkumisvapaus tarkoittaa, että jokaisella Suomen kansalaisella ja maassa laillisesti oleskelevalla on oikeus liikkua maassa ja valita asuinpaikkansa. Jokaisella on myös oikeus lähteä maasta, mutta esimerkiksi oikeudenkäynti tai rangaistuksen täytäntöönpano voivat asettaa rajoitteita liikkumiselle. Lähtökohtaisesti Suomen kansalaisia ei saa estää tulemasta Suomeen, karkottaa, luovuttaa tai siirtää toiseen maahan vasten tahtoaan. On kuitenkin mahdollista, että Suomen kansalainen voidaan siirtää toiseen maahan rikoksen tai oikeudenkäynnin vuoksi, mutta hänen ihmisoikeutensa ja oikeusturvansa täytyy toteutua myös toisessa maassa. (PL 9 §.) Vankeusvankien liikkumisvapautta rajoitetaan vapausrangaistuksen myötä, koska he joutuvat suorittamaan tuomionsa rajoitetuissa olosuhteissa vankilassa. Yksityiselämän suoja (PL 10 §) määrittää jokaisen oikeuden yksityiselämään, kunniaan ja kotirauhaan. Kirjeen, puhelun sekä luottamuksellisen viestin suoja ei

tule loukata. Muun muassa viestin salaisuutta voidaan rajoittaa yhteiskunnan tai yksilön turvallisuuden takaamiseksi, rikostutkinnan vuoksi, oikeudenkäynnissä, turvallisuustarkastuksessa tai vapaudenmenetyksen aikana. (PL 10 §.) Vankilassa on siis mahdollista, että vangin oikeutta yksityiselämään rajoitetaan, mutta sen täytyy olla perusteltua.

Uskonnon ja omantunnon vapaus sisältää oikeuden tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, ilmaista vakaumusta sekä oikeuden kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. (PL 11 §.) Vangeilla on erilaiset taustat. Vankien uskonnon ja omantunnon vapautta tulee kunnioittaa. Jokaisella on oikeus vastaanottaa ja julkaista mielipiteitä sekä tietoja, kenenkään sitä estämättä. Sananvapauteen ja julkisuuteen (PL 12 §) kuuluvat myös oikeus saada tietoonsa viranomaiset asiakirjat, ellei niistä ole erikseen säädetty lailla. Näin ollen myös vangeilla on lähtökohtaisesti mahdollisuus saada tietoonsa viranomaisten asiakirjoja. Oikeus järjestää kokouksia, mielenosoituksia ja perustaa yhdistys kuuluu jokaiselle. Vankien kokoontumisesta on säädetty erikseen vankeuslaissa. Vankeuslain mukaan vangit voivat kokoontua toiminnan suunnittelun tai yhteisten asioiden käsittelyä varten, näistä asioista päättää joko vankilan johtaja tai hänen määräämänsä toiminnoista tai turvallisuudesta vastaava virkamies. (VL 11:7–8 §.) Jokaisella täysi-ikäisellä on oikeus äänestää vaaleissa. Julkisen vallan vastuulla on edistää kansalaisten mahdollisuutta yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen (PL 13 §). Jokaisen omaisuuden suoja on turvattu ja pakkolunastukseen liittyvät seikat on määrätty erillisellä lailla (PL 14 §).

Sivistykselliset oikeudet sisältävät oikeuden maksuttomaan perusopetukseen, joka julkisen vallan tulisi turvata. Jokaisella tulee olla mahdollisuus saada kykyjensä ja tarpeidensa mukaista opetusta myös muuta, kuin perusopetusta ja kehittää itseään varallisuuden estämättä. (PL 16 §.) Myös vankiloissa on mahdollisuus perusopetukseen, lukioon ja ammatilliseen toisen asteen koulutukseen. Korkeakouluopintoja on mahdollista tehdä muun muassa etäopintoina. (Rikosseuraamuslaitos 2020, 16.) Jokaisella tulee olla oikeus käyttää omaa kieltään tuomioistuimessa ja viranomaisten kanssa asioidessaan joko suomea tai ruotsia. Romaneilla ja saamelaisilla tulee olla oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään. (PL 17 §.) Vuonna 2020 romanivankeja oli Suomen vankiloissa seitsemän prosenttia (Rikosseuraamuslaitos 2020, 18).

Julkisen vallan tulee huolehtia työvoiman suojelusta ja sen tulee edistää työllisyyttä. Jokaisella on oikeus työhön ja elinkeinovapauteen, eikä ketään tule erottaa työstään ilman laillista perustetta. (PL 18 §.) Oikeus sosiaaliturvaan (PL 19 §) sisältää oikeuden välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Julkisen vallan tulee turvata sosiaali- ja terveyspalvelut, edistää väestön terveyttä ja tukea perheiden ja lasten hyvinvointia ja kasvua. Lisäksi julkisen vallan vastuuseen kuuluu edistää

jokaisen oikeutta asuntoon ja tukea asunnon oma-aloitteista järjestämistä. Vankilakontekstissa tämä tarkoittaa sitä, että vangeilla tulisi olla mahdollisuus sosiaali- ja terveyspalveluihin, kuten muullakin väestöllä. Vankien terveyden- ja sairaanhoidosta vastaa Vankiterveydenhuolto. Lisäksi vangille tulee mahdollisuuksien mukaan tarjota psykologista neuvontaa, tukea ja hoitoa sekä sosiaalista kuntoutusta. Sosiaalisen kuntoutuksen avulla vangilla on mahdollisuus ylläpitää yhteyttä perheeseen ja läheisiin, saada tukea asumiseen, työhön, toimeentuloon ja palveluiden ohjautuvuuteen. (VL 10:1, 5–6 §.)

Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta kuuluu meille jokaiselle. Julkisen vallan tulee turvata turvallinen ympäristö sekä antaa jokaiselle mahdollisuus vaikuttaa päätöksentekoon omassa elinympäristössään. (PL 20 §.) Oikeusturvan (21 §) koen äärimmäisen tärkeäksi oikeudeksi vankien näkökulmasta. Se tarkoittaa sitä, että jokaisen tulee saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja viivytyksettä tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Julkisuus, oikeus tulla kuulluksi ja saada perusteltu päätös asiasta sekä mahdollisesti hakea asiaan muutosta ovat osa oikeusturvan toteutumista. Tärkeää on, että vangit saavat heitä koskevista päätöksistä riittävät perustelut sekä heillä on mahdollisuus hakea asioihin muutosta. Julkisen vallan tehtävä on taata edellä luetteleman perusoikeudet (PL 22 §).

Perusoikeudet on mahdollista jakaa viiteen eri ryhmään; 1) henkilökohtaiset vapausoikeudet ja oikeusturva, 2) poliittiset perusoikeudet, 3) yhdenvertaisuusoikeudet, 4) taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet ja 5) kollektiivioikeudet eli niin kutsutut kansanoikeudet (Husa & Pohjolainen 2014, 139–140). Ojanen (2003, 3–4) on määritellyt kirjassaan perusoikeudet muodollisesti ja aineellisesti. Muodollisen määritelmän mukaan perusoikeus on yksilön oikeus, johon liittyy selkeä pysyvyys. Pysyvyys tarkoittaa, että perustuslakia on huomattavasti vaikeampi muuttaa, kuin tavallisia lakeja. Aineellisen määritelmän mukaan perusoikeudet kuuluvat kaikille ja määrittävät samalla yhteiskuntamme arvoperustaa. (Ojanen 2003, 6–7.) Perustuslain rooli on merkittävä suomalaisessa yhteiskunnassa ja yhteiskuntapolitiikassa. Perustuslakia voidaan pitää yhteiskuntasopimuksena, joka pitää sisällään perusarvot- ja normit, joihin toimintamme perustuu kansalais- ja viranomaistasolla. Perusnormisto ohjaa yhteiskuntapoliittista vallankäyttöä ja on tavallisen lainsäädännön perusta ja pohja. (Husa & Pohjolainen 2014, 59–60.)

Kaikkien ihmisryhmien tulisi olla yhdenvertaisessa asemassa, kun tarkastellaan perusoikeuksia. Vanki menettää vapautensa, kun hän suorittaa vankeusrangaistustaan. Vangin oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen siis rajoitetaan, mutta lähtökohtaisesti vangin muita oikeuksia ei tulisi rajoittaa. Jos vangin muita perusoikeuksia rajoitetaan vankeusrangaistuksen aikana julkisen vallan toimesta, tulee se perustella hyväksyttävästi tapauskohtaisesti. (Ojanen 2003, 42.) Perusoikeuksien merkitys tässä tutkimuksessa on ilmeinen, koska tarkastelen vankien

oikeuksien toteutumista vankien tekemissä kanteluissa. Vankeuslain mukaan vankeja tulee kohdella oikeudenmukaisesti ja ihmisarvoa kunnioittaen. Esimerkiksi vangin etninen alkuperä, ihonväri, kieli, uskonto tai yhteiskunnallinen mielipide eivät saa asettaa häntä eri asemaan. (VL 1:5 §.)

Perusoikeuksien lisäksi kansalaisilla on myös velvollisuuksia (Husa & Pohjolainen 2014, 213). Näin on myös vangeilla. Vankeuslaki (767/2005) pitää sisällään vankien oikeuksiin ja velvollisuuksiin liittyviä asioita, kuten perushuoltoon ja asumiseen, omaisuuteen ja tuloihin, sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä yhteydenpitoon. Lisäksi vankeuslakiin (767/2005) on kirjattu muutoksenhakua koskevat oikeudet sekä myös muutoksenhakuun liittyvät kiellot. Vankeuslakia tukee valtioneuvoston asetus vankeuslaista (548/2015), mikä pitää sisällään muun muassa vangin toimintaan sijoittamisen, työ- ja toiminta-ajan, omaisuuden, tulot, kirjeenvaihdon, puhelut, sähköisen viestinnän, tapaamiset, poistumisluvat, kurinpidon, tarkastamisen ja valvonnan. Vankeuslain 15 luvun 2 §:n mukaan vankien tulee noudattaa vankilan järjestyssääntöjä sekä vankilan henkilökunnan kehoituksia ja ohjeistuksia. Käyttäytymisen vankilassa tulee olla kunnioittavaa henkilökuntaa ja muita vankeja kohtaan. Vangille voidaan määrätä rangaistus, jos vanki tekee järjestyksirikkomuksen. Erilaisia kurinpitovankilassa rangaistuksia voivat olla muun muassa varoitus, oikeuksien menetys tai yksinäisyysrangaistus (VL 15:3–4.) Yksinäisyysrangaistus on kaikista kovin rangaistus, koska silloin vanki eristetään muista, eikä hänellä ole mahdollisuutta sosiaaliseen vuorovaikutukseen muiden kanssa (Saari & Kainulainen 2021, 30).

Vuonna 2006 vankeuslakia uudistettiin, jonka tavoite oli muun muassa parantaa vankien oikeusturvaa. Vankeuslakia uudistettiin myös vuonna 2015 liittyen tapaamiseen, yhteyden vankilan ulkopuolelle, vankilassa sijoittamiseen, toimintaan osallistumiseen, vangin tuloihin, kurinpitoon, tarkastamiseen ja muutoksenhakuun. (HE 45/2014; Liimatainen & Rantala 2016, 4.) Eduskunnan oikeusasiamiehen roolin esiin tuominen on merkittävää vankien kanteluprosessin sekä oikeuksien toteutumisen kannalta. Suomalaisen lainsäädännön lisäksi vankiloita ja vankien oikeuksia koskevat kansainväliset sopimukset. Suomi on sitoutunut kaikkiin kansainvälisiin ihmisoikeusvelvoitteisiin, joita pidetään ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta tärkeinä (Ojanen 2003, 103). Tässä tutkielmassa tuodaan tarkasteluun olennaista lainsäädäntöä sekä arvioidaan niiden käytännön toteutumista vankien oikeuksien näkökulmasta. Vankeuslaki luo pohjaa vankien oikeuksille ja mahdollisuuksille hakea muutosta heitä koskeviin päätöksiin. Vankeuslain tavoitteena on tukea vankia rikoksettomaan elämään, tukea tämän elämänhallintaa sekä estää rikoksien tekeminen vankeusrangaistuksen aikana (VL 2 §). Vankeuslain arviointitutkimuksen (Liimatainen & Rantala 2016) mukaan vankien oikeuksien toteutumisessa suomalaisissa vankiloissa oli jonkin verran vaihtelua.

Perustuslain 6 § toimi ohjenuorana lakiuudistuksessa, jossa haluttiin keskittyä nimenomaan vankien oikeuksiin, velvollisuuksiin ja yhdenmukaistaa vankiloiden toimintaa. (Liimatainen & Rantala 2016, 1, 4.) Lakiuudistuksesta on kulunut nyt 15 vuotta, joten on mielenkiintoista tarkastella myös sen vuoksi oikeuksien toteutumista sekä julkista vallankäyttöä.

Vankeuslain uudistuksen yhtenä suurimpana tavoitteena oli parantaa vankien oikeusturvaa. Oikeusturvan keskeisin sisältö on lainalaisuuden periaate, mikä tarkoittaa julkisen vallan toiminnan lainmukaisuutta kaikessa toiminnassa (PL 2 §:3). Lisäksi oikeusturvan toteutumiselle on olennaista mielivallan kielto sekä ennustettavuus, eli julkisen vallan tulee toimia systemaattisesti. Jotta oikeusturva toteutuu, tulee toimia perustuslain 6 §:n mukaisesti, eli kohdella ihmisiä yhdenvertaisesti, ilman syrjintää esimerkiksi sukupuolen tai alkuperän perusteella. Mielivalta ja viranomaisien harkintavalta korostuvat suljetussa laitoksessa, koska viranomaisilla on harkintavaltaa liittyen vankien elinoloihin, kuten kurinpitoon, vierailuihin ja puhelimen käyttöön. Kenenkään koskemattomuuteen ei tule puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti ilman laillisia perusteita. Oikeusturvan sisältöä tukee vankeuslaki, sillä vangin oikeuksia tai olosuhteita ei tule rajoittaa, kuin mikä on välttämätöntä tai laissa säädettyä. Vankeuslain ensimmäinen luku sisältää yleisiä säännöksiä vankeuden täytäntöönpanosta. Vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten on kohdeltava vankeja asiallisesti ja puolueettomasti. Nämä ovat osa vangin ennakkollista oikeusturvaa. (VL 1:3,5,6 §; Liimatainen & Rantala 2016, 12–13.)

2.3 Vangin jälkikäteiset oikeusturvakeinot

Vangit voivat käyttää muutoksenhakuoikeuttaan tai kannella henkilökunnan menettelystä joko Rikosseuraamuslaitoksen sisällä tai ulkopuoliselle taholle eli eduskunnan oikeusasiamiehelle (Mäkipää 2015, 55–56). Vankeuslain luvussa 20 on määritelty vangin muutoksenhakukelpoiset päätökset ja ne päätökset, joihin vangilla ei ole oikeutta hakea muutosta. Vuonna 2015 vankeuslakia uudistettiin jonkin verran vangin muutoksenhaun osalta, jolloin vankien mahdollisuudet hakea Rikosseuraamuslaitoksen päätöksiin muutosta laajenivat. Suuremmat muutokset vangin muutoksenhakuoikeuteen tehtiin jo vuoden 2006 vankeuslakiuudistuksessa. (Liimatainen & Rantala 2016, 13.) Muutosta voi hakea esimerkiksi vangin sijoittamiseen, kirjeiden pidättämiseen ja kurinpitovirangaistuksiin (Rantala ym. 2021, 228). Vanki voi tehdä oikaisuvaatimuksen Rikosseuraamuslaitoksen aluejohtajalle tai täytäntöönpanojohtajalle, ja valittaa hallinto-oikeuteen oikaisuvaatimuksesta annetusta päätöksestä, mikäli hän ei ole tyytyväinen päätökseen. (VL 20:3–4 §;

Liimatainen & Rantala 2016, 13.) Rantalan ym. (2021, 229) mukaan vankien oikaisuvaatimukset menestyvät huonosti ja hallinto-oikeuteen tehdyt valitukset eivät juuri ollenkaan.

Muutoksenhaussa tai kanteluiden tekemisessä vangeilla saattaa olla haasteita, jotka vaikeuttavat oikeusturvan toteutumista. Vankien heikko luku- ja kirjoitustaito sekä tuomioiden pituudet voivat olla esteenä kanteluiden tekemisessä. Käytännön tasolla oikeuksien toteutumisessa on siis ongelmia. (Easton 2011, 9.) Joukamaan ja työryhmän (2010) tutkimukseen vastanneista vangeista 60,1 % oli käynyt peruskoulun, mutta vain 5,9 % oli suorittanut ylioppilastutkinnon. Vangeista 36,5 %:lla ei ollut lainkaan ammatillista koulutusta. (Joukamaa ym. 2010, 28.) Rikostaustaisilla on todettu olevan keskimääräisesti muuta väestöä enemmän oppimisvaikeuksia (Gullman, Sunimento & Poutala 2011, 13). Muutoksenhakuoikeudessa täytyy huomioida, etteivät vangit ole aina tarpeeksi tietoisia omista oikeuksistaan tai velvollisuuksistaan (Liimatainen & Rantala 2016, 61). Tieto omista oikeuksista edistää vangin kyvykkyyttä sekä arjen toimivuutta vankilassa (Rantala ym. 2021, 225). Esimerkiksi keskushallintoyksikön 2.4.2020 julkaisemassa ”Ohjeita vankeusrangaistusta suorittamaan tuleville” -asiakirjassa ei ole mainintaa tai ohjeistusta vankien muutoksenhakuoikeudesta ja kantelumahdollisuudesta. Tiedonsaannissa on todettu olevan puutteita, kun vanki saapuu vankilaan. Vankeuslain mukaan henkilökunnan tulisi tiedottaa vankia viipymättä hänen oikeuksistaan eikä jättää tiedonsaantia toisten vankien varaan. (Liimatainen & Rantala 2016, 61.) Esimerkiksi Helsingin vankilan järjestyssäännöissä ei ole mainintaa vangin muutoksenhakuoikeudesta, mutta tulo-oppaassa kerrotaan vangin oikeudesta vaatia oikaisua häntä koskevissa asioissa (dnro 29/610/2021 & dnro 7/400/2019). Vankien muutoksenhakuoikeuden lisäksi vanki voi tehdä kantelun eduskunnan oikeusasiamiehelle, Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön tai rikosseuraamusalueelle (Rantala ym. 2021, 228). Olennaista tämän tutkielman kannalta on erityisesti kantelut eduskunnan oikeusasiamiehelle. Oikeusasiamiehen roolia kanteluiden ratkaisijana käsittelen luvussa 4.

Vangit tekevät kanteluita, koska eivät ole tyytyväisiä kohteluunsa tai elämäänsä vankilassa. On syytä pohtia, onko kanteluiden tekeminen vankien tapa saada oma ääni kuuluviin ja ottaa kantaa vankilassa vallitseviin asioihin. Mäkipää (2015) on tutkinut vankien oikeusturvaa ja niiden käyttöä vankiloissa. Tutkimuksen aineisto oikeusasiamiehen ratkaisujen osalta ajoittui vuosille 2004 ja 2012, sillä tutkimuksen tarkoitus oli osaltaan tarkastella aikaa ennen ja jälkeen vankeuslain uudistuksen vuodelta 2006. Tutkimuksessa tulee ilmi, että vangit tekevät kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle useimmiten terveydenhuoltoon, yhteydenpitoon, hallussapitoon, sijoittamiseen vankilassa sekä elinoloihin ja kohteluun liittyen. (2015, 71.) Liimataisen,

Mäkipään ja Rantalan (2014, 9) mukaan vangit eivät välttämättä tee valituksia päätöksen lopputuloksesta, vaan siitä miten häntä koskeva prosessi on edennyt.

Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea vieraili Suomessa vuonna 2020. Sen yksi suositus Suomelle oli, että vangeilla tulisi olla mahdollisuus kirjoittaa kanteluita koska tahansa ja palauttaa ne lukolliseen kaappiin vankilassa. Tärkeää olisi, että kantelut käsiteltäisiin mahdollisimman nopeasti ja niistä kerättäisiin tilastotietoa, että vankilat tietäisivät mihin asioihin vangit eivät ole tyytyväisiä. (CPT 2021, 39.) Vankilahenkilökunnalla on käsitys siitä, että osa vangeista tekee kanteluita tahallaan työllistääkseen henkilökuntaa (Liimatainen ym. 2014, 2, 9). Pia Puolakka (2020) toteaa kirjassaan *Narsistit vankilassa*, että vankilassa on vankeja, jotka tekevät kanteluita kiusatakseen henkilökuntaa. Joissain tapauksissa oikeusasiamies on havainnut, että kantelija tekee tietoisesti kanteluita yksittäisestä virkamiehestä tai viranomaistahosta ja yrittää aiheuttaa heille haittaa. Tapaukset ovat kuitenkin harvinaisia ja ne arvioidaan aina tapauskohtaisesti. (Pölönen 2010, 46.) Vangit, jotka tekevät kanteluita kiusallaan saattavat asettaa huonoon asemaan ne vangit, jotka hakevat muutosta syystä ja asiallisesti. Tämä muodostuu ongelmaksi, mikäli vankiyhteisössä on haasteita henkilökunnan ja vankien vuorovaikutuksessa. Vankien kokemus oikeudenmukaisesta kohtelusta voisi vähentää kanteluiden ja valitusten tekoa. (Rantala ym. 2021, 231.)

3 TEORIANA HALLINTA JA OIKEUDENMUKAISUUS

3.1 Hallinnan analytiikka

Kansalaisiin, jotka eivät toimi yhteiskunnan normien ja sääntöjen mukaisesti kohdistetaan poliittista hallintaa. Nämä poliittiset väliintulot voivat olla kurinpidollisia ja viedä kansalaisen jopa vankilaan. Tästä marginaalissa elävien ryhmästä huolehtii muun muassa sosiaalihuolto ja sosiaalityöntekijät, jotka yrittävät kiinnittää takaisin valtavirtaan. Marginaaliryhmien hallinta voidaan nähdä uudenaikaisella kilpailun ja markkinan logiikalla sekä palvelujen hallinnalla, jolloin näiden hallinnan kautta voi syntyä tuotollista toimintaa. (Miller & Rose 2010, 150–155.) Toisin sanoen kuntouttamalla vankeja takaisin yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi, voimme tehdä mittavia säästöjä. Tuoreen Ylen uutisen mukaan suljetussa vankilassa oleva vanki maksaa yhteiskunnalle 225 euroa/päivä, jolloin yhden vuoden vankeus maksaisi 82 500 euroa. (Mäntysalo 2021.) Valta on hajautunut yhteiskunnassamme ja se koostuu monista vallan subjekteista ja toimijoista. Valta muodostuu näiden elementtien kautta. (Helén 2010, 27.) Valta voidaan nähdä hajautuneen myös vankilassa, jossa sitä käyttää eri toimijat (Saari 2021, 151–152).

Hallinnan analytiikka on kehittynyt tunnetun ranskalaisfilosofin Michel Foucault'n (1926–1984) ajattelusta vallasta. Merkittävät hallinnan kehittäjät ovat olleet sosiologit nimeltä Peter Miller, Nikolas Rose ja Mitchell Dean. Jani Kaisto ja Miikka Pyykkönen (2010) ovat koonneet artikkelikokoelman hallintavallasta ja hallinnan analytiikasta. Heidän tavoitteenaan on saada tutkijat ja opiskelijat hyödyntämään hallinnan tapoja eri näkökulmista ja asiayhteyksissä (Kaisto & Pyykkönen 2010, 23). Hallinta (government) tarkoittaa hallinnan harjoittamista ihmisiin ja eri yhteisöihin, että heitä voidaan ohjailta ja hallinnoida. Huomionarvoista on, että hallinta kohdistuu muiden lisäksi myös itseen. Hallinta ei siis tarkoita johtavaa instituutiota tai hallitusta,

vaan valta muotoutuu ihmisten käyttäytymisen johtamiseksi ja ohjailuksi. Tätä ajattelun muotoa kutsutaan nimellä *conduct of conduct*. (Helén 2010, 29; Dean 2010, 17.) Dean (2010, 39) tuo esiin, että hallintaa tutkittaessa ja tarkasteltaessa olennaista on ”miten” kysymykset eli ”miten meitä hallitaan?” tai ”miten hallitsemme?”.

Hallinnan analytiikan keinoin pystytään tarkastelemaan vallankäyttöä ja sen eri ilmenemisen muotoja. Traditionaalisesti valta on nähty politiikan tutkimuksen kentällä siten, että valta nähdään mahdollisuutena vaikuttaa muihin ihmisiin, yhteisöihin tai instituutioihin. On siis todettu, että yhteiskunnassa on eri toimijoita, jotka käyttävät valtaa, jolloin se nähdään usein epäsuotuisana toiselle osapuolelle. Hallinnan analytiikassa valta nähdään eri tavoin: valta on kaikkialla ihmisten välisessä kommunikaatiossa ja vuorovaikutuksessa. On tärkeää kuitenkin ymmärtää, että valta saattaa jakautua tietyille toimijoille tai tahoille, mutta selvästi jakautunutta se ei ole. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 7, 9–10.) Hallinnan analytiikka ei tarjoa tutkimukseen valmista teoriaa vallasta vaan se antaa välineet hallinnan ja vallan tarkasteluun (Kaisto & Pyykkönen 2010, 13). Tekniikat, subjektit ja rationaalisuudet ovat hallinnan tekniikan käsitteitä, kun analysoimme hallintaa (Kaisto & Pyykkönen 2010, 15). Seuraavaksi esittelen nämä käsitteet.

Hallinnan tekniikka tarkoittaa erilaisia toimintatapoja, joilla valtajärjestelmät pyrkivät vaikuttamaan yksilöihin, yhteisöihin ja instituutioihin. Dean (2010) näkee hallinnan tekniikat taidoiksi ja kyvyiksi hallita eri toimijoita, kuten yksilöitä, yhteisöjä ja instituutioita päämäärän kehyksessä. Hallinnan kohteita on mahdollista hallita eri tavoin, esimerkiksi teknisin laittein, sovelluksin sekä keräämällä tietoa. Nyky-yhteiskunnassa hallinnan tekniikat saattavat koskettaa yksilöitä tai yhteisöjä kaukaisesti etäisyyden päästä, esimerkiksi taloudellisena etuutena tai sopimuksena. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 16; Dean 2010, 42.) Vankilakontekstissa hallinnan tekniikat voivat olla muun muassa vangeille suunnattu ohjelmatyö sekä vankien rangaistusajan suunnitelmat, joilla Rikosseuraamuslaitos pyrkii kuntouttamaan vangeista yhteiskunnan jäseniä sekä ehkäisemään uusintarikollisuuden mahdollisuutta. Tällöin Rikosseuraamuslaitos muovaa hallinnan tekniikan keinoin vangeista yhteiskunnan täysivaltaisia subjekteja.

Toinen tärkeä hallinnan analytiikan työväline on subjektin käsite. Subjektilla tarkoitetaan tässä tapauksessa erilaisia minuuksia tai persoonia, jotka muodostuvat hallinnan yhteydessä. Hallinnan analytiikassa subjektilla ei ole tiettyjä etukäteen määrättyjä ominaisuuksia, vaan ne rakentuvat sen ympärille hallinnan yhteydessä. Subjekti siis muodostuu hallinnan tuotoksena ja kohteena, mutta samaan aikaan se nähdään itsensä aktiivisena työstäjänä. Hallinta rakentuu toiminnan ohjaamiseen, mutta samaan aikaan hallintaa perustellaan vapaiden ja vastuullisten kansalaissubjektien toiminnan edesauttamisella. Hallinta ei siis perustu pelkästään vapaiden subjektien toiminnalle. Mikäli subjektit poikkeavat odotetuista

käyttäytymismalleista tai normeista, heitä pyritään hallitsemaan toisin, jopa kurinalaisesti. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 17, 19, 11–12.) Esimerkiksi Rose puhuu muutoksista ihmisten hallinnassa, mitä hän kuvaa ”sosiaalisesti kuolemaksi”. Tällä hän tarkoittaa sitä, että sosiaalinen hallinta on korvautunut yhteisödiskursseilla, mistä on seurannut kahdenlaisia muutoksia. Ensimmäinen seuraus liittyy identiteettipoliittiseen kamppailuun, jota käydään yhteisön nimissä. Esimerkiksi subjektiuteen liittyviä kiistoja on käyty yksilöoikeuksiin ja syrjintään liittyen monikulttuurisuuden kehityksessä. Toinen seuraus on lisääntynyt yhteisön hallinta erilaisten pyrkimysten ja tekniikoiden keinoin. Tällä Rose tarkoittaa julkisen vallan vastuuta ”auttaa” yhteisöjä ottamaan vastuuta järjestyksestä ja turvallisuudesta, kun taas toisaalta ihmiset nähdään yksilöinä, jotka ovat vastuussa yhteisölle. (Helén 2010, 38–39.) Erityisen kiinnostavaa on tarkastella subjektin käsitettä tässä tutkielmassa eri näkökulmista ja sitä, miten ne rakentuvat asiakirjoissa.

Kolmas käsite liittyen hallinnan analytiikkaan on rationaalisuudet. Rationaalisuudet ovat mahdollisimman selkeä ja johdonmukainen ajattelutapa suhteessa siihen, miten asiat ovat ja miten niiden tulisi olla. (Kaisto & Pyykkönen 2010, 15.) Rationaalisuudet ovat aikaan ja paikkaan sidonnaisia ajattelutapoja (Dean 2010, 42). Rose ja Miller (2010, 28) tuovat esiin, että rationaalisuudet ovat ajattelutyyli, joka tuo ilmiön tai ongelman ymmärrettävästi esiin, että siihen voidaan puuttua. Rose (1999) on määritellyt rationaalisuuden neljä tutkimuksellista piirrettä. Ensimmäinen näistä on moraalinen muoto, joka sisältää moraalisia periaatteita, joiden avulla hallintaa ohjataan. Moraaliset periaatteet voivat ohjata instituution, yhteisön tai yksilön hallintaa muihin tai itseensä. Toinen pääpiirre on rationaalisuuksien toteutuminen suhteessa siihen, miten hallinnan kohde käsitetään tieteelliseen tietoon tai muuhun asiantuntijatietoon pohjautuen. Kolmanneksi rationaalisuudet ovat luonteeltaan idiomaattisia eli niillä on oma tapa puhua. Näin rationaalisuuteja voidaan tarkastella niiden puheen, kielen ja retoriikan kautta. Neljänneksi rationaalisuudet voidaan ymmärtää eri yhteyksissä ja monien ilmenemismuotojen kautta. (Rose 1999, 26–27; Kaisto & Pyykkönen 2010, 15.) Hallintaa tutkittaessa rationaalisuuksien näkökulmasta, mielenkiinto kiinnittyy diskurssien alueeseen, joiden avulla valtaa ja hallintaa käsitteellistetään moraalisen oikeutuksen, politiikan rajojen, kohteiden käsitteiden avulla ja toimijoiden kesken (Miller & Rose 2010, 83).

Tarkoitukseni on hahmottaa hallinnan analytiikan keinoin millaisia hallinnan tekniikoita ja subjekteja tutkimuksessa on sekä kuvaamaan tapahtumia vankien oikeuksien näkökulmasta. Johtopäätöksissä pohdin hallinnan analytiikan esiin tuomia tekniikoita ja subjekteja, jotka hallinnalla oikeutetaan. Tekniikoiden ja subjektien kautta pyrin hahmottamaan, millaisia hallintaa ohjailevia rationaalisuuksia nousee esiin, jotka hallintaa ohjailevat.

3.2 Kokemus oikeudenmukaisuudesta

Yksi instituutioiden merkittävimmistä arvoista on oikeudenmukaisuus (Yeung, Saari & Lagerspetz 2007, 13). Esittelen oikeudenmukaisuuden teoriaa ja tutkimusta esiin ja sovellan sitä osaltaan vankilaolosuhteisiin. Vankien oikeudenmukainen ja reilu kohtelu saattaa herättää tunteita. Jokaiselle meille kuitenkin kuuluu yhtäläiset perusoikeudet, joihin muun muassa yhdenvertaisuus ja ihmisarvoa kunnioittava kohtelu kuuluvat. Oikeudenmukaisuus on myös osaltaan hankala käsite, koska se saattaa merkitä eri ihmisille erilaisia asioita. Erilaiset merkitykset arvottavat oikeudenmukaisuutta eri tavoin.

Oikeudenmukaisuudesta puhuttaessa ei voida sivuuttaa yhteiskuntafilosofi John Rawlsia (1921–2002) ja hänen oikeudenmukaisuusteoriaansa. Rawlsin merkittävä teos on vuonna 1971 julkaistu teos *A Theory of Justice* (suom. *Oikeudenmukaisuusteoria* 1988). Rawls halusi luoda vaihtoehdon utilitaristiselle ajattelutavalla. Hyötyajattelu pyrkii maksimoimaan yhteiskunnan hyvinvoinnin eli utilitarinen oikeudenmukaisuusnäkömyksen mukaan lopputulos on oletettavasti enemmistön edun mukainen, ei huono-osaisten. Rawls näkee oikeudenmukaisuuden tärkeimpänä asiana instituutioissa, jossa mahdollinen epäoikeudenmukaisuus on hyväksyttävissä ainoastaan, jos se estää entistä suuremman epäoikeudenmukaisuuden. (Rawls 1988, 15, 25–28.) Rawls määritteli kaksi oikeudenmukaisuuden peruseriaa (principles of justice), mitkä tulisi olla voimassa yhteiskunnassa. Ensimmäinen liittyy kansalaisten yhtäläiseen oikeuteen perusoikeuksiin- ja vapauksiin. Nämä oikeudet löytyvät myös suomalaisesta lainsäädännöstä. Toinen pääperiaate tarkoittaa sosiaalisten ja taloudellisten eriarvoisuuksien järjestämistä siten, että virat ja asemat ovat kaikille yhtä lailla avoinna tasa-arvoisesti sekä niiden tulisi olla huono-osaisille eduksi. Rawlsin toinen periaate liittyy koulutukseen, työelämään ja varallisuuteen. Hän ei kuitenkaan tarkoita, että tulonjako täytyisi tasata kaikkien kesken, vaan jaon tulisi olla jokaisen edun mukaista. (Herne 2012, 100–102; Mäkinen & Saxén 2013, 13–14.)

Rawls argumentoi oikeudenmukaisuuskäsitystään ja pääperiaatteitaan ajatuskokeen avulla. Pääperiaatteet tulisivat valituksi alkuaseman (original position) avulla, jolla on kolme huomionarvoista piirrettä: 1) alkutilanne on kuvitteellinen, 2) yhteiskunnan kansalaiset muodostavat sopimuksen tietämättömyyden verhon takana ja 3) yhteiskuntaan kuuluvat ovat tasa-arvoisia ja rationaalisia. Tietämättömyyden verhon (veil of ignorance) vuoksi henkilöt eivät tiedä, ovatko he huono-osaisia, millainen maailmankatsomus heillä on tai millaisia he ovat persoonaltaan. Tämän ansiosta ihminen pystyisi tekemään päätöksiä riippumatta hänen asemastaan. Rawls kuvaa tätä reiluksi peliksi käsitettyä oikeudenmukaisuutta. (Herne 2012, 106; Mäkinen & Saxén 2013, 12.) Ajattelen reiluuden ja oikeudenmukaisuuden kulkevan

käsi kädessä myös vankien näkökulmasta. Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaa ei voida suoranaisesti hyödyntää tässä tutkielmassa, mutta sen mainitseminen on tärkeää, koska se on merkittävä yhteiskuntafilosofinen teos oikeudenmukaisuuden kentällä.

Oikeudenmukaisuuden käsite tässä tutkielmassa on siinä mielessä tärkeä, koska vankien koettu oikeudenmukaisuus on nähty vaikuttavan uusintarikollisuuteen (ks. Beijersbergen m. 2016). Tom Tyler on tutkinut viranomaistoiminnan ja julkisen vallan toimintaa, luottamusta sekä oikeudenmukaisuutta. Tyler (2003) kirjoittaa esseessään proseduraalisesta oikeudenmukaisuudesta (procedural justice). Proseduraalinen oikeudenmukaisuus Tylerin mukaan tarkoittaa, että koettu oikeudenmukaisuus viranomaisten toiminnasta on yhteydessä lainkuuliaisuuteen ja rikolliseen elämäntapaan. Sen elementteihin kuuluvat laadukas kohtelu sekä päätöksenteko. (Tyler 2003, 283.) Proseduraalista oikeudenmukaisuutta voidaan pitää täytöntöönpanon oikeudenmukaisuutena (Arajärvi & Sakslin 2007, 53). Oikeudenmukainen kohtelu ja julkisen vallan avoimuus vähentävät lain rikkomista, ei niinkään seuraamusjärjestelmälle ominainen rangaistuksella uhkailu (Tyler 2003, 283). Tutkimusnäyttöä on myös siitä, että vankien rikkeiden ja oikeudenmukaisuuden kokemuksella on yhteys (Reisig & Mesko 2009, 56).

Tyler käsittelee kahta haastetta seuraamusjärjestelmän tavoittamisessa prosessipohjaisen sääntelyn (process-based model of regulation) mallin mukaan. Ensimmäinen haaste liittyy välittömään ja pitkäkestoiseen yhteisön myötävaikuttamiseen yhteisiä sääntöjä ja asetuksia kohtaan. Lisäksi oikeusjärjestelmän tulisi toimia vaalien reilun pelin sääntöjä sekä kannustaen avoimeen vuorovaikutukseen. (Tyler 2003, 283.) Nämä kaksi prosessia olisi tärkeä päästä toteuttamaan vankien kanssa, että heidän asenteensa ja ajatuksensa oikeusjärjestelmästä muuttuisivat positiiviseen suuntaan. Suunnanmuutos voi tapahtua avoimella kommunikaatiolla, jolloin ehkä yhteistyötä viranomaisten kanssa voitaisiin tehdä saavutettavimmin. Esimerkki proseduraalisen oikeudenmukaisuuden merkityksestä kansalaisten asenteissa on paljon puhututtanut George Floydin kuolema Yhdysvalloissa. Floyd menehtyi poliisin toiminnan seurauksena vuonna 2020. Tapahtumien seurauksena Black Lives Matter -liike voimistui ja ihmiset alkoivat protestoida poliisiväkivaltaa vastaan. Mielenosoitukset levisivät Eurooppaan ja myös Suomeen. (Turunen 2020.) Ihmiset arvostelivat poliisien voimankäyttöä ja tapaa puuttua rikollisuuteen, jonka seurauksena monet alkoivat kyseenalaistaa poliisia instituutiona. Kyseenalaistaminen saattaa johtaa haluttomuuteen tehdä poliisin kanssa yhteistyötä.

Tyler ja Yen Huo (2002) ovat toimittaneet teoksen, joka pohjautuu heidän tutkimukseensa viranomaisten legitimitetin rakentumisesta. Viranomaisilla he tarkoittavat poliisia ja tuomioistuinta, mutta heidän havaintojaan voidaan soveltaa

myös vankilakulttuuriin sopivaksi, koska vankilassa työskentelevät henkilöt edustavat viranomaisia, jotka tekevät vankeja koskevia päätöksiä. Tyler ja Huo suorittivat tutkimuksessaan kyselyn, jossa selvitettiin ihmisten kokemuksia julkisesta vallasta sen jälkeen, kun he olivat olleet viranomaisten kanssa tekemisissä. Ihmiset kiinnittävät huomiota tunnetiloihinsa ja luottamukseensa viranomaisten motiiveista. Tyler ja Huo (2002, 175–176) toteavat, että proseduraalisella oikeudenmukaisuudella on yhteys ihmisten haluun tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa. Osa suljettujen vankiloiden vankeusvangeista kokee, ettei pysty täysin luottamaan vankilahenkilökuntaan. Taustalla saattaa olla esimerkiksi puutteelliset perustelut tai vangin kuuleminen itseään koskevissa päätöksissä. (Liimatainen & Rantala 2016, 34.) Myös Anthony Bottoms ja Justice Tankebe (2012) toteavat, että proseduraalinen oikeudenmukaisuus on keskeisessä roolissa legitimitetin rakentumisessa, kun sitä tarkastellaan rikosoikeudellisessa kontekstissa.

Täytyy myös huomioda, että kokemus oikeudenmukaisuudesta saattaa olla erilainen vangeilla, kuin vapaudessa olevilla kansalaisilla. Mielestäni edellä mainitut tutkimukset ja kirjoitukset oikeudenmukaisuudesta ja hyvästä kohtelusta ovat olennaisessa asemassa tässä tutkielmassa. Moni asia lähtee kokemuksesta, miten meitä kohdellaan ja pitävätkö viranomaiset lainrikkooja arvokkaina tehdyistä rikoksista huolimatta. Karin A. Beijersbergen, Anja J. E. Dirkzwargen, Toon Molleman, Peter H. van der Laan ja Paul Nieuwbeerta (2015) toteavat artikkelissaan, että vankilan henkilökunnan ominaisuuksilla on vaikutuksia vankien oikeudenmukaisuuden kokemukseen. Ensinnäkin laitoksissa, joissa suurin osa henkilöstöstä oli naisia, oli eniten hyviä kokemuksia oikeudenmukaisuudesta ja reiluiden. Toinen ominaisuus liittyi henkilökunnan positiivisiin asenteisiin vankien kuntoutumisesta ja viimeinen merkittävä ominaisuus liittyi hyvään vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon vankien ja henkilökunnan välillä. (Beijersbergen ym. 2015, 352.) Beijersbergen, Dirkzwargen ja Nieuwbeerta (2016) ovat tutkineet proseduraalisen ja uusintarikollisuuden yhteyttä. Tutkimuksessaan he toteavat yhteyden olevan jokseenkin vähäinen, mutta tutkimuksesta löytyi kuitenkin viitteitä siitä, että vankeusrangaistuksen aikana koettu oikeudenmukaisuus vähensi uusintarikollisuutta vapautumisen jälkeen seuraavat 18 kuukautta (Beijersbergen ym. 2016, 74, 77). Oikeudenmukaisuuden kokemus on siis yhteydessä vangin integroitumiseen takaisin yhteiskuntaan.

Hallinta ja oikeudenmukaisuus liittyvät toisiinsa, koska hallinnalla voi olla vaikutuksia oikeudenmukaisuuden kokemukseen. Luulen tämän olevan erityisesti vankilassa merkittävässä roolissa, koska vankeja koskevat päätökset korostuvat todennäköisesti selkeämmin, kuin muualla yhteiskunnassa. Asiaa voi tietysti tarkastella myös toisin päin, eli millaisia kokemuksia henkilökunnalla on oikeudenmukaisuudesta työyhteisön sisällä tai vankien taholta, mutta

tarkastelukulma on tässä tutkielmassa erilainen. Vankien näkökulmasta on olennaista säännösten oikeudenmukainen täytäntöönpano ja soveltaminen. Laaja viranomaisten harkintavalta voi asettaa vankeja epätasa-arvoiseen asemaan. (Liimatainen ym. 2015, 5–6.) Vankilassa vallitsevaa hallintavaltaa voidaan tarkastella yhdenmukaisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Seuraavaksi esittelen tutkimuksen kannalta merkitykselliset valtaa käyttävät toimijat vankien elämässä: eduskunnan oikeusasiamies ja Rikosseuraamuslaitos.

4 HALLINTAVALTA VANKILASSA

4.1 Oikeusasiamies kanteluiden ratkaisijana

Rikollisuuden kokonaiskustannukset olivat vuonna 2013 Suomen yhteiskunnalle arviolta 12,7 miljardia euroa, eli noin 6,5 % Suomen bruttokansantuotteesta. Kokonaiskustannuksiin ajatellaan sisältyvän kontrollijärjestelmä, seuraukset ja rikoksantorjunta. (Hinkkanen 2014, 420.) Voidaan siis ajatella, että rikollisuuden, siihen altistavien olosuhteiden ehkäiseminen ja kontrollitoimenpiteet ovat syy olla mahdollisimman tehokkaita ja ennaltaehkäisyyn keskittyneitä. Koen julkisen vallan olevan tässä olennaisessa roolissa. Oikeusasiamies ja Rikosseuraamuslaitos ovat olennaisessa roolissa tässä tutkielmassa, kun tarkastellaan vankien arkea ja heihin kohdistuvaa hallintaa. Vankiviranomaisten valvonta pohjautuu pääsääntöisesti vankien tekemiin kanteluihin ja oikeusasiamiehen tarkastuskäynteihin. Rikosseuraamuslaitoksen sisäisen valvonnan tulisi kiinnittää huomiota puutteellisiin käytäntöihin ja vankiloiden yhdenmukaiseen toimintaan. (Rantala ym. 2021, 238.)

Oikeusasiamies on Suomen ylin yleinen laillisuusvalvoja vankeja ja vankiloita koskevissa asioissa (Suhonen 2010, 284). Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä (197/2002) sisältää tarkempia sisältöjä oikeusasiamiehen laillisuusvalvonnasta ja säännöksistä. Oikeusasiamiehen lisäksi oikeuksien toteutumista valvoo Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea (Kokkonen 2014, 10). Perustuslain 38 §:n 1 momentin mukaan eduskunta valitsee oikeusasiamiehen neljäksi vuodeksi, minkä lisäksi valitaan kaksi apulaisoikeusasiamiestä. Myös esimerkiksi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa on toiminnassa oikeusasiamiesinstituutio (Oikeusministeriö 2019, 26–29). Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtävänä on valvoa julkista hallintoa koko Suomen valtion alueella, johon kuuluvat muun muassa valtion ja kunnan viranomaiset. Tärkeimmät valvonnan kohteet ovat oikeussääntöjen noudattaminen, hyvien

periaatteiden valvonta ja perus- ja ihmisoikeuksien valvonta. (Pajuoja & Pölönen 2011, 206, 213.) Suljettujen laitosten valvonta ja sinne kohdistuvat tarkastukset ovat eduskunnan oikeusasiamiehen yksi tärkeimmistä tehtävänkuvista. Tärkeää on, että laitoksissa olevat pystyvät keskustelemaan tarkastusten yhteydessä oikeusasiamiehen kanssa luottamuksellisesti, mikä puoltaa oikeusasiamiehen merkittävää roolia heikommassa asemassa olevien oikeuksien puolustajana. (Paunio 2010, 9.)

Eduskunnan oikeusasiamies on tärkeässä roolissa, kun puhutaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta (Husa & Pohjolainen 2014, 212). Pääsääntöisesti hän tarkastelee perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista yksityisten henkilöiden kanteluiden perusteella. Oikeusasiamiehen päätehtävänä onkin erilaisten kanteluiden käsittely ja niiden ratkaiseminen. (Pölönen 2010, 45.) Vuonna 2020 oikeusasiamiehelle tuli yhteensä 6962 kantelua, joista rikosseuraamusalaa koskevia ratkaisuja tehtiin 397. Omasta aloitteesta oikeusasiamies teki ratkaisuja rikosseuraamusalaa koskien 9. (Eduskunnan oikeusasiamies 2021, 430–432.) Vuosien välillä saattaa olla suurta vaihtelua siinä, kuinka paljon kanteluita tulee. Oikeusasiamies saattaa siirtää kanteluita Rikosseuraamuslaitokselle, mikäli kantelu koskee yksittäisen virkamiehen toimintaa, sillä ne tulisi ensisijaisesti selvittää ja ratkaista omassa organisaatiossa. (Eduskunnan oikeusasiamies 2021, 263–264.) Kanteluita tehdään hyvin monenlaisista asiakasryhmistä ja yleisimmät kanteluiden syyt liittyvät sosiaali- ja terveydenhuoltoon, tuomioistuimiin, poliisiin ja valtioneuvostoon. Kantelut sisältävät paljon kritiikkiä liittyen viranomaistoimintaan ja oikeusturvaan. Perustuslain 109 §:n mukaan oikeusasiamiehen täytyy tehtävässään erottaa laillisuusvalvonta ja perus- ja ihmisoikeusvalvonta. Nämä eivät kuitenkaan ole erillisiä kokonaisuuksia, vaan ne ovat kietoutuneet yhteen. (Pajunen & Pölönen 2011, 344.)

Eduskunnan oikeusasiamiehelle voi tehdä kantelun kuka vain, joka kokee tulleensa väärin kohdelluksi lain näkökulmasta. Kantelu eduskunnan oikeusasiamiehelle täytyy tehdä kirjallisesti, eikä oikeusasiamies pääsääntöisesti käsittele yli kaksi vuotta vanhoja tapauksia. Kantelusta tulee ilmetä kantelijan nimi, yhteystiedot sekä tarkemmat tiedot tapauksesta. Oikeusasiamies ottaa kantelun käsittelyyn, jos tilanteessa on toimittu lainvastaisesti tai sitä on syytä epäillä. Tämän jälkeen oikeusasiamies ryhtyy niihin toimenpiteisiin, joihin hän kokee olevan tarvetta ja aloittaa selvitystyön. Oikeusasiamiehellä on myös mahdollisuus aloittaa omasta aloitteestaan selvitys, jos hän kokee epäkohtia laillisuusvalvonnassa. (197/2002, 1:2–4 §.) Oikeusasiamiehen rooli kanteluprosessissa on toimia jälkikäteisenä oikeusturvakeinona, mutta se ei ole muutoksenhakukeino, koska oikeusasiamiehellä ei ole valtaa muuttaa tai kumota toisen viranomaisen antamaa päätöstä. Mikäli viranomainen on toiminut lainvastaisesti tai selvästi virheellisesti, kuten käyttänyt väärin harkintavaltaa, voi oikeusasiamies puuttua näihin jälkikäteistarkastelussaan.

Oikeusasiamiehellä on lisäksi laajat tiedonsaantioikeudet kantelututkinnan aikana. (Pölönen 2014, 447–448.) Myös vangeilla on mahdollisuus tehdä kanteluita vankilassa, jos he eivät ole tyytyväisiä saamaansa kohteluun (Pajuoja 2019, 39). Yleisiä vankien kanteluiden aiheita ovat muun muassa terveydenhuolto, kohtelu, elinolot, omaisuuden hallussapito sekä vankien toiminnot ja aktiviteetit vankilassa (Mäkipää 2014, 71). Vankien ja tutkintavankien epäasiallinen kohtelu ja elinolot ovat Suomessa yksi kymmenestä keskeisimmästä perus- ja ihmisoikeusrikkomuksesta. (Eduskunnan oikeusasiamies 2021, 159.)

Yleisin oikeusasiamiehen tehtävä on antaa suosituksia eri viranomaisille. Suositukset ovat niin kutsuttua soft law -toimintaa, missä pääpaino on oikeusasiamiehen perusteluissa ja vaikuttavuudessa. Vaikuttavuus pohjautuu oikeusasiamiehen suureen arvostukseen ja sen julkisuuteen. (Pajuoja & Pölönen 2011, 217–218.) Mikäli oikeusasiamies toteaa valvottavan toimineen lainvastaisesti, voi seurauksena olla erilaisia toimenpiteitä. Toimenpiteet ovat syyte, huomautus, käsitys ja esitys. Rikossyytteet ovat hyvin harvinaisia, kun taas käsitys on kaikista käytetyin toimenpide. (Stoor 2010, 59–60.) Oikeusasiamiehen erilaiset toimenpiteet tulevat käsitellyksi tarkemmin tämän tutkielman luvussa seitsemän.

Vankeuslain arviointitutkimukseen liittyvässä henkilökunnan kyselyssä tuli ilmi, että henkilökunta suhtautuu kriittisesti oikeusasiamiehen ratkaisuihin vankien kanteluista. Kysely oli suunnattu vankiloiden ja arviointikeskusten henkilökunnalle. Vain 18 % kyselyyn vastanneista oli sitä mieltä, että oikeusasiamies hahmotti riittävän realistisesti työntekijöiden arkea vankilassa. Avovankiloiden henkilökunnan havaittiin suhtautuvan paremmin oikeusasiamiehen ratkaisuihin, kuin suljettujen vankiloiden henkilökunta. Kaikista kriittisimmin oikeusasiamiehen ratkaisuihin suhtautui vankilan valvontahenkilöstö. (Liimatainen ym. 2014, 8.)

4.2 Rikosseuraamuslaitos ja julkinen valta

Vankeuden täytäntöönpanosta vastaa Rikosseuraamuslaitos (VL 1:2 §) ja se toimii oikeusministeriön alaisena. Rikosseuraamuslaitoksen toimialueeseen kuuluu koko Suomi. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen ja ehdonalaisessa vapaudessa olevien valvonta, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelunvankeusrangaistuksen, sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpano ja tutkintavankeuden toimeenpano. Rikosseuraamuslaitoksen tavoite on vähentää rikollisuutta ja tukea rikoksentehtäjäelämää ja rikoksetonta elämää. (953/2009, 1:1–3 §.) Tällä hetkellä Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio koostuu keskushallintoyksiköstä sekä kolmesta rikosseuraamusalueesta, jotka ovat Etelä-Suomen rikosseuraamusalue (ESRA), Itä- ja Pohjois-Suomen

rikosseuraamusalue (IPRA) sekä Länsi-Suomen rikosseuraamusalue (LSRA). Näillä kolmella rikosseuraamusalueella on jokaisella oma arviointikeskus, aluekeskus, yhdyskuntaseuraamustoimistot sekä vankilat. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen organisaatioon kuuluvat valtakunnallinen täytäntöönpanoyksikkö ja koulutusyksikkö nimeltä Rikosseuraamusalan koulutuskeskus (RSKK). Vankien terveydenhuollosta vastaa Vankiterveydenhuoltoyksikkö, joka toimii Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisena yksikkönä. (Rikosseuraamuslaitos 2020, 5.)

Suomessa on 26 vankilaa, joista 15 on suljettuja vankiloita ja 11 avovankiloita (Rikosseuraamuslaitos 2020). Vangin sijoittamisessa vankilaan tulee ottaa huomioon vangin kotipaikkakunta, ikä, sukupuoli, yhteydenpito läheisiin, terveydentila, vangin aikaisempi rikostausta sekä vangin oma toivomus (VL 4:8 §). Arviointikeskukset ovat vastuussa vankien sijoittelusta ja siirroista laitoksien välillä (Tyni 2015, 10). Avolaitokset ovat vapaampia vankiloita, joissa vangit saavat liikkua vapaammin vankilan alueella, pitää omaa puhelinta ja käydä töissä tai koulussa (VL 4:1 §, 12:6 a §). Avolaitokseen voidaan sijoittaa suoraan vapaudesta sellaiset rikoksenteekijät, jotka ovat suorittamassa joko sakon muuntorangaistusta tai korkeintaan kahden vuoden rangaistustuomiota. Vanki voidaan myös sijoittaa kesken tuomion suljetusta vankilasta avovankilaan, jolloin vangin täytyy sitoutua päihteettömyyteen sekä sen valvontaan. Suljetussa vankilassa suoritetaan tuomiota, jos katsotaan ettei vanki sovellu avolaitoksen toimintoihin eikä kykene noudattamaan sen sääntöjä. Voidaan myös katsoa, että vanki jatkaa rikollista toimintaa vankeusrangaistuksen aikana, jolloin hän ei sovellu avolaitokseen. (VL 4:9 §.) Toukokuussa 2021 Suomessa oli 2215 vankeusvankia, kun taas vuonna 2020 määrä oli 2089 (Rikosseuraamuslaitos 2021, 6).

Julkisella vallalla tarkoitetaan valtion virkamiehiä sekä päätöksentekooelimiä, mutta myös alemmalla tasolla olevia päättäjiä aina aluetasolta paikallisiin toimijoihin saakka. Julkista valtaa on siis yksiselitteisesti haastava määritellä, minkä vuoksi julkinen valta täytyy tunnistaa aina tapauskohtaisesti. (Ojanen 2003, 45.) Kuitenkin yksi tärkeä julkisen vallan tehtävä on turvata kansalaisten oikeuksien toteutuminen (Husa & Pohjolainen 2014, 139). Julkista valtaa vankilassa käyttää Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät. Julkisesta vallasta puhuttaessa on hyvä huomioida yleiset hallinto-oikeudelliset periaatteet, joita on viisi (HL 434/2003). Hallinto-oikeudelliset periaatteet sisältävät yhdenvertaisuuden periaatteen, mikä tarkoittaa sitä, että jokainen ansaitsee samanarvoisen ja tasavertaisen kohtelun. Objektiveettiperiaatteen mukaan viranomaisen täytyy tarkastella asioita puolueettomasti eli objektiivisesti. Suhteellisuusperiaatteen mukaan viranomaisen tai julkista valtaa ylipäättään käyttävän tahon täytyy huomioida kohtuullisuus ja toimenpiteiden välttämättömyys. Tarkoitussidonnaisuuden periaate tarkoittaa julkisen vallan harkintavaltaa ja toimivallan rajallisuutta, joita ei tule ylittää, mikäli se ei ole perusteltua. Luottamuksensuojaperiaate on merkittävässä roolissa, kun

kyseessä on hallinto-oikeuden periaatteet. Luottamuksensuojaperiaatteen tavoitteena on, että viranomaisiin pystyttäisiin luottamaan ja uskomaan viranomaisten oikeudellisuuteen, pysyvyyteen ja vakauteen. (Husa & Pohjolainen 2014, 232–233.) On äärimmäisen tärkeää, että virkamiehet tietävät oikeudelliset perusteet toiminnalleen, koska heillä on paljon päätöksentekovaltaa ja harkintavaltaa liittyen esimerkiksi vankien vierailuihin, poistumislupiin ja puhelimen käyttöön ja kurinpitorangaistuksiin. (Liimatainen & Rantala 2016, 12; Pajuja 2019, 36). Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa valvoo muun muassa Rikosseuraamuslaitoksen sisäinen tarkastus ja laillisuusvalvontatiimi, eduskunnan oikeusasiamies sekä Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea eli CPT (Rikosseuraamuslaitos 2021, 83–85).

Rikosseuraamuslaitoksella toimivaltaa käyttävät virkamiehet. Toimivaltaiset virkamiehet on määritelty vankeuslaissa (767/2005). Virkamiehiä ovat aluejohtaja, arviointikeskuksen johtaja, vankilan johtaja, vankilan toiminnoista sekä turvallisuudesta ja järjestyksestä vastaavat virkamiehet, ohjauksen tai valvonnan esihenkilötehtävissä toimiva virkamies, ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies tai muu Rikosseuraamuslaitoksen virkamies (VL 1:8 §). Rikosseuraamusesihenkilöt ovat vartijoiden lähiesihenkilöitä ja toimivat vankilan osastojen päällikköinä. Rikosseuraamusesihenkilöt ja vartijat ovat päivittäin tekemisissä vankien kanssa ja ovat näin ollen lähimpänä vankien päivittäistä arkea sekä elämää. (Kokkonen 2014, 30.) Vankiloissa valtaa käyttävät siis monet eri ammattikunnan edustajat; vankilan johtaja ja apulaisjohtaja, rikosseuraamusesihenkilöt sekä vartijat. Lisäksi vallankäyttäjiä ovat vankilan pastori, psykologi, sosiaalityöntekijä, erityisohjaaja, päihdetyöntekijä, opinto-ohjaaja ja terveydenhoitohenkilökunta. Myös vankilan työtoiminnan työnjohtajat, laitosapulaiset ja jopa keittiömestarit käyttävät vankiloissa tietynlaista valtaa. Vangit yrittävät käyttää valtaa myös henkilökuntaa kohtaan, mikä saattaa näyttäytyä esimerkiksi uhkailuna tai painostuksena. (Kokkonen 2014, 11.) Vankien henkilökuntaan kohdistuneet uhkaukset ja väkivalta ovat lisääntyneet viime vuosien aikana. Lisäksi järjestäytyneiden rikollisten vankeihin kohdistama väkivalta ja sen uhka on lisääntynyt vankilassa, mikä johtune huumekaupasta ja sitä kautta saatavasta taloudellisesta hyödystä. (Holopainen 2021, 2.)

Vankien oikeuksiin liittyvä lainsäädäntö toteutuu virkamiesten toimeenpanon myötä. Vankeuslakia soveltamiseen vaikuttavat vankilan resurssit, turvallisuus sekä siihen liittyvä harkinta. (Rantala ym. 2021, 221.) Vankilan henkilökunta toimii tietynlaisena lainsäädännön portinvartijana, joka pystyy vaikuttamaan vankilan arkeen ja ilmapiiriin (Liebling 2011, 484). Henkilökunnan oikeudenmukaiseen säännösten noudattamiseen liittyy hallinta. Säännökset ja ohjeet määrittävät pitkälti työn reunaehdot ja hyvän hallinnon edellytyksiä. Ohjeet ja toimintatavat saattavat

toki erota vankiloiden välillä, riippuen minkä turvaluokituksen vankilasta on kyse. Laajat eroavaisuudet työntekijöiden toiminnassa nostavat esiin kysymyksen vankien samanarvoisesta kohtelusta. (Liimatainen ym. 2015, 5–6.)

Julkishallinnon työntekijät voidaan katsoa edustavan katutason byrokratiaa (Lipsky 2010, 3). Katutason byrokratiaa edustaa myös osa Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnasta, sillä Rikosseuraamuslaitoksen työntekijät tekevät asiakastyötä suoraan vankien kanssa. Työntekijät päätyvät työskentelemään puun ja kuoren välissä, koska yhdistävät työssään vankien kohtelun ja yksilökohtaisen harkinnan. Haasteita näiden toteuttamiselle voi aiheuttaa muun muassa niukat resurssit, suuret työmäärät ja epä johdonmukaiset ohjeistukset. Katutason byrokraateilla on valtaa antaa asiakkaille etuuksia, rangaistuksia ja määritellä heidän rooliaan asiakkaana. Ruohonjuuritason työn mahdollisuudet toteuttaa työtä lainsäädännön puitteissa voi olla haastavaa ja se tulisi ottaa huomioon myös lainsäädännössä. (Rantala ym. 2021, 222.) Tutkimuksissa on aiemmin todettu, että lainsäädäntö ja poliittisen toiminnan näkemykset ja linjaukset eivät aina käytännön työssä toteudu suunnitellulla tavalla (Liimatainen & Rantala 2016, 8).

Lainsäädännön toimeenpanoon tarvitaan halukkuutta ja avoimuutta. Tähän vaikuttavat työntekijöiden asenne ja vallitseva organisaatiokulttuuri (Rantala ym. 2021, 223.) Vankiloiden työntekijöiden kielteiset asenteet laittavat pohtimaan työntekijöiden motivaatioita ja perimmäistä syytä hakeutua rikosseuraamusalalle. Vangit ovat yhteiskunnan huono-osaisia ja moniongelmaisia, jotka tarvitsevat paljon tukea ja ohjausta löytääkseen uuden rikoksettoman polun elämässä. Totta on myös se, ettei kaikkia voi auttaa, minkä suhteen täytyykin olla realistinen. Rikosseuraamuslaitoksen laatututkimuksen (2015) mukaan kritiikkiä työntekijöiltä sai muun muassa johto, työ kulttuuri ja heikot resurssit. Suurin osa Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnasta pitää työtään mielekkäänä ja kokee olevansa motivoitunut. (Linderborg ym. 2015, 49.) Mielenkiintoinen esimerkki moraalista ja vallankäytöstä on Philip Zimbardon Stanfordin vankilakoe vuodelta 1971. Koehenkilöt jaettiin vanginvartijoihin ja vankeihin ja heidän tuli samaistua näihin hahmoihin. Vankilakoe jouduttiin lopulta keskeyttämään suunniteltua aiemmin, koska vartijoiden roolissa olleet koehenkilöt alkoivat käyttäytyä hyvin julmasti ja vangin roolissa olleet kokivat äärimmäisen kovaa stressiä. (Zimbardo 2007; Helkama 2009, 284.) Koe oli kuitenkin äärimmäisen erityislaatuinen, eikä sitä voi verrata suomalaiseen nyky-yhteiskunnan vankilakulttuuriin. On syytä kuitenkin pohtia, millaista käyttäytymistä valta-asetelma saattaa meissä aikaansaada. Vallankäyttö saattaa tapahtua meissä myös tiedostamatta, mutta sen läsnäolo tulee tietoisesti ymmärtää.

Rikosseuraamuslaitoksesta on tehty viime vuosina useita arviointeja ja raportteja, joiden mukaan Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistus olisi ajankohtainen.

Viimeisin Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistus tehtiin vuonna 2010. Silloin Rikosseuraamusvirasto, Kriminaalihuoltolaitos ja Vankeinhoitolaitos yhdistyivät Rikosseuraamuslaitokseksi. (Liimatainen & Rantala 2016, 6.) Kleemola, Honkavaara ja Sonkamo (2019) toteavat, että vankiloiden epäselvät käytännöt ja toimintaohjeet vaikuttavat negatiivisesti toimeenpanon toteutumiseen, minkä vuoksi yksiköiden työtehtäviä tulisi selventää. Rikosseuraamuslaitoksen arvoihin kuuluvat inhimillinen, tasavertainen ja asiallinen kohtelu, jotka tukevat perus- ja ihmisoikeuksien turvaamista. Lainsäädännön oikeaoppinen soveltaminen ja rikoksettomaan elämään ohjaaminen ovat tärkeä osa Rikosseuraamuslaitoksen arvoja ja työtä. Toimintakulttuurin jakaa kaksi eri näkökulmaa, jotka ovat vanhan perinteen mukainen turvallisuuskäsitelmä ja sosiaalisia ulottuvuuksia painottava ja yhteiskuntaan sopeuttamista tukeva näkökulma. Nämä kaksi eri näkökulmaa aiheuttavat työyhteisöön jännitteitä ja haasteita johtamiseen (Kleemola ym. 2019, 20–21.) Molemmat näkökulmat ovat tärkeitä ja molemmat täytyy huomioida, kun kehitetään toimintaa.

Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstö pitää organisaatiota monimutkaisena ja byrokraattisena, mikä vaikeuttaa käytännön työskentelyä (Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 2016, 15). Pajuoja (2019) on ehdottanut raportissaan, että yhteneväisemmät ja keskitetyt Rikosseuraamuslaitoksen oikeudelliset palvelut mahdollistaisivat vankiloiden yhdenmukaisen toiminnan. Myös eduskunnan oikeusasiamies on todennut vankiloiden yhdenmukaisuudessa ja laintuntemuksessa puutteita (HE 57/2021 vp, 12). Raporttien ja arviointien perusteella organisaatiouudistukselle on siis tarve. Rise 2.0-hankkeen avulla aloitetaan työstämään uusia toimenpiteitä vuoden 2022 aikana. Organisaatiouudistuksen myötä Rikosseuraamuslaitokseen suunnitellaan neljää vastuualuetta, jotka ovat kehittäminen ja ohjaus, asiakasprosessit, hallinto- ja tukipalvelut sekä operatiivinen toiminta. Näille vastuualueille tullaan perustamaan 11 rikosseuraamuskeskusta. Rikosseuraamuslaitos huomioi sote- ja maakuntauudistuksen, sillä rikosseuraamusalueet tulevat muodostumaan niiden pohjalta ja ne sisältävät alueiden vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot. (Rikosseuraamuslaitos 2020.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Taistelevassa tutkimuksessa puhutaan yhdenvertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden puolesta. Taistelevan tutkimuksen yksi tavoite on tuoda esiin ilmiöitä yhteiskunnasta, jotka ovat vaarassa jäädä pienelle huomiolle. Lisäksi taistelevan tutkimuksen elementteihin kuuluu herätellä ihmisten kriittisyyttä ja tietoisuutta esimerkiksi yhteiskunnassa vallitsevista valtasuhteista. (Suoranta & Ryyänen 2014, 15, 31–33.) Ajattelen taistelevan tutkimuksen elementtejä nousevan esiin tutkielmastani. Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, mistä asioista vangit kantelevat, mihin perusoikeuksiin eduskunnan oikeusasiamies ottaa ratkaisuisaan kantaa ja miten kantelun kohteet perustelevat vangin kertomaa ja tapahtunutta. Vankien kantelut koskevat pääsääntöisesti Rikosseuraamuslaitoksen eri yksiköitä, kuten vankiloita ja arviointikeskuksia, mutta ne kohdistuvat joissain tapauksissa myös muihin toimijoihin. Näitä toimijoita olen esitellyt tutkielman luvussa 6. Erityisen kiinnostavaa on, miten kanteluiden kohteet perustelevat vankien kokemaa kohtelua tai epäoikeudenmukaisuutta.

Tutkimuskysymyksiäni muovautuvat vangin, eduskunnan oikeusasiamiehen ja kantelun kohteen (useimmiten Rikosseuraamuslaitos) näkökulmien kautta. Tutkielman tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

- 1) Mistä asioista vangit tekevät kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle?
- 2) Mihin perusoikeuksiin oikeusasiamies on ratkaisuisaan ottanut kantaa?
- 3) Miten kanteluiden kohteet perustelevat tapahtunutta ja menettelyään oikeusasiamiehen ratkaisuisissa?

Julkisen vallan tulisi turvata vapautensa menettäneiden oikeudet (PL 22 §), minkä vuoksi koen mielenkiintoiseksi tarkastella aihetta oikeuksien toteutumisen lisäksi julkisen vallan näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on kuvata tutkimuskysymyksieni avulla sitä, millaista hallintavaltaa vankeihin käytetään, miten oikeusasiamies näkee tilanteet lainsäädännöllisesti ja millaisia syitä toiminnan taustalla on. Löytämällä näitä syitä toiminnan taustalla saadaan tietoa siitä, millaisiin asioihin vankien oikeuksien näkökulmasta tulisi kiinnittää huomiota ja miten toimintaa voisi kehittää yhdenvertaisemmaksi. Vankien mahdollisuus kuntoutua ja saada tukea rikoksettomaan elämään tehokkaammin olisi myös yhteiskunnan näkökulmasta tarpeellista.

On merkittävää, että Rikosseuraamuslaitos organisaationa ja sen sosiaalinen kenttä tukee vankien oikeuksien toteutumista ja mahdollisuutta rikoksettomaan elämään (Saari & Kainulainen 2021, 29). Vankilan henkilökunnan ja koko Rikosseuraamuslaitoksen työ perustuu pitkälti lainsäädäntöön, joten sen tulkinta on väistämättä haastavaa. Koen yksilö- ja rakennetason olevan yhteydessä toisiinsa, sillä vankilassa vallitsevat toimintamallit ja rakenteet vaikuttavat vankiin hallinnan muodossa. Koska tarkastelen vankien oikeuksia ja niiden toteutumista kanteluiden avulla, on selvää, että tutkimuksen olennainen joukko on vangit, mutta myös rakenteellinen näkökulma on tarpeellista huomioida. Eduskunnan oikeusasiamies on ylin laillisuusvalvoja. Hän ottaa kantaa vangin oikeuksien toteutumiseen tekemällä kantelusta ratkaisun kuultuaan ensin kantelun kohteen näkemyksen asiaan. Kantelun kohde saa myös tiedon ratkaisusta, esimerkiksi oikeusohjeista. Niiden avulla toimintaa voidaan kehittää. Kanteluiden kohteiden perustelut toiminnalle tekevät rikosseuraamusalan rakenteita näkyväksi. Näen rakenteiden ja vangin kokemuksen kietoutuvan toisiinsa ja olevan monella tasolla yhteydessä.

5.2 Tutkimusaineisto

Dokumentteja on olemassa monenlaisia ja niitä voidaan käyttää tutkimuksessa hyvin monipuolisesti. Oma aineistoni on valmiina oleva kirjallinen asiakirja-aineisto. Aineistoa ei ole kerätty tätä tutkimusta varten, vaan se on syntynyt muista tarkoituseristä. (Pietilä 1976, 7, 20–22.) Oikeusasiamiehen ratkaisuja voidaan hyödyntää empiirisessä tutkimuksessa tutkimusaineistona. Ne ovat mielenkiintoisia asiakirjoja vankien kanteluiden näkökulmasta, koska niissä tarkastellaan asioita lainsäädännön ja perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmista. Koen niillä olevan myös yhteiskunnallista merkitystä, koska vankien äänen ja oikeuksien puolustaminen ovat tärkeitä asioita ja ne tuovat rikosalan toimintaa läpinäkyväksi. Läpinäkyvyys perustuu vapaaseen saatavuuteen, koska ratkaisut ovat kaikkien saatavilla

eduskunnan oikeusasiamiehen verkkosivuilla. Kun taas esimerkiksi Rikosseuraamuslaitokselle suunnatut vankien kantelut eivät ole vapaasti kaikkien saavutettavissa. Dokumenttien vapaa saatavuus on vaatinut itseltä tutkijana aiheen rajaamista ja olen joutunut tekemään sen suhteen valintoja, joita seuraavaksi perustelen.

Tutkimuksen aineistona olen käyttänyt eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuja vankien kanteluista vuosilta 2015–2020. Viiden vuoden aikaväli pystyy antamaan kattavan käsityksen vankien kanteluista. Ratkaisut ovat verkossa vapaasti käytettävissä eikä niiden käyttöön tarvitse hakea erillistä tutkimuslupaa. Aineisto on kerätty eduskunnan oikeusasiamiehen verkkosivuilta hakutoimintoa hyödyntäen. Haku on rajattu valitsemalla hallinnonalaksi rikosseuraamusala, ja hakusanoina on käytetty katkaistuja hakusanoja perusoik* ja perustusla*. Katkaistut hakusanat antoivat enemmän hakutuloksia, kuin kokonaiset hakusanat. Näin hausta on saatu oikeusasiamiehen ratkaisut vankien kanteluista, joissa on otettu kantaa perustuslakiin ja vankien perusoikeuksiin. Vuosiin perustuva aineiston rajaus perustuu vuoden 2015 vankeuslakiuudistukseen, jossa vangin muutoksenhakuoikeutta laajennettiin ja täsmennettiin (Liimatainen & Rantala 2016, 13). Vuoden 2006 ja 2015 lakiuudistuksista on kulunut aikaa, minkä vuoksi koen mielenkiintoiseksi tarkastella vankien oikeuksia ja niiden toteutumista.

Toinen aineistoon liittyvä rajaus koskee tutkintavankeja. Olen rajannut tutkintavankien oikeusasiamiehelle tekemät kantelut pois. Tutkintavangit ovat rikoksesta epäiltyinä ja heitä koskee erilainen lainsäädäntö, kuin vankeusvankeja. Esitutinnan aikana heidän oikeuksiaan saatetaan rajoittaa enemmän, kuin vankeusvankien, esimerkiksi yhteydenpitoa rajoittamalla. Tutkintavanki on vangittuna, koska poliisi selvittää rikosta. Tutkintavanki ei suorita rangaistustaan kuten vankeusvangit, jotka ovat saaneet jo tuomion tehdystä rikoksesta. Tutkintavankien olot ovat suhteellisen tiukat, varsinkin syyttömyysolettaman näkökulmasta. Syyttömyysolettamalla tarkoitetaan sitä, että henkilö on syytön, kunnes toisin todistetaan. (768/2005; Rantala ym. 2017, 1–2.) Mikäli kantelussa tuli ilmi tutkintavankeuslaki, oli kyseessä mitä todennäköisemmin tutkintavangin aloitteesta tehty kantelu. Ratkaisuissa ei kuitenkaan tule esiin tarkempia tietoja kantelijasta, minkä vuoksi en voi olla täysin varma, että aineistoni koskee ainoastaan vankeusvankeja.

Oikeusasiamiehen ratkaisut ovat pääpiirteittäin rakenteeltaan samanlaisia. Ratkaisun alussa on esiteltynä vangin kantelun aihe ja sisältö, minkä jälkeen tapahtumia käydään tarkemmin läpi asianosaisten selvitysten ja lainsäädännön perusteella. Lopuksi oikeusasiamies kertoo mahdollisen toimenpiteen tapahtuneesta. Aineistoon lukeutuu pääsääntöisesti vankeusvankien omasta aloitteesta tehtyjä kanteluita, mutta mukana on myös muutamia oikeusasiamiehen sekä vangin läheisen

aloitteesta tehtyjä kanteluita. Voi olla, etteivät vangit osaa itse tehdä kanteluita ja he tarvitsevat siihen tukea läheisiltään. Vangit ja heidän läheiset voivat myös kääntyä Kriminaalihuollon tukisäätiön kriminaaliasiamiehen puoleen, joka auttaa ja neuvoo muistutusten ja valitusten tekemisessä (Kriminaalihuollon tukisäätiö 2021). Aineistossa on myös muutamia kanteluita, joiden tekemiseen oli osallistunut useampi vanki. Vuosille 2015–2020 tekemäni hakutoiminto antoi yhteensä 85 oikeusasiamiehen ratkaisua, joissa oli viitattu perusoikeuksiin tai perustuslakiin. Vuosiluku kertoo sen, milloin kantelu on tullut vireille, mutta ei sitä, milloin se on ratkaistu. Lopulliseen analyysiin päätyi 47 asiakirjaa. Sivut olivat pituudeltaan 3–32 sivua ja aineistossa oli yhteensä 442 sivua tekstiä. Aineiston ulkopuolelle jäivät oikeusasiamiehen toimesta tehdyt vankiloiden ja Rikosseuraamuslaitoksen eri yksiköiden tarkastuskäyntien raportit sekä lausunnot lainsäätäjille mahdollista lainsäädäntötyötä varten.

5.3 Analyysimenetelmät

Tutkielmani on laadullinen, mikä on tutkimustyyppiltään empiiristä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 22). Koska tutkimukseni on laadullinen, en pyri tilastollisiin yleistyksiin. Tavoite on kuvata tutkimaani ilmiötä aineiston ja teoreettisen kehyksen avulla (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85). Laadullisen tutkimuksen tavoitteena onkin ymmärtää tutkittavaa ilmiötä valittujen näkökulmien kautta (Juuti & Puusa 2020, 9). Sisällönanalyysi on kvalitatiivisessa tutkimuksessa perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää laajasti eri tutkimuksissa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Koska aineistoni perustuu dokumentteihin ja tarkoitukseni on saada laadullista sekä määrällistä tietoa, koin sisällönanalyysin- ja erittelyn sekä kvantifioinnin olevan sopivia analyysimenetelmiä. On kuitenkin hyvä todeta, etteivät sisällön erittely ja sisällönanalyysi ole toistensa synonyymeja. Sisällön erittelyllä tarkoitetaan dokumenttien määrällistä analyysiä, kun taas sisällönanalyysi tarkoittaa dokumenttien kuvaamista sanallisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 106.) Veikko Pietilä (1976) kuvaa sisällön erittelyä *"joukoksi menettelytapoja, joita käyttäen dokumenttien sisällöstä voidaan tehdä havaintoja ja kerätä tietoja tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen."* Sisällönanalyysiä ei myöskään pidetä pelkästään kvalitatiivisena analyysimenetelmänä, koska se soveltuu laajasti eri tutkimuksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91.)

Analysoin oikeusasiamiehen ratkaisuja aineistolähtöisesti eli induktiivisesti. Aineistolähtöisen analyysin avulla tavoitteena on koota aineistosta teorettinen kokonaisuus, mikä on mahdollista tutkimustehtävän- ja kysymysten avulla. Sisällönanalyysi on mahdollista suorittaa myös teoriaohjaavasti eli abduktiivisesti tai teorialähtöisesti eli deduktiivisesti. Teoriaohjaavan analyysin voidaan ajatella

soveltuvan aineistolähtöisen analyysin tueksi, jolloin se voi ohjata teorian lopputulosta sekä tutkimuksen johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 99–100.) Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissä on kolme vaihetta: aineiston pelkistäminen eli redusointi, aineiston ryhmittely eli klusterointi sekä teoreettisten käsitteiden luominen eli abstrahointi. Pelkistämässä on kyse tiedon karsimisesta tai tiivistämisestä. Aineistoa voidaan esimerkiksi koodata tutkimustehtävän mukaisesti. Aineiston klusterisoinnin eli ryhmittelyn avulla pystyin löytämään aineistosta samankaltaisuuksia. Viimeinen vaihe on aineiston abstrahointi eli sen avulla tunnustetaan aineistosta olennainen tieto ja kootaan teoreettisia käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108–111.) Tässä tutkielmassa suoritin analyysin ensin tutkimuskysymyksieni ja tutkimustehtävän mukaisesti, jonka jälkeen aloin hahmottaa hallinnan analytiikkaa ja oikeudenmukaisuuden teoriaa. Voidaan siis todeta tutkimuksen olevan induktiivinen, missä on jonkin verran abduktiivisia elementtejä.

Ennen varsinaista aineistoanalyysia luin dokumentteja huolellisesti läpi ja tein huomioistani muistiinpanoja, että hahmotin aineistoni kokonaisuutena. Erityisesti tarkastelin, pystynkö vastaamaan aineistolla valitsemini tutkimuskysymyksiin. Kun olin tyytyväinen aineistooni, aloitin aineiston koodaamisen vastaamalla ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni, eli mistä asioista vangit tekevät kanteluita. Koodauksen avulla pystyin hahmottamaan aineistoani kokonaisuutena ja löytämään siitä yhtäläisyyksiä. Lukemalla kanteluita läpi, aloin hahmottaa tiettyjä asioita, jotka toistuivat asiakirjoissa. Niiden perusteella tein luokitteluita kanteluiden aiheiden mukaan. Luokittelu on aineiston tulkitsemista ja tarkoittaa aineiston ryhmittelyä kategorioihin esimerkiksi yhtäläisyyksien mukaan. Ryhmittelyä voidaan kutsua myös teemoitteluksi. Teemoittelusta esiin nousseet yhtäläisyydet mahdollistavat kategorioiden luomisen. (Juuti & Puusa 2020, 152–153.) Kirjasin jokaisen kantelun sen otsikon mukaan Word-tiedostoon ja aloitin koodaamaan niitä eri väreillä kanteluiden aihepiirien mukaan. Lopulta tein jokaiselle ryhmälle oman tiedoston, johon kokosin asiakirjat PDF-muodossa. Varmistaakseni oikean luokittelun luin asiakirjat useaan kertaan läpi. Tämän jälkeen aloitin kanteluiden aihepiirien tarkemman luokittelun niiden aihepiirien mukaan. Teemoittelun seurauksena kategorioita muodostui kuusi: 1) vangin elinolot, 2) vankien kohtelu, 3) kirje- ja puhelinsalaisuus, 4) laitos- ja osastosijoittelu, 5) vangin tarkastaminen ja 6) muut kategorioita. Kirjoitan luvussa 6.1 tarkemmin kanteluiden aiheiden sisällöstä ja tein niistä taulukon (ks. taulukko 1).

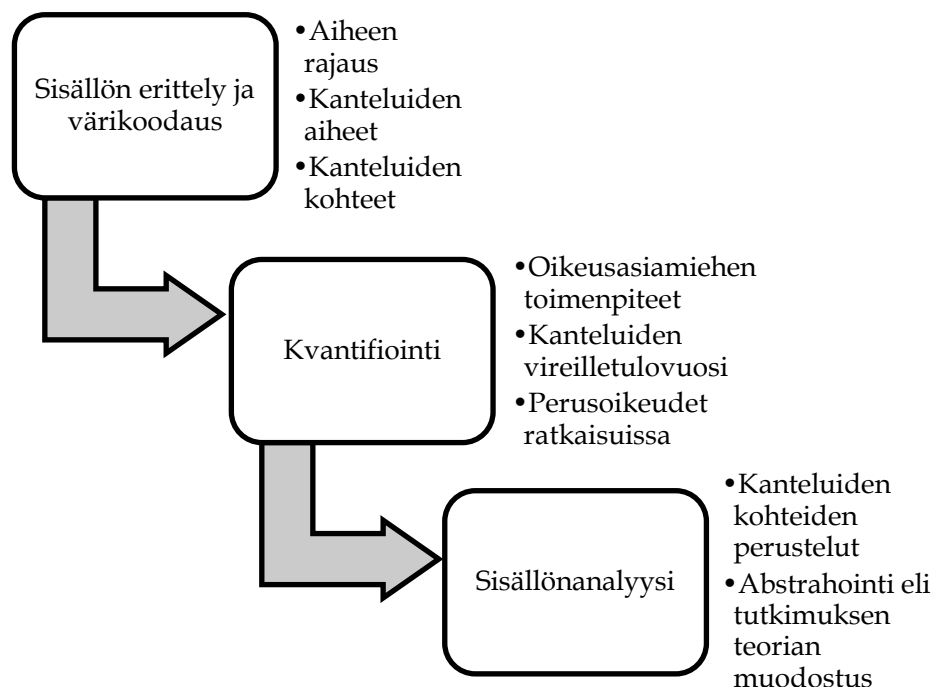
Seuraavaksi erittelin kanteluiden kohteita. Kävin jokaisen kantelun läpi ja tarkastelin sitä, mihin vangin kritiikki kohdistui. Listasin erilliseen Word-tiedostoon jokaisen kantelun sen otsikon mukaan ja listasin sen alle kantelun kohteen. Kun olin käynyt kaikki asiakirjat läpi, aloitin niiden tarkemman ryhmittelyn Rikosseuraamuslaitoksen organisaatorakenteen ja rikosseuraamusalueiden mukaan. Näin sain muodostettua viisi eri kategorioita: 1) Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, 2)

Länsi-Suomen rikosseuraamusalue, 3) Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue, 4) kantelun kohde ei tiedossa ja 5) muut. Tarkemmin tästä jaottelusta on luvussa 6.2 ja taulukossa 3.

Aineiston kvantifioinnin avulla pystytään selvittämään, kuinka monta kertaa jokin asia toistuu aineistossa. Kvantifiointi lukeutuu sisällön erittelyn alaisuuteen yhtenä mahdollisena analyysimenetelmänä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 120, 106.) Aloitin kvantifioimaan tiettyjä elementtejä aineistosta. Listasin ne erilliseen Word-tiedostoon. Kvantifioinnin avulla pystyin löytämään ratkaisuihin seuraavat elementit: oikeusasiamiehen eri toimenpiteet, kantelun vireilletulovuoden ja perusoikeudet. Toimenpiteen pystyin poimimaan ratkaisun lopusta. Se näkyi eduskunnan oikeusasiamiehen hakutuloksista. Hakutuloksissa kantelut olivat listattuina, mistä ilmeni myös tieto toimenpiteestä. Kantelun vireilletulovuosi oli kirjattuna myös oikeusasiamiehen verkkosivujen hakutuloksissa, kun taas perusoikeudet pystyin löytämään tallennetuista asiakirjoista etsi-toimintoa käyttäen. Nämä kolme asiaa pystyin määrällisesti löytämään aineistosta ja muodostamaan niistä jokaisesta taulukon (ks. taulukot 2, 4 ja 5). Kokosin ne ensin erilliseen Word-tiedostoon. Oikeusasiamiehen toimenpiteiden ja vireilletulovuosien tarkoituksena on kuvailla lukijalle asiakirjojen sisältöä. Kvantifioimalla aineistosta perusoikeudet, pystyin vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseeni eli mihin perusoikeuksiin oikeusasiamies ottaa kantaa ratkaisuihinsa. Useimmiten oikeusasiamies oli ottanut ratkaisuihinsa kantaa useampaan kuin yhteen perusoikeuteen. Olen listannut ylös jokaisen ja ne ilmenevät luvussa 7. Aineiston erittely ja kvantifiointi antoivat arvokasta tietoa. Sisällönanalyysin avulla pääsin aineistosta pintaa syvemmälle. Seuraavaksi käsitteelin tutkielmani kannalta merkittävää analyysivaihetta: perusteluiden analyysia.

Aineiston analyysin viimeisessä vaiheessa etsin aineistosta kanteluiden kohteiden perusteluita toiminnalleen, mikä toimi tutkielmani viimeisenä tutkimuskysymyksenä. Oikeusasiamiehen ratkaisuihin selviää toimijoiden perustelut tapahtuneesta. Kävin jokaisen kantelun läpi ja kirjasin erilaiset perustelut erilliseen Word-tiedostoon. Aineiston pelkistäminen eli redusointi tapahtui niin, että poimin erilaisia ilmaisuja toimijoiden perusteluista ja pelkistin nämä ilmaisut. Pelkistämisen jälkeen aloitin klusteroinnin eli ryhmittelin perustelut. Aineiston klusteroinnin avulla kävin ilmaisuja tarkoin läpi ja etsin niistä yhtenäisyyksiä. Näiden vaiheiden jälkeen muodostin kuusi kategoriaa: 1) turvallisuus, 2) organisaatioon liittyvät seikat, 3) resurssit, 4) perustelut eivät olleet tiedossa tai kantelun kohde kiisti väitteen, 5) vankilasta riippumaton syy ja 6) vankilan fyysiset ominaisuudet. Tämän jälkeen päästään sisällönanalyysin viimeiseen vaiheeseen eli abstrahointiin. Aineistosta erotetaan tutkimuksen kannalta merkittävä tieto ja muodostetaan teoreettiset raamit. Käsitteellistämisen avulla tutkimuskohde hahmottuu tutkijalle. (Tuomi & Sarajärvi

2009, 110–112.) Kuvio 1 jäsentää tutkimuksen analyysin eri vaiheita. On olennaista mainita, että analyysissa on monta vaihetta, jotka saattavat osittain tapahtua samanaikaisesti tai lomittain analyysiprosessin ajan (Juuti & Puusa 2020, 149).

KUVIO 1. Tutkimuksen analyysiprosessi

5.4 Tutkimuksen eettisyys

Tässä tutkimuksessa noudatetaan Opetus- ja kulttuuriministeriön tutkimuseettisiä ohjeistuksia ja hyvää tieteellistä käytäntöä. Esittelen tutkimuksessa läpinäkyvästi tutkimuksen eri vaiheet ja raportoin ne tarkasti. Varsinkin aineiston kuvaamisessa ja esittelyssä on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että raportoin kaikki analysoinnin vaiheet läpinäkyvästi. Olen käyttänyt eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä sekä kunnioitan muiden tutkijoiden tutkimustuloksia ja viittaan niihin asiaan kuuluvasti. On tärkeää, että tarkastelen ja analysoin tutkimukseni aihetta ja ilmiötä objektiivisesti ilman havaintojen vääristelyä. Vääristelyllä tarkoitetaan tutkimustulosten valikointia tai muuttamista. En plagioi kenenkään muiden tutkimustuloksia, tekstiä tai tutkimustuloksia. Itsensä plagiointi on otettu tässä tutkielmassa huomioon, sillä olen tehnyt kandidaatin tutkielman samoihin teemoihin liittyen. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 7–9.) Aineistonani toimivat asiakirjat, jotka ovat vapaasti saatavilla eikä niiden saatavuuteen tai käyttöön ole tarvinnut hakea erillistä tutkimuslupaa. Tämän vuoksi on tärkeää kuvailla tarkoin aineiston hakuprosessia ja analyysia. Aineisto oli valmiiksi

anonymisoitu. Kantelijaa ei pystytä tunnistamaan ratkaisuksista. Myös kanteluiden kohde oli valmiiksi anonymisoitu niin, etteivät nimet tai henkilötiedot paljastu. Vankilaan, vankilan johtajaan tai virkamieheen saatettiin viitata ratkaisuisissa.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan tarkastella uskottavuuden, luotettavuuden ja eettisyyden näkökulmasta. Uskottavuus viittaa siihen, miten tutkimuksen lukijat ja muu yleisö kokevat tutkimuksen tulokset ja uskovatko he tutkimuksen analyysiprosessiin ja asianmukaisuuteen. Luotettavuus taas viittaa oikeisiin lähestymistapoihin tutkittavan ilmiön tarkastelussa ja asianmukaisen tutkimusmenetelmän käytössä. (Juuti & Puusa 2020, 175.) Luotettavuutta voidaan käsitellä myös validiteetin ja reliabiliteetin käsitteiden kautta. Validiteetti tarkoittaa sitä, että tutkitaan sitä, mitä oli tarkoitus tutkia. Reliabiliteetti tarkoittaa tulosten toistettavuutta. Validiteetin ja reliabiliteetin käsitteitä on arvosteltu laadullisessa tutkimuksessa, koska niiden katsotaan sopivan paremmin määrälliseen tutkimukseen. Luotettavuuteen liittyy myös tutkijan omat oletukset tutkittavasta aiheesta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136.) Kiinnostukseni tutkittavaan aiheeseen lähti kandidaatin tutkielmani pohjalta sekä intressistä oikeudenmukaisuuteen ja kriminologisiin teemoihin. Kandidaatin tutkielman kannalta minulla oli jonkinlainen käsitys vankien oikeuksien toteutumisesta. Aineistolähtöinen analyysi ja ennalta määritelty tutkimustehtävä osoittavat, että mahdolliset ennako-oletukset eivät ole vaikuttaneet aineiston tarkasteluun.

Eettisyys viittaa tutkijan eettiseen toimintaan. Tutkija ei saa aiheuttaa tutkimuksellaan haittaa kenellekään ja tutkijan tulee huomioida tutkimuksen sensitiivisyys. (Juuti & Puusa 2020, 175.) Vankien oikeuksien tutkiminen on mielestäni sensitiivinen aihe, jota tässä kohdassa tulee hieman pohtia. Eettinen dilemma tarkoittaa sitä, että vangit ovat rikosentekijöitä, jotka kuuluvat lain näkökulmasta vankilaan. Oikeudenmukaisuus ja tasavertainen kohtelu on merkityksellistä, jonka vuoksi koen tutkimuksen eettisen pohdinnan tärkeäksi. Rikosseuraamuslaitos toteaa arvojensa olevan oikeudenmukaisuus ja tasavertainen kohtelu, joten on mielenkiintoista tarkastella sitä, millaista hallintavaltaa vankeihin käytetään, ja onko toiminta perusteltua. Vangin rangaistus on vapausrangaistus, joten on kiinnostavaa pohtia, onko rangaistukset vankilassa oikeutettuja. Onko henkilökunnalla oikeus kohdella vankia huonosti vangin tekemän rikoksen vuoksi tai huonojen henkilökemioiden vuoksi? Jos vanki käyttäytyy huonosti ja epäasiallisesti vankilassa, tuleeko henkilökunnan vastata siihen samalla mitalla vai voisiko asiaa katsoa toisenlaisten silmälasien läpi. Usein nämä keskustelut syventyvät organisaation arvojen lisäksi henkilöiden omiin, henkilökohtaisiin arvoihin. Tutkimuksen tavoitteena ei ole asettaa ketään huonoon asemaan, vaan tehdä näkyväksi rikosseuraamusalan eettisyyden ja käytännön kenttää. Pyrin esittelemään tutkielmassa eri näkökulmia suhteessa tutkittavaan ilmiöön.

Tutkielmassa on paljon elementtejä oikeustieteellisestä tutkimuksesta, koska tutkielmaa ohjaa lainsäädäntö. Oikeustieteelliset piirteet eivät kuitenkaan poissulje mahdollisuutta yhteiskuntatieteelliseltä tutkimukselta. On läpinäkyvää korostaa, ettei oma osaaminen painotu lain tulkintaan. Tämä pro gradu- tutkielma on tarjonnut mahdollisuuden lainsäädännön syventymiseen ja olen tehnyt parhaani sen kirjaamisessa sekä tutkimuksen argumentoinnissa.

6 VANKIEN TEKEMÄT KANTELUT

6.1 Kanteluiden aiheet

Ratkaisut vankien kanteluista on luokiteltu niiden sisällön mukaan. Vankien kantelut sisälsivät erilaisia aihealueita liittyen heidän oikeuksiinsa ja arkeensa vankilassa. Yhteensä aineistoon päätyi 47 vankien kantelua. Oikeusasiamiehen ratkaisuja vankien kanteluista vuosina 2015–2020 on oikeusasiamiehen verkkosivujen mukaan lähes 200 kappaletta ilman hakurajoituksia. Perusoikeuksiin liittyviä ratkaisuja on siis ollut noin neljäsosa, kun otetaan huomioon kaikki ratkaisut viiden vuoden ajalta. Tämä on hyvä huomioida tulevassa analyysissä ja analyysiin liittyvissä taulukoissa ja kuvioissa.

Kantelut ovat pääsääntöisesti yksittäisten vankien. Kahdessa ratkaisussa on ratkaistu samalla useamman kuin yhden vangin kantelu. Molemmissa näissä tapauksessa kantelu on liittynyt vankien elinoloihin vankiloissa. Toinen koski sellitupakointia Helsingin vankilassa. Kantelun oli tehnyt seitsemän vankia, ja sen oli allekirjoittanut noin 200 vankia. (dnro 5349/2019.) Toisessa tapauksessa neljä vankia oli tehnyt kantelun vankilan päiväjärjestyksen lyhytaikaisesta muuttamisesta (dnro 6542/2017). Kaikista kanteluista yksi oli täysin oikeusasiamiehen omasta aloitteesta tehty ja toinen kantelu piti sisällään oikeusasiamiehen aloitteen vangin aloitteen lisäksi (dnro 6065/2016 & dnro 1512/2018). Oikeusasiamiehen omasta aloitteesta tehdyt selvitykset liittyivät vankien laitos- ja osastosijoitteluun. Yksi kanteluista oli vangin puolison tekemä ja siinä oli kyseessä hyvitysesitys vangin lainvastaisesta vangitsemisesta ja se on kategorisoitu muut -kategoriaan (dnro 943/2016).

Kanteluista ei käy ilmi vangin rikos, ikä, sukupuoli tai muu vangin taustaan liittyvä, kuten etnisyys tai kansalaisuus. Leena Mäkipää (2015, 63–64) on tutkinut vankeusvankien muutoksenhakua vuoden 2012 aikana. Tutkimuksen mukaan muutoksenhakua hakeneiden vankien keski-ikä oli 36 vuotta. Muutosta hakeneista

vangeista 29 % oli ensikertalaisia. Pääsääntöisesti muutoksen hakijat olivat pitkäaikaisvankeja, sillä yli puolet muutoksenhakijoista suorittivat yli kahden vuoden vankeustuomiota. Tutkimuksessa tarkasteltiin muutoksenhaun lisäksi vuosien 2004 ja 2012 vankien kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle. Tutkimuksen perusteella suurin osa kanteluiden tekijöistä oli miehiä ja valtaosa kanteluista tuli suljetuista vankiloista. (Mäkipää 2015, 70–71.)

Kaikki vangit eivät tiedä miten tai minne kanteluita tehdään, kun taas osa vangeista kokee, ettei kanteluista ole hyötyä tai siitä tulee heille epäsuotuisia seuraamuksia. Henkilökunta saattaa kokea, ettei kanteluissa avustaminen kuulu heidän työnkuvaansa tai heillä on käsitys, että vangit tekevät kanteluita sekä valituksia kiusatakseen henkilökuntaa. Osa henkilökunnasta taas koki vankien oikeuden muutoksenhakuun hyvänä asiana. (Rantala ym. 2021, 230–231.)

Yhdellä kantelulla vanki pystyy tekemään kantelun useasta asiasta, kuten tässäkin aineistossa on tullut esiin. Tällöin oikeusasiamies on ratkaissut jokaisen kantelussa tulleen asian samassa ratkaisussa, mikäli hän on katsonut sen tarkoituksenmukaiseksi. Kantelut on saatettu osoittaa useammalle taholle, ja vangin kantelun sisältö on sisältänyt useamman hänen kokemansa epäkohdan. Olen kategorisoinut vankien kantelut kokonaisuutena niiden pääasiallisen aihepiirin mukaan ja kantelun otsikoinnin perusteella. Taulukossa 1 on havainnollistettu vankien kanteluiden aihepiirit sekä se, mihin aihepiiriin liittyviä kanteluita on kaikista eniten ja mitä taas vähiten.

TAULUKKO 1. Vankien kanteluiden aiheet ja määrät vuosilta 2015–2020

Kantelun aihe	Määrä (n 47)
Vangin kohtelu	15
Vangin elinolot	12
Kirje- ja puhelinsalaisuus	10
Laitos- ja osastosijoittelu	4
Vangin tarkastaminen	4
Muut	2

Vangin kohteluun liittyvät kantelut liittyvät vangin ja Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnan vuorovaikutuksellisiin haasteisiin, kuten perusteluiden puutteeseen, niiden epäselvyyteen tai viivästykseen, rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen, toimintoihin osallistumiseen tai vankiloiden toimintatapoihin, joissa valtaa on käytetty perusteettomasti. Näissä tapauksissa vangit kokivat tullessa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti tai epäreilusti. Iso-Britanniassa tuomiotaan korkean turvaluokituksen vankilassa kärsivät pitkäaikaisvangit kokivat, ettei heitä kohdella ihmisoikeuslähtöisesti tai ohjata kohti rikoksetonta elämää. Vapauden menetys tulisi lähtökohtaisesti olla vankien tuomio tehdystä rikoksesta, eikä perusteettomia

rangaistuksia tulisi vankeusrangaistuksen aikana antaa. Epäinhimillinen ja julma kohtelu eivät kannusta vankeja oikeaan suuntaan. Huono kohtelu ja vankilan ilmapiiri saattavat luoda vangeille turvattomuuden tunnetta. (Drake 2012, 85–86, 91–92.) Rikosseuraamuslaitoksen laatututkimuksen mukaan suljettujen laitosten vangeista vain 26 % oli tyytyväisiä tai erittäin tyytyväisiä vankilassa vallitsevaan oikeudenmukaisuuteen, kun taas avolaitosten vangeista tyytyväisiä oli 49 %. Erityisesti epäoikeudenmukaisuuden tunteita herätti poistumisluvat ja henkilökunnan käytös. Suljettujen vankiloiden vangeista 38 % oli kohteluunsa tyytyväisiä tai erittäin tyytyväisiä. Avovankiloissa osuus oli 62 %. (Linderborg ym. 2015, 154, 170.) CPT vieraili Suomessa vuonna 2014, jolloin erityisesti ulkomaalaiset ja romanivangit kertoivat, että heitä kohdellaan henkilökunnan toimesta epäasiallisesti (CPT 2015, 30).

Kantelut, jotka liittyivät *vangin elinoloihin*, käsittelivät olosuhteita vankilassa, esimerkiksi eristämisosastojen, sellien tai matkasellien olosuhteita, ja vankilan arkeen liittyviä asioita, kuten päiväjärjestystä ja sellitupakointia. Elinoloihin liittyvät kantelut olivat sellaisia, joissa henkilökunnan on vaikeaa muuttaa niitä vankiloiden fyysisten ominaisuuksien, toimintamallien, vähäisten henkilöresurssien ja turvallisuuden vuoksi. Kantelut vankien elinoloista sisältävät kanteluita vankien arjesta ja jokapäiväisestä elämästä. Esimerkiksi vankien toverikuntaa ei voitu perustaa, koska vankilan johtaja katsoi sen vaarantavan henkilökunnan ja muiden vankien turvallisuuden (dnro 3495/2015). Erotin kantelut vankien elinoloista ja kohtelusta kiinnittämällä huomiota elinoloissa vankilan fyysisiin olosuhteisiin, joihin ei välttämättä vankilan henkilökunta pysty vaikuttamaan. Vangin kohtelussa oli kyse henkilökunnan ja vangin välisestä kommunikaatiosta. Vankien kanteluista suurin osa liittyi vankien kohteluun tai elinoloihin. Myös Leena Mäkipää (2015, 72) on todennut, että oikeusasiamiehelle tulleet kantelut vuosina 2004 ja 2012 sisälsivät useita kanteluita vankien elinoloista ja kohtelusta. Suljettujen vankiloiden vangeista 59 % on tyytyväisiä tai erittäin tyytyväisiä elinoloihinsa vankilassa. Avovankiloissa osuus oli 78 % (Linderborg ym. 2015, 162).

Kirje- tai puhelinsalaisuuden rikkominen tapahtui joko vankien välisessä kirjeenvaihdossa tai vankilan ulkopuolisen henkilön kanssa. *Laitos – ja osastosijoittelua* koskevista kanteluista kaksi koski avolaitossijoittelua, yksi liikuntavammaisen vangin sijoittelua ja yksi oli oikeusasiamiehen omasta aloitteesta tehty kantelu vangin osastosijoittelusta. Jälkimmäinen oli osoitettu koko Rikosseuraamuslaitokselle. *Vangin tarkastamisessa* ilmeni koskemattomuuteen ja henkilökohtaiseen vapauteen liittyviä elementtejä, jotka vangit kokivat nöyryyttäväksi. Vanki voidaan tarkistaa vankilassa vankeuslain silmissä neljällä eri tavalla; turvatarkastuksella, henkilöntarkastuksella, erityistarkastuksella tai henkilönkatsauksella. Turvatarkastuksessa vanki voidaan tarkastaa metallinilmaisimella, muulla teknisellä

laitteella, koulutetulla koiralla tai vaatteiden päältä tunnustellen. Turvatarkastus voidaan tehdä turvallisuuden varmistamiseksi, järjestyksen turvaamiseksi tai omaisuuden suojaamiseksi. Henkilöntarkastus voidaan tehdä vangille, jos on syytä epäillä, että hänellä on hallussaan luvattomia esineitä tai aineita. Se on tarpeen esimerkiksi järjestyksirikkomuksen tutkimiseksi, vankilaan saapumisen johdosta tai valvomattoman tapaamisen jälkeen. Henkilöntarkastus sisältää sen tutkimisen mitä vangilla on yllään tai vaatteissaan, lisäksi on mahdollista tutkia vangin suu. Erityistarkastus voidaan suorittaa, mikäli on syytä epäillä vankilan turvallisuutta uhkaavaa vakavaa vaaraa tai luvattomien esineiden tai asioiden hallussapitoa. Vankilan osastolla suoritettava erityistarkastus mahdollistaa henkilöntarkastuksen kaikille vankilan osastolle sijoitetuille vangeille. Henkilönkatsaus on mahdollista tehdä vangille, jos on syytä epäillä, että hänellä on hallussaan kiellettyjä aineita tai esineitä, jotka voivat saada aikaan vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle ja turvallisuudelle ja vangin terveydelle tai hengelle. Henkilönkatsaus mahdollistaa kehon tarkastamisen, näytteen oton tai muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen, mutta lääketieteelliset tutkimukset voi tehdä ainoastaan lääkäri. (VL 16:3–6 §.) On erittäin tärkeää, että henkilökunta ymmärtää näiden toimintatapojen erot ja toimii lainsäädännön näkökulmasta oikein.

Muut -kategoriaan päätyi kaksi kantelua, jotka eivät soveltuneet edellä mainittuihin ryhmiin. Toinen liittyi elinkautisvangin vapauttamiseen ja toinen oli vangin puolison tekemä kantelu lainvastaisesta vangitsemisesta. (dnro 4140/2018 & dnro 943/2016.) Elinkautisvangin vapauttamisessa oli kyse lainsäädännön tulkinnasta ja lainvastaisessa vangitsemisessä tilannetta oli tulkittu virheellisesti ja lisäksi siihen liittyi toimijasta riippumaton tietotekninen syy. Elinkautinen vankeus on ankarin rangaistus Suomen rangaistusjärjestelmässä (Melander 2015, 178). Elinkautisen keskimääräinen pituus Suomessa on noin 14 vuotta. Ruotsissa elinkautinen on noin 10 vuotta ja Tanskassa 16 vuotta. Norjassa on otettu käyttöön termi maksimirangaistus elinkautisen sijaan ja se on kestoaltaan 21 vuotta. (Lappi-Seppälä 2007, 223; Pajuoja 2019, 85.)

Muutamit kanteluista olivat haastavia ja epäselviä, mikä teki niiden analysoimisesta osittain vaativaa. Yksi näistä oli vangin kohtelua koskeva kantelu, kun vanki oli sijoitettu alastomana eristykseen ja sidottu kaltereihin. Kantelija joutui tapaamaan asianajajaansa eristyksellissä päällään ainoastaan turvapeitto. Kantelun johdosta oikeusasiamies antoi Jokelan vankilalle huomautuksen sekä hyvitysesityksen Valtionkonttorille. Vanki tapasi siis eristyksen aikana asianajajaansa, minkä vuoksi on vaikea sanoa varmasti, onko kyseessä tutkintavanki vai vankeusvanki, sillä se ei tule täysin asiakirjasta ilmi. (dnro 346/2016.) Myös vankeusvangit voivat tavata oikeusavustajaa (VL 20:8 §), jos he ovat tehneet esimerkiksi rikoksen vankilassa ollessaan tai vangille on tulossa oikeuskäsittely

jostain toisesta rikoksesta kuin siitä, josta vanki suorittaa tuomiotaan sillä hetkellä. Toinen epäselvä kantelu koski kirjesalaisuuden rikkomista. Vanki pyysi tutkimaan Mikkelin vankilan toimintaa, kun oli tarkastettu ilman perusteluita asianajajalta saatuja asiakirjoja (dnro 4976/2016). Mikkelin vankila toimii pääsääntöisesti tutkintavankilana, mutta se vastaa myös vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta (Rikosseuraamuslaitos, 2020). En pystynyt täysin todentamaan onko kyseessä tutkintavanki vai vankeusvanki, mutta päädyin ottamaan kantelun mukaan aineistoon. Molemmissa kanteluissa kyseessä oli perusoikeusrikkomus ja molemmat vankilat saivat asiasta huomautuksen, joten koin niiden olevan merkityksellinen osa aineistoa. Seuraavassa taulukossa on havainnollistettu se, miten kantelut jakautuivat eri vuosina.

TAULUKKO 2. Vankien kantelut vuosina 2015–2020

Vuosiluku	Määrä (n 47)
2020	11
2019	8
2018	10
2017	8
2016	8
2015	2

Mielenkiintoista on, että vuonna 2015 perusoikeuksiin liittyviä kanteluita oli huomattavasti muita vuosia vähemmän, kun taas muina vuosina määrä pysyi suurin piirtein samana. Vuonna 2015 vankeuslakia päivitettiin ja sen tavoitteena oli turvata vangin muutoksenhakuoikeus ja parantaa sitä kautta vankien oikeusturvaa. (HE 45/2014.) Tämän jälkeen kanteluiden määrä on lähtenyt nousuun, joten on mahdollista, että uudistuksen myötä vangit ovat alkaneet käyttää jälkikäteistä oikeusturvaa aiempaa enemmän.

6.2 Kanteluiden kohteet

Vankien kanteluita tuli eduskunnan oikeusasiamiehelle ympäri Suomea ja monista eri laitoksista. Taulukko 3 havainnollistaa mihin rikosseuraamusalueeseen vankien kantelut kohdistuvat. Olen ottanut huomioon kantelun kohteena sen, mihin kantelija on viitannut asiakirjassa, en sen perusteella, keneltä oikeusasiamies on pyytänyt asiaan selvityksiä. Joissain kanteluissa vanki oli osoittanut kantelun useaan toimijaan, kuten vankilaan, aluekeskukseen tai arviointikeskukseen. Tämänkaltaisia kanteluita aineistossa oli yhteensä kahdeksan. Kohteluun liittyvissä kanteluissa niitä oli kaksi. Toisessa kantelu kohdistui sekä suljettuun että avoimeen vankilaan, mutta ratkaisusta

ei ilmennyt, mitä vankiloita valitukset koskivat. Kyseessä oli yksinäisyysrangaistuksen täytäntöönpanoon ja sen hyvitykseen liittyvä kantelu. (dnro 5726/2015.) Toisessa tapauksessa kyseessä oli kantelu päätösten perustelemisesta, joka kohdistui Riihimäen vankilaan sekä Etelä-Suomen arviointikeskukseen (dnro 5083/2018). Elinoloja koskevissa kanteluissa yksi kantelu kohdistui useampaan toimijaan ja siinä kritisoitiin pelkääjävangin olosuhteita vankilassa. Kritisointi kohdistui vankilaan ja Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen. Tässäkään ratkaisussa ei tullut ilmi mikä vankila oli kyseessä. (dnro 2510/2015.)

Kirje- ja puhelinsalaisuuden kategoriassa vanki oli kannellut kirjesalaisuuden rikkomisesta Turun ja Sukevan vankiloihin sekä Länsi-Suomen rikosseuraamusalueelle (dnro 1123/2019). Toinen kirje- ja puhelinsalaisuuteen liittyvä kantelu oli suuntautunut useampaan yksikköön ja se koski jengitunnuksella varustettujen postikorttien kopioiden hallussapitoa. Tämä kohdistui Riihimäen vankilaan, Etelä-Suomen aluekeskukseen sekä Helsingin hallinto-oikeuteen. (dnro 1941/2018.) Laitos - ja osastosijoittelun kahdessa kantelussa se oli kohdistunut useampaan yksikköön. Toinen oli eduskunnan oikeusasiamiehen omasta aloitteesta tehty kantelu, jossa kritiikki kohdistui koko Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön, kaikkiin kolmeen rikosseuraamusalueeseen ja vankiloihin. Kyseessä oli kantelu vangin osastosijoittelusta. (dnro 6065/2016.) Toinen kantelu oli liikuntavammaisen vangin aloitteesta tehty kantelu hänen sijoitteluunsa. Hän kohdisti kantelun Helsingin vankilaan sekä Etelä-Suomen arviointikeskukseen. (dnro 2871/2016.) Muut -kategorian kantelu lainvastaisesta vangitsemisesta kohdentui Helsingin hovioikeuteen, Helsingin vankilaan sekä Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanoyksikköön (dnro 943/2016).

Voidaan ajatella, että useampaan yksikköön kohdistuneet kantelut johtuvat siitä, että vanki haluaa olla yhteydessä mahdollisimman moneen toimijaan asian ratkaisemiseksi. Toisaalta ehkä ne vangit, jotka ymmärtävät byrokratian ja toiminnan luonteen, osaavat suunnata kantelut oikeille toimijoille. Suurin osa vankien oikaisuvaatimuksista ei juurikaan menesty, varsinkaan hallinto-oikeuteen suunnatut valitukset. Todennäköisesti vangeilla ei ole riittävästi taitoa perustella tapauksia. Epäselvissä tilanteissa tuomioistuimien voi todeta vankilan selvityksen olevan todempi kuin vangin selvityksen. Selvissä viranomaisten rikkomuksissa muutoksenhaku useimmiten menestyy, mutta harkinnanvaraisissa tilanteissa ei, mikä on vangin oikeusturvan näkökulmasta valitettavaa. (Liimatainen & Rantala 2016, 2; Rantala ym. 2021, 229.) Vankeuslaissa on kohtia, jotka antavat viranomaisille mahdollisuuden laajaan harkintavaltaan. Muun muassa poistumislupiin ja valvomattomiin tapaamisiin liittyvät etuudet ovat harkinnanvaraisia, jolloin toisista poikkeavia päätöksiä saatetaan viranomaisten kesken tehdä. (Mäkipää 2015, 73.)

Kaikissa tapauksissa kantelu kohdistui vankilaan, mutta joissain tapauksissa myös rikosseuraamusalueeseen tai arviointikeskukseen. Arviointikeskuksista kanneltiin, koska pääsääntöisesti arviointikeskus tekee vangin sijoittelua koskevia päätöksiä (VL 6:6 §). Toisaalta osa tapauksista oli monisyisiä ja asioiden kulkuun olivat vaikuttaneet monet tekijät, minkä vuoksi kantelut saattavat kohdistua useampiin yksiköihin.

Olen poiminut kanteluista jokaisen kantelun kohteen ja ryhmitellyt ne rikosseuraamusalueen mukaan. Rikosseuraamusalueet ovat Etelä-Suomen rikosseuraamusalue (ESRA), Länsi-Suomen rikosseuraamusalue (LSRA) sekä Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue (IPRA). Jokaisen rikosseuraamusalueen alla toimii aluekeskus sekä arviointikeskus. Lisäksi rikosseuraamusalueisiin kuuluvat alueiden vankilat ja yhdyskuntaseuraamustoimistot. (Rikosseuraamuslaitos 2020, 5–6.) Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen kuuluvat Helsingin, Jokelan, Riihimäen, Keravan, Suomenlinnan ja Vantaan vankilat. Kun taas Länsi-Suomen rikosseuraamusalueeseen kuuluvat Hämeenlinnan, Käyrän, Kylmäkosken, Satakunnan, Turun Vaasan, Vanajan ja Vilppulan vankilat. Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen alla toimivat Pyhäselän, Jyväskylän, Juuan, Kestilän, Kuopion, Mikkelin, Naarajärven, Oulun, Sulkavan, Sukevan, Ylitornion sekä Pelson vankilat. Vankiloita Suomessa toimii siis yhteensä 26 kappaletta. (Rikosseuraamuslaitos 2020.)

Kanteluiden kohteita on enemmän kuin kanteluita, koska vangit ovat osoittaneet kanteluitaan useampaan eri toimijaan tai yksikköön. Mikäli ratkaisusta ei tullut ilmi mikä vankila tai yksikkö oli kyseessä, kategorisoin sen ei tiedossa -kategoriaan. Jos taas kyseessä oli jokin muu yksikkö, kuten Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanoyksikkö tai Helsingin hallinto-oikeus, kategorisoin sen muut -kategoriaan.

TAULUKKO 3. Vankien kanteluiden kohde

Kantelun kohde	Määrä (n 57)
Etelä-Suomen rikosseuraamusalue	21
Länsi-Suomen rikosseuraamusale	6
Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue	9
Kantelun kohde ei tiedossa	14
Muut	7

Tutkimusaineistossa kanteluita kohdistui yhteensä kahdeksaan eri vankilaan. Nämä vankilat olivat Riihimäen, Helsingin, Turun, Mikkelin, Jokelan, Sukevan, Pyhäselän ja Hämeenlinnan vankilat. Vankiloiden lisäksi kantelut kohdistuivat yleisesti Rikosseuraamuslaitoksen rikosseuraamusalueeseen tai arviointikeskukseen. Eniten kanteluita kohdistui Riihimäen (8) ja Helsingin (6) vankilaan, mikä näkyy Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen suurena edustuksena kanteluissa. Riihimäen ja

Helsingin vankiloiden lisäksi kanteluita tehtiin Jokelan vankilaan (3). Vankiloiden lisäksi kantelut kohdistuivat suoraan Etelä-Suomen aluekeskukseen tai arviointikeskukseen. *Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen* kohdistuneista 21 kantelusta kuusi liittyi kohteluun, kahdeksan elinoloihin, kaksi kirje- ja puhelinsalaisuuteen, kaksi vangin tarkastamiseen sekä kaksi laitos- ja osastosijoitteluun. Kanteluista siis yli puolet kohdistui joko vankien kohteluun tai elinoloihin. Etelä-Suomeen kanteluita tuli selkeästi muita alueista eniten. Keväällä 2021 Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella oli 640 vankeusvankia, Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella 748 ja Itä-Pohjois-Suomen alueella 579 (Rikosseuraamuslaitos 2021, 14). Vankitilastojen mukaan Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella vankeusvankeja oli kaikista eniten.

Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen kuudesta kantelusta yksi liittyi elinoloihin, neljä kirje- ja puhelinsalaisuuteen ja yksi vangin tarkastamiseen. Länsi-Suomen rikosseuraamusalue oli ainoa alue, jossa ei kanneltu lainkaan vankien kohtelusta. Alueen vankiloista vain Turkuun ja Hämeenlinnaan kohdistui suoria kanteluita. Turkuun kohdistui yhteensä neljä kantelua ja ne koskivat kirje- ja puhelinsalaisuutta ja vangin tarkastamista. Hämeenlinnan vankilaan osoitautui yksi kantelu vangin elinoloista. Tapauksessa kritisoitiin vangin mahdollisuuksia päästä vessaan yöaikana. (dnro 598/2015.) Kantelu on tehty vuonna 2015, jolloin Hämeenlinnan vankilassa on ollut vielä sellejä, joissa ei ole ollut omaa wc:tä. Alkuvuonna 2020 avattiin uusi Hämeenlinnan vankila, jossa ei tätä ongelmaa enää ole. Hämeenlinnan vankila muutettiin vuonna 2017 kokonaan naisvankilaksi, minkä vuoksi on vaikea päätellä, onko tässä tapauksessa kyseessä mies- vai naisvanki. (Rikosseuraamuslaitos 2021.) Vankiloiden lisäksi yksi kantelu kirje- ja puhelinsalaisuudesta kohdistui Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskukseen (dnro 1123/2019).

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen yhdeksästä kantelusta neljä liittyi kohteluun, neljä kirje- ja puhelinsalaisuuteen ja yksi vangin tarkastamiseen. Alueen vankiloista Mikkelin (4), Sukevan (2) ja Pyhäselän (2) vankiloista kanneltiin. Lisäksi yksi kohteluun liittyvä kantelu oli osoitettu alueen aluekeskukselle. Mikkeliin ja Sukevalle tuli kohteluun ja kirje- ja puhelinsalaisuuteen liittyviä kanteluita, kun taas Pyhäselälle kirje- ja puhelinsalaisuuteen ja vangin tarkastamiseen liittyviä kanteluita.

Taulukossa on kohta *muut*, joka tarkoittaa muita kanteluiden kohteita, jotka eivät suoranaisesti sovellu minkään rikosseuraamusalueen alle. Kaksi näistä oli osoitettu Vankiterveydenhuollon kahteen poliklinikkaan, kaksi Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanoyksikköön, yksi Helsingin hovioikeuteen, yksi Helsingin hallinto-oikeuteen sekä yksi oikeusasiamiehen toimesta koko Rikosseuraamuslaitokseen, sisältäen keskushallintoyksikön, rikosseuraamusalueet sekä vankilat. Kohtelussa, elinoloissa, kirje- ja puhelinsalaisuudessa sekä laitos- ja osastosijoittelussa oli kaikissa yksi jokin muu-kategoriaan kohdistunut kantelu. Voidaan siis todeta, että lähes kaikki

kantelut liittyivät Rikosseuraamuslaitokseen pois lukien Helsingin hovioikeus ja hallinto-oikeus. Vankiterveydenhuolto toimii Terveyden- ja hyvinvoinnin alaisena, mutta se tekee yhteistyötä hyvin tiiviisti Rikosseuraamuslaitoksen kanssa (Vankiterveydenhuolto).

Mielenkiintoista aineistossa oli se, että jopa 14 tapauksessa *kantelun kohde ei ollut tiedossa*, vaan vankilan tai rikosseuraamusalueen nimi oli anonymisoitu ratkaisusta. Kaikissa muissa kategorioissa, paitsi vangin tarkastamisessa oli yksikköjä, joiden nimeä ei ratkaisusta tullut ilmi. Eniten niitä oli kohteluun liittyvissä kanteluissa (6). Koska kanteluiden kohde jäi osassa ratkaisuista pimentoon (14), voidaan todeta, että todennäköisesti joihinkin rikosseuraamusalueisiin on kohdistunut todellisuudessa enemmän kanteluita, kuin mitä aineisto antaa ymmärtää.

Tässä luvussa olen käsitellyt kanteluiden aiheita ja kohteita. Taulukossa 2 on kanteluiden määrän jakautuminen eri vuosille. Vankien kanteluiden aiheet olivat siis vangin kohtelu, elinolot, puhelin- ja kirjesalaisuus, laitos- ja osastosijoittelu, vangin tarkastaminen ja muut -kategoria. Vankien kanteluiden kohteisiin tullaan viittaamaan vielä myöhemmin tässä tutkielmassa (ks. taulukko 1). Kanteluiden kohteita käsitelin luvun viimeisessä osiossa. Kantelut jakautuivat Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueille. Lisäksi kanteluita kohdistui muutamia Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanoyksikköön, joka on erillinen yksikkö Rikosseuraamuslaitoksella. Vankiterveydenhuollon yksikkö toimii Terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen alaisuudessa, ja Helsingin hallinto-oikeus sekä hovioikeus ovat Rikosseuraamuslaitoksesta erillisiä toimijoita. Kantelun kohde ei tullut 14 tapauksessa esiin. Ensimmäisen tulososion käsittelyssä on ollut vangin kantelu, jossa tulee ilmi kantelun syy ja kohde. Seuraavassa luvussa käsitelen vankien perusoikeuksien toteutumista, joten tarkastelu siirtyy oikeusasiamiehen kannanottoihin ja oikeusohjeisiin.

7 PERUSOIKEUDET OIKEUSASIAMIEHEN RATKAISUISSA

7.1 Perusoikeuksiin liittyvät ratkaisut

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuihin on otettu kantaa vankien perusoikeuksiin, mikä tarkoittaa sitä, ettei vankien perusoikeudet toteudu lainsäädännön näkökulmasta aina niin kuten pitäisi. Seuraavaksi käsittelen tarkemmin kanteluiden sisältöjä perusoikeuksien näkökulmasta.

Useissa oikeusasiamiehen ratkaisussa tuli esiin enemmän kuin yksi perusoikeus. Taulukosta 4 ilmenee, että oikeusasiamies on joutunut ottamaan kantaa kanteluissa yhteensä 12 eri perusoikeuteen. Perusoikeuksia on Suomen perustuslain mukaan yhteensä 16, mutta olen ottanut mukaan myös perustuslain 22 §:n, joka sisältää julkisen vallan velvollisuuden turvata kansalaisten perusoikeudet. On mielenkiintoista tarkastella, millaisissa ratkaisuihin oikeusasiamies on joutunut viittaamaan perustuslain 22 §:ään. Eniten oikeusasiamies otti kantaa perustuslain 21, 7 ja 10 pykälisiin. Nämä perusoikeudet käsittelevät oikeusturvaa, oikeutta elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen ja yksityiselämän suojaan (PL 731/1999). Taulukosta (Taulukko 4) käy ilmi, että useampi perusoikeus on ilmennyt kanteluissa vain kerran, kun taas aiemmin mainitsemani perusoikeudet ovat selkeästi aineistossa ylliedustettuna. Oikeusasiamiehen viittaukset perustuslain mukaisiin perusoikeuksiin eivät tarkoita välttämättä sitä, että toimija olisi menetellyt perustuslain vastaisesti, vaan perusoikeuksiin on saatettu viitata kokonaistilanteen hahmottamiseksi.

TAULUKKO 4. Perusoikeudet eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuihin

Perusoikeus	Määrä (n 68)
21 § Oikeusturva	18
7 § Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen	18
10 § Yksityiselämän suoja	16
6 § Yhdenvertaisuus	3
12 § Sananvapaus ja julkisuus	3
22 § Perusoikeuksien turvaaminen	3
19 § Oikeus sosiaaliturvaan	2
20 § Vastuu ympäristöstä	1
15 § Omaisuuden suoja	1
13 § Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus	1
11 § Uskonnon ja omantunnon vapaus	1
8 § Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate	1

Vangin oikeusturvaan (PL 21 §) oli viitattu kaikissa muissa aihepiireissä paitsi vangin tarkastamisessa. Eniten eduskunnan oikeusasiamies oli ottanut oikeusturvaan kantaa kohtelua koskevissa ratkaisuihin. Nämä tapaukset sisälsivät teemoja päätösten perustelemiseen, tietopyynnön käsittelyyn, rangaistusajan suunnitelmaan, päihdevalvontaan ja yksinäisyysrangaistuksen täytäntöönpanoon. Ristiriitaista on, että Rikosseuraamuslaitoksen arvot painottuvat nimenomaan tasavertaiseen ja asialliseen kohteluun sekä oikeudenmukaisuuteen (ks. esim. Kleemola ym. 2019, 20). Tästä huolimatta kohteluun liittyviä kanteluita oli osoitettu eduskunnan oikeusasiamiehelle analyysin mukaan kaikista eniten. Vangin oikeusturvaan otettiin kantaa erityisesti kanteluissa, joissa ilmeni päätösten perustelemisen vaikeuksia. Jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja päätöksen perustelut. Tämä on tärkeää vangin ja myös viranomaisen oikeusturvan kannalta, jotta asiaa voidaan tarvittaessa arvioida uudelleen. Joissain tapauksissa päätösten perustelemiseen saattaa vaikuttaa turvallisuusseikat. Mikäli vangilla ei ole oikeutta kaikkiin häntä koskeviin tietoihin, tulee se käydä ilmi päätösasiakirjasta. (dnro 618/2016.) Vangin oikeusturvaan oli viitattu jokaisessa laitos- ja osastosijoitteluun liittyvässä ratkaisussa. Nämä ratkaisut oli yhtä lukuun ottamatta kohdennettu arviointikeskukselle, joka tekee päätöksiä vangin sijoittelusta. Laitos- ja osastosijoittelussa oli kyse vangin sijoittamisesta väärin perustein tai siitä, ettei vangille ollut kerrottu tarpeeksi selkeästi perusteluita sijoittelustaan. Lisäksi oikeusasiamies viittasi tapauksissa asianmukaiseen kirjaukseen vangin kuulemisessa ja päätösten perusteluissa. (dnro 6065/2016.) Kirjaamiskäytäntöjen yhdenmukaistaminen edesauttaa vankien oikeudenmukaista ja samanarvoista

kohtelua. Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta toivoisi kirjaamiskäytäntöihin lisää koulutusta. (Ylisassi, Seppänen, Heikkilä & Vesio 2021, 23, 137.)

Oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 7 §) esiintyi tasaisesti vankien kohtelussa, elinoloissa sekä vangin tarkastamisessa. Lisäksi se tuli esiin molemmissa muut -kategorian kanteluissa. Eniten 7 § näkyi kohtelua koskevissa kanteluissa. Esimerkiksi kantelussa, jossa oli kyse vangin tarkkailuun sijoittamisesta ja sen olosuhteista, oikeusasiamies viittasi tähän perusoikeuteen, koska vangin olosuhteet tarkkailun aikana olivat vastoin sääntöjä ja loukkasivat vangin ihmisarvoa. Vanki oli joutunut olemaan tarkkailussa alasti kädet sidottuna varsin pitkään, mikä oli tallentunut kameravalvontaan. Lisäksi vangin henkilöntarkastuksessa oli ollut mukana vastakkaista sukupuolta oleva työntekijä, eikä hänelle ollut annettu vaatteita tai vuodevaatteita. (dnro 5960/2018.) Tapaus herätti ajatuksia hallintavallasta ja sen mielivaltaisesta käytöstä. Vangin elinoloihin liittyvä kantelu koski eristysosaston sellien kylmyyttä. Vaikka vankilan lämmitysjärjestelmästä vastaa ulkopuolinen toimija, tulisi vankilan silti huolehtia vankien asuintilojen inhimillisyydestä. (dnro 1503/2019.) Oikeus elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen tuli ilmi kaikissa neljässä vangin tarkastamiseen liittyvässä ratkaisussa, sillä niissä tarkastus oli tehty siten, ettei vangin henkilökohtaista koskemattomuutta ollut täysin kunnioitettu. Oikeutta elämään ja henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (7 §) sekä oikeusturvaan (21 §) viranomaiset rajoittivat aineiston perusteella perusoikeuksista eniten.

Yksityiselämän suojaan (PL 10 §) esiintyi selkeästi eniten kirje- ja puhelinsalaisuutta koskevia kanteluita. Yksi vanki oli esimerkiksi tehnyt kantelun vankilan puhelimen sijainnista, sillä se oli sijoitettu käytävälle siten, että yksityisasiasta puhuminen oli vaikeaa muiden kuulematta. Oikeusasiamies totesi ratkaisussaan, että myös vangeille kuuluu oikeus yksityiselämän suojaan. (dnro 2774/2017.) Kohteluun liittyvissä kanteluissa yksityiselämän suoja nousi esiin esimerkiksi vangin perusteettomasta tarkkailuun sijoittamisesta, jossa ei ollut tehty päätöstä tarkkailuun sijoittamisesta eikä myöskään ilmoitettu terveydenhuollon ammattilaiselle tilanteesta. Oikeusasiamies totesi tapauksen olleen ongelmallinen vangin yksityisyyden suojan näkökulmasta. Oikeusasiamies pohti, oliko kyseessä jopa vahingonkorvauslain mukainen kärsimyskorvaus, joka tarkoittaa sitä, että ihmisarvoa on joko tahallaan tai törkeän huolimattomuuden vuoksi laiminlyöty. (dnro 5540/2015.) Yksityiselämän suoja (PL 10 §) ilmeni myös muutamaa otteeseen vangin elinoloja ja tarkastamista koskevissa ratkaisuissa.

Yhdenvertaisuuteen (PL 6 §) oikeusasiamies otti kantaa kolmessa ratkaisussa: 1) liikuntavammaisen vangin sijoittaminen ja elinolot vankilassa (dnro 2871/2016), 2) vangin oikeus nauhoittaa vangin ja lääkärin keskustelu (dnro 4615/2019), ja 3) elinkautisvangin vapauttamisajankohta (dnro 4140/2018). Liikuntavammaisen

vangin sijoittaminen on kategorisoitu laitos- ja osastosijoitteluun, vangin ja lääkärin keskustelun nauhoittaminen taas vangin kohteluun ja elinkautisvangin vapauttamisajankohta muut -kategoriaan. Liikuntavammainen vanki oli tehnyt kantelun mahdollisuuksistaan sijoittua avolaitokseen ja osallistua vankilan toimintoihin. Vanki kritisoi mahdollisuuksiaan, koska hän oli pyörätuolissa eikä hänellä ollut samanlaisia mahdollisuuksia kuin muilla vangeilla vankilan rakenteiden ja henkilökunnan resursoinnin vuoksi. (dnro 2871/2016.)

Oikeus sananvapauteen ja julkisuuteen (PL 12 §) tuli esiin eniten vankien kohtelua ja elinoloja koskevista ratkaisuksista, joista kohteluun liittyi kaksi ja elinoloihin yksi. Vanki olisi halunnut nauhoittaa vangin ja lääkärin välisen keskustelun potilastilanteessa, johon vanki ei ollut saanut lupaa. 12 §:n mukaan jokaisella on oikeus sananvapauteen, johon sisältyy muun muassa oikeus ilmaista mielipite ja vastaanottaa tietoa kenenkään estämättä. Viranomaisella ei ole lähtökohtaisesti oikeutta kieltää asiakasta tallentamasta keskustelua asiakastilanteesta. (dnro 4615/2019.)

Julkisen vallan tulisi turvata perusoikeudet (PL 22 §), mutta tutkimusaineiston mukaan muutamassa ratkaisussa näin ei täysin toteutunut. Nämä kantelut koskivat elinkautisvangin vapauttamista (dnro 4140/2018), kirjesalaisuuden rikkomista (dnro 896/2018) ja vangin mahdollisuutta osallistua sekä tapaamiseen että jumalanpalvelukseen (dnro 570/2015). Elinkautisvangin vapauttaminen on osa muut -kategoriaa, kirjesalaisuuden rikkominen osa kirje- ja puhelinsalaisuutta ja vangin mahdollisuus osallistua sekä tapaamiseen että jumalanpalvelukseen on osa vangin elinoloja vankilassa. Julkisen vallan tulisi turvata vangin perusoikeus uskonnon harjoittamiseen ja tunnustamiseen, ettei vangin tarvitsisi päättää tapaamisen ja jumalanpalveluksen välillä. Oikeus uskonnon harjoittamiseen ja tunnustamiseen kuuluvat vangeille vankeusrangaistuksen aikana. *Uskonnon ja omantunnon vapaus (PL 11 §)* tuli esiin aineistossa ainoastaan tässä ratkaisussa. (dnro 570/2015.)

Oikeus sosiaaliturvaan (PL 19 §) nousi esiin kahdessa vangin elinolojen ratkaisussa. Toisessa kantelussa oli kyse vangista, joka tarvitsi terveydellisiin syihin vedoten lisäpatjaa ja tyynyä (dnro 1451/2019). Toinen kantelu käsitteli sellitupakoinnin kieltämistä Helsingin vankilassa (dnro 5349/2019). Sellitupakointiin liittyvässä kantelussa oikeusasiamies otti kantaa sosiaaliturvaan, koska julkisella vallalla on velvollisuus edistää väestön terveyttä ja vastuu varmistaa tupakoinnin veroitusoireiden vuoksi tarvittavat terveystulokset (dnro 5349/2019.)

Vastuu ympäristöstä (PL 20 §), omaisuuden suoja (PL 15 §), kokoontumis- ja yhdistymisvapaus (PL 13 §) ja rikosoikeudellinen laillisuusperiaate (8 §) esiintyivät kaikki ratkaisussa vain kerran. Vastuu ympäristöstä (PL 20 §) tuli ilmi kantelussa liittyen vangin elinoloihin, mikä koski sellitupakointia Helsingin vankilassa (dnro 5349/2019). Omaisuuden suoja (PL 15 §) liittyi vangin kohteluun vankilassa, jossa

sellitarkastuksen yhteydessä oli otettu omaisuutta haltuun ja luovutettu virheellisesti ulosottoviranomaisille (dnro 4189/2018). Kokoontumis- ja yhdistymisvapaus (PL 13 §) koski vankien toverikunnan perustamista vankilassa, missä oikeusasiamies viittasi siihen, että jokaisella on oikeus kokoontumis- ja yhdistymisvapauteen. Kantelu oli osa vankien elinoloja vankilassa. (dnro 3495/2015.) Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate (PL 8 §) tuli ilmi elinkautisvangin vapauttamisajankohtaan liittyvässä kantelussa, missä rangaistusajan laskemisessa oli tapahtunut virhe (dnro 4140/2018). Perustuslain 20 § ja 13 § tulivat siis ilmi vankien elinoloja koskevissa kanteluissa. 15 § esiintyi vankien kohteluun liittyvässä kantelussa ja 8 § oli osa muut kategoriaa (dnro 4140/2018). Kaikki perustuslain (731/1999) perusoikeudet eivät tulleet ilmi tässä tutkimusaineistossa. Nämä oikeudet ovat liikkumisvapaus (PL 9 §), vaali- ja osallistumisoikeus (PL 14 §), sivistykselliset oikeudet (PL 16 §), oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (PL 17 §) ja oikeus työhön ja elinkeinovapauteen (PL 18 §). Tästä ei voi kuitenkaan tehdä johtopäätöksiä, että nämä oikeudet toteutuisivat aina vankiloissa. Esimerkiksi ulkomaalaisten vankien mahdollisuudet saada tietoa oikeuksistaan ja vankilan käytänteistä vaihtelevat, vaikkakin muun muassa tulo-oppaisiin ja tulkkipalveluihin on viime vuosina panostettu. (Eduskunnan oikeusasiamies 2021, 101.)

7.2 Ratkaisujen sisältämät toimijaan kohdistuvat toimenpiteet

Ratkaisuista ilmenee, millaisen toimenpiteen oikeusasiamies on ratkaisuissaan päättänyt antaa. Ratkaisut toimivat hallinnan keinoina perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseksi. Toimenpiteiden avulla oikeusasiamies voi antaa oikeusohjeita toimijoille, että vankien oikeudet toteutuisivat paremmin tulevaisuudessa. Nämä toimenpiteet ovat käsitys, esitys, huomautus sekä muut.

TAULUKKO 5. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen toimenpiteet

Oikeusasiamiehen toimenpide	Määrä (n 47)
Käsitys	28
Esitys	10
Huomautus	7
Muut	2

Suurin osa oikeusasiamiehen toimenpiteistä oli *käsityksiä*, yli puolet ratkaisujen kokonaismäärästä. Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä määrittää käsityksen sisällön. Sen tarkoituksena on saattaa valvottavan tietoon käsitys lain mukaisesta menettelystä tai ystävällisesti pyytää valvottavan kiinnittämään huomiota hyvän hallinnon periaatteisiin sekä perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen. (197/2002, 10 §.)

Käsityksiä oli jokaisessa kanteluiden kategoriassa, mutta kaikista eniten niitä oli vankien kohtelussa, elinoloissa ja kirje- ja puhelinsalaisuudessa. Yhdessä kohtelua koskevassa kantelussa vanki kritisoi päihdetestien vaatimista valvotun koevapauden laatisessa. Oikeusasiamies antoi tapauksesta moittivan käsityksen Sukevan vankilaan, koska virtsanäytteen pyytäminen ei ollut perustunut lakiin. (dnro 1224/2018.) Suljettujen vankiloiden vangeista 38 % on tyytyväisiä päihdetestaukseen, avovankiloissa 62 % (Linderborg ym. 2015, 171). Käsitys voi olla moittiva tai ohjaava. Moittiva käsitys tarkoittaa tilannetta, jossa oikeusasiamies tuo esille lainvastaisen tai virheellisen menettelyn perusoikeuksien perspektiivistä. Ohjaavissa käsityksissä ei ole kyseessä lainvastainen toiminta, vaan tilanteessa olisi voinut toimia perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta eri tavoin. (Pölönen 2010, 49.) Kantelua vangin lisäpatjan ja lisätyynyn arvioimiseen oikeusasiamies totesi, että Vankiterveydenhuolto on vastuussa vankien terveyden- ja sairaanhoidon järjestämisestä. Vangilla oli olkapäävamma, joka oli vaatinut leikkaushoitoa ja tämän vuoksi hän pyysi lisäpatjaa- sekä tyynyä, että nukkuminen kivun kanssa olisi helpompaa. Ratkaisun perusteella oikeusasiamies antoi käsityksen Vankiterveydenhuollon tietoon. (dnro 1451/2019.)

Toiseksi yleisin toimenpide ratkaisuisissa oli *esitys* ja niitä esiintyi vankien kohtelussa, elinoloissa, laitos- ja osastosijoittelussa, kirje- ja puhelinsalaisuudessa sekä muut -kategoriassa. Esityksessä oikeusasiamies voi tehdä toimivaltaiselle viranomaiselle esityksen tapahtuneesta virheestä tai epäkohdasta. Tarvittaessa oikeusasiamies voi kiinnittää lainsäädännön valmistelijan huomion ja tehdä esityksiä epäkohtien puuttumiseksi ja kehittämiseksi. (197/2002, 11 §.) Yhdessä kantelussa oikeusasiamies oli antanut huomautuksen ja käsityksen rikosseuraamusesihenkilölle sekä käsityksen vankilalle. Olen kuitenkin luokitellut tämän ratkaisun toimenpiteeksi esityksen, koska niin se oli luokiteltu oikeusasiamiehen verkkosivuilla. Ratkaisu koskee vangin tarkkailuun sijoittamista ja olosuhteita sen aikana. Tapauksessa oikeusasiamies antoi rikosseuraamusesihenkilölle huomautuksen lainvastaisesta menettelystä, joka koski henkilöntarkastuksen suorittamista, vangin sitomista sekä vaatteiden, patjan ja vuodevaatteiden antamatta jättämistä. Lisäksi oikeusasiamies antoi käsityksen rikosseuraamusesihenkilön ja Helsingin vankilan tietoon liittyen henkilökunnan määrään henkilöntarkastuksen aikana sekä oikeudesta tehdä tarkkailupäätös. Henkilöntarkastusta oli tekemässä seitsemän vartijaa, joista yksi oli nainen. (dnro 5960/2018.) Rikosseuraamuslaitoksen ohjeistuksen mukaisesti henkilöntarkastusta tekevät työntekijät tulee olla samaa sukupuolta vangin kanssa (Dnro 1/004/2015).

Oikeusasiamiehellä on mahdollisuus antaa *huomautus* vastaisen varalle, mikäli hän arvioi, ettei muille toimenpiteille ole tarvetta. On myös mahdollista, että oikeusasiamies voi nostaa asiasta syytteen tai saattaa asian kurinpitomenettelyyn.

Tällöin oikeusasiamies on ratkaisussaan katsonut, että valvottava on toiminut lainvastaisesti tai jättänyt velvollisuutensa täyttämättä. (197/2002, 10 §.) Huomautukset kohdistuivat vankien kohteluun, kirje- ja puhelinsalaisuuteen, elinoloihin ja vangin tarkastamiseen. Huomautuksia ratkaisussa oli yhteensä seitsemän, joista jokainen oli vastaisen varalle tarkoitettu huomautus eli syytteitä toimijoita kohtaan ei nostettu. Kahdessa tapauksessa oikeusasiamies esitti hyvitysesityksen vangille, joista molemmat koskivat vangin kohtelua. Molemmissa oli kyseessä tarkkailuun sijoittaminen ja näissä tapauksissa hyvitysesityksen perusteluna oli perusoikeuksien loukkaus. Oikeusasiamies lähettää hyvitysesitykset Valtionkonttorille eli Suomen valtiolle. (dnro 5960/2018 & dnro 5540/2015.) Lisäksi yhdessä kantelussa oikeusasiamies lähetti ratkaisun eteenpäin Valtionkonttorille ja pyysi tätä pohtimaan toimenpiteitä vangin ihmisoikeusloukkauksen hyvittämisiksi. Kyseessä oli vangin sijoittaminen alastomana tarkkailuun sekä hänen sitomisensa kaltereihin. (dnro 346/2016.)

Kahteen ratkaisusta toimenpiteeksi oli merkitty *muu*. Nämä molemmat kantelut liittyivät vankien elinoloihin; toinen Hämeenlinnan vankilan sellikutsujen reagoimisen viiveisiin (dnro 598/2015) ja toinen vangin mahdollisuuden osallistua sekä tapaamiseen että jumalanpalvelukseen (dnro 570/2015). Näissä molemmissa ratkaisussa oikeusasiamies oli saattanut esittämänsä asiat tiedoksi vankiloille ja pyytänyt vankiloita ilmoittamaan korjaavista toimenpiteistään määräaikaan mennessä. Hämeenlinnan vankilan tapauksessa oikeusasiamies pyysi Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköä toimittamaan tiedot oikeusasiamiehelle.

8 PERUSTELUT PÄÄTÖSTEN TAKANA

Tässä luvussa käsittelen sisällönanalyysin keinoin sitä, miten asiakirjoissa ilmenee Rikosseuraamuslaitoksen eri toimijoiden perustelut heidän toiminnalleen. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisuihin oikeusasiamies on pyytänyt eri toimijoilta selvitystä vankien kanteluiden perusteella. Asiakirjoissa ei ole liitetiedostona toimijoiden selvityksiä, vaan oikeusasiamies on tuonut ne ratkaisuihin itse esiin ja ne ovat niistä luettavissa. Ratkaisuihin perustelut olivat moninaisia, minkä vuoksi niiden kategorisoiminen suurempien otsikoiden alle oli perusteltua. Näin ollen toimijoiden perustelut ja syyt toiminnalleen muodostuivat seuraavasti; turvallisuus, organisaatioon liittyvät seikat, resurssit, perustelut eivät olleet tiedossa tai väitteet kiistettiin, vankilasta riippumaton syy ja vankilan fyysiset ominaisuudet. Taulukko 6 havainnollistaa toimijoiden perusteluita toiminnalleen.

TAULUKKO 6. Kanteluiden kohteiden perustelut toiminnalleen

Perustelut	Sisältö
Turvallisuus	Salassa pidettävät tiedot, laitosturvallisuus, vangin käytös, väkivallan uhka, vankilan yleinen järjestys
Organisaatioon liittyvät seikat	Linjausten- ja organisaation muutokset, puutteellinen ohjeistus, byrokratia, informaatiokatkokset, vankilan omaisuuden suojaaminen, lainsäädännön tulkinta ja henkilökunnan huolimattomuus
Resurssit	Henkilökuntaan liittyvät resurssivajeet, kiire, aikataululliset haasteet ja valvonnalliset syyt
Perustelut eivät olleet tiedossa tai väitteet kiistettiin	Perustelut eivät ilmene asiakirjasta tai niille ei ollut oikeudellista perustetta
Vankilasta riippumaton syy	Tekninen syy, terveystieteiden ohjeistus, ulkoistettu toiminta, järjestelmien kömpelyys

Vankilan fyysiset ominaisuudet	Vankilan osastojen tilan puute, kapeat käytävät
--------------------------------	---

Seuraavaksi analysoin taulukon 6 sisältöä tarkemmin ja esittelen ratkaisuihin ilmittyjä perusteluja. Asiakirjat ovat pituudeltaan 3–32 sivua, joten aineisto-otteet tekstissä ovat vain yksi osa ratkaisua eivätkä ne kerro ratkaisun kokonaiskuvausta. Lukijan on tärkeää ymmärtää, että vangin kantelut ovat useimmiten laaja-alaisia ja niihin liittyy monia lainsäädännöllisiä ulottuvuuksia.

8.1 Turvallisuus

Suomen vankiloissa turvallisuus on keskeinen osa lainsäädäntöä ja sääntelyä. Vankiloiden henkilökunnan vastuulla on huolehtia vankien sekä muun henkilökunnan turvallisuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen yhteiskunnallisissa vaikuttavuustavoitteissa vuosille 2020–2023 on kirjattuna rangaistusten täytäntöönpanon turvallisuus, oikeusturva ja yhdenvertainen kohtelu (Rikosseuraamuslaitos 2021, 19). Vankiloilla täytyy olla järjestyssäännöt, jotka toimivat toiminnan punaisena lankana. Järjestyssäännöt sisältävät ohjeistukset muun muassa vankiloiden tiloista ja rakenteista, teknologiasta, toiminnoista sekä omaisuuden hallussapidosta. Vangin tehtävänä on noudattaa järjestyssääntöjä sekä henkilökunnan ohjeistusta. Järjestyssäännöt kertovat vangille millaisia velvollisuuksia hänellä on vankilassaolon aikana (Rantala ym. 2021, 225). Mikäli vanki syyllistyy järjestyserikkomukseen, hänelle määrätään siitä kurinpitorangaistus. (Junninen 2008, 29.) Vankeuslain viides osa käsittelee kurinpitoa, valvontaa ja tarkastamista. Siinä tuodaan esiin, että vangin täytyy noudattaa vankilan järjestyssääntöjä sekä vankilan henkilökunnan kehotuksia ja käskyjä. Niiden rikkomisesta seuraa kurinpitorangaistuksena varoitus, oikeuksien menetys tai yksinäisyysrangaistus. Vangeilta odotetaan asiallista käytöstä. (VL 15:2 §.) Järjestyserikkomuksia voivat olla syyllistyminen rikokseen vankilassa, luvaton poistuminen joko vankilasta tai terveydenhuollon laitoksesta, vankeuslain, valtioneuvoston asetuksen tai Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön määräyksen rikkominen, vankilan järjestyssääntöjen rikkominen, erilaisten lupien tai sijoitusten ehtojen rikkominen tai Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen kehotuksen tai käskyn laiminlyöminen. (VL 15:3 §.)

Vankilat perustelivat lähes jokaisessa kategoriassa toimintaansa turvallisuudella, tästä poikkeuksena muut -kategoria. Turvallisuus toimii pääkäsitteenä, jonka alle olen kategorisoinut alaluokkina *salassa pidettävät tiedot, laitosturvallisuuden, vangin käyttäytymisen, väkivallan uhkan ja vankilan yleisen järjestyksen*. Useimmiten turvallisuuteen liittyvissä perusteluissa tulivat esiin laitosturvallisuus, vankilan

yleinen järjestys sekä salassa pidettävät tiedot. Salassa pidettävissä tiedoissa ongelmalliseksi oikeusasiamies näki usein perusteluiden puutteellisuuden eli vangille jäi salassa pidettävän tiedon tosiasiallinen peruste pimentoon. Puutteelliset perustelut voivat vaikuttaa vankien luottamukseen vankiloiden työntekijöitä kohtaan (Liimatainen & Rantala 2016, 34). Aineistossa Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskus oli perustellut vangin siirtoa toiseen vankilaan seuraavasti (dnro 5083/2018):

”Tämä päätös perustuu asianosaiselta salassa pidettäviin tietoihin [kantelijan] toiminnasta vankilassa, koska niistä tiedon antaminen olisi vastoin erittäin tärkeää yksityistä tai yleistä etua sekä tiedon antaminen vaarantaisi yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämisen (JulkL 11 § 2 mom, 24 § 1 mom 5)”

Kantelussa oli kyse vangin kohtelusta. Perusteluissa ja päätöksessä ei selviä vangille, mihin rikolliseen toimintaan tämä on syyllistynyt tai epäillä syyllistyneen. Ratkaisussa oikeusasiamies toteaa, että viranomaisen olisi tullut menetellä julkisuuslain (621/1999) 14 §:n mukaisesti eli kertoa miksi tieto on salassa pidettävää ja haluaako vanki asiasta päätöksen. (dnro 5083/2018).

Joissain tapauksissa vangin käyttäytyminen saattoi aiheuttaa työntekijöissä epäilyn päihtymisestä, luvattoman aineen hallussapidosta ja itsetuhoisesta käyttäytymisestä. Vangin käytökseen liittyvät perustelut tulivat yksittäin ilmi vangin kohtelussa, kirjesalaisuudessa, sijoittelussa ja vangin tarkastamisessa. Tapauksissa oli syytä epäillä vangin käyttäytymisen perusteella, että laitoksen turvallisuus vaarantuisi. Alla olevassa aineisto-otteesta on kyseessä vangin perusteeton tarkkailuun sijoittaminen, jota vankilan apulaisjohtaja on perustellut vangin käyttäytymisellä. Kantelussa oli kyse vangin kohtelusta. (dnro 5540/2015.)

”Apulaisjohtajan 11.3.2016 antaman selvityksen mukaan kantelijan häiriökäyttäytyminen edellytti hänen sijoittamista tarkkailuun. Apulaisjohtajan selvityksessä ei tarkemmin ilmennyt millaista tämä kantelijan häiriökäyttäytyminen oli ollut ja vankilalta pyydettiin lisäselvitystä asiasta. Apulaisjohtajan 24.3.2016 antaman lisäselvityksen mukaan häiriökäyttäytymisellä hän tarkoitti kantelija ”epämääräistä vastustelua”, jonka katsoi edellyttäneen tarkkailuun sijoittamista. Tarkkailuun sijoittamisen syynä oli kantelijan mielenterveyden seuranta, koska siinä hetkessä se ei ole ollut vakaa. Selvityksen mukaan tämä on ollut tilanteessa mukana olleiden pitkän virkauran omaavien vartijoiden käsitys tilanteesta.” (dnro 5540/2015.)

Lisäksi vankilan johtaja perusteli asiaa näin:

”Vankilan johtajan 23.3.2016 antaman selvityksen mukaan tapahtumat johtuivat kantelijan uhmailusta, joka antoi syyn epäillä päihtymistä. Kantelija eristettiin tästä syystä ja hänen tilannettaan seurattiin yön yli eristyssellissä.” (dnro 5540/2015.)

Oikeusasiamiehen kannanotosta selviää, ettei tapauksesta ollut ilmoitettu terveydenhuollon henkilökunnalle, kuten vankeuslain 18:3 §:n mukaan kuuluisi tehdä. Vankilan johtajan selvityksestä ilmenee, että vanki sijoitettiin tarkkailuun,

koska oli syytä epäillä tämän päihtymystä, mutta virtsanäytettä tai puhalluskoetta ei ollut kuitenkaan suoritettu. Lisäksi tarkkailuun sijoittamisesta tulisi tehdä kirjaus vankitietojärjestelmään, mutta tässä tapauksessa sitä ei ollut tehty. Apulaisjohtajan selvityksen mukaan tarkkailuun sijoittamisen syynä oli mielenterveyden seuranta, mutta oikeusasiamiehen mukaan riittäviä perusteita ei ollut. (dnro 5540/2015.) Voidaan siis ajatella, että tapauksessa vankila perusteli osittain tapahtumia vangin turvallisuuden turvaamisen näkökulmasta.

Turvallisuudella perusteleminen on tärkeä osa vankilan järjestystä ja kontrollia, mutta se ei tarkoita sitä, että vangit kokisivat vankilan turvalliseksi. Turvallisuuden lisäksi tulisi korostaa vankien kuntoutusmahdollisuuksia sekä tukea sosiaalisia suhteita, mikä tukisi vankien uusintarikollisuuden minimointia. (Salovaara 2019, 258). Kontrollin ja rangaistuksen kautta väkivaltainen käytös saattaa jopa lisääntyä, eikä vähentyä (Drake 2012, 157). Mikäli vangin oikeuksia rajoitetaan turvallisuudella, tulee julkisen vallan perustella tilanteet riittävän perusteellisesti. Vangit ansaitsevat tiedon heitä koskevien päätösten syistä ja perusteluista, siinä määrin missä se vain on mahdollista. Riittämätön perustelu voi pahimmillaan aiheuttaa vangissa vastareaktion ja kielteisiä tunteita (esim Tyler & Huo 2002; Tyler 2003).

8.2 Organisaatioon liittyvät seikat

Rikosseuraamuslaitoksella on useita erilaisia määräyksiä ja ohjeita, jotka ohjaavat henkilökunnan ja virkamiesten toimintaa (Kleemola ym. 2019, 32). Rikosseuraamuslaitoksella on määräyksiä ja ohjeita muun muassa kurinpitörangaistuksen määräämiseen (3/004/2014), salassa pidettävän tiedon käyttämiseen päätöksenteossa (7/004/2020) ja tapaamisten järjestämiseen (3/004/2016) (Rikosseuraamuslaitos 2021). Määräysten ja ohjeiden lisäksi isossa roolissa on lainsäädäntö, säännökset sekä vankiloiden järjestyssäännöt (Liimatainen & Rantala 2016, 11–12). Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnan toimintaa ohjaa moni laki, kuten vankeuslaki (767/2005), laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (621/1999) ja hallintolaki (434/2003). Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikössä toimii pääjohtaja, joka vastaa rikosseuraamuslaitoksen toiminnasta. Aluejohtajat vastaavat oman rikosseuraamusalueensa toiminnasta, työjärjestyksestä ja jokaisen yksikön johtaja vastaa yksikkönsä toiminnasta. Pääjohtajan, aluejohtajan ja yksikön johtajan toimintaa määrittää tarkemmin valtioneuvoston asetus. (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta 953/2009.)

Organisaatioon liittyvät seikat toimivat useissa ratkaisuisissa perusteluna. Sen alle kategorisoin *linjausten- ja organisaation muutokset, puutteellisen ohjeistuksen, byrokratian, informaatiokatkokset, vankilan omaisuuden suojaamisen, lainsäädännön tulkinnan sekä*

henkilökunnan huolimattomuuden. Nämä kaikki perustelut ovat siis osa organisaatioon liittyviä seikkoja, jotka tulivat esiin eri yksiköiden perusteluissa vankien tekemissä kanteluissa. Puutteellisen ohjeistuksen ja henkilökunnan huolimattomuuden katsoin sopivan tähän kategoriaan, sillä niissä ilmenevät vaikeudet saattavat johtua esimerkiksi puutteellisesta perehdytyksestä tai pulmista johtamisessa. Euroopan komitean kidutuksen vastainen komitea teki Suomeen määräaikaikäykseen 2020 vuoden syyskuussa, minkä aikana he kävivät vierailulla muun muassa Turun ja Oulun vankiloissa. (CPT 2021.) CPT toteaa raportissaan, että Suomessa tulisi panostaa enemmän vankiloiden henkilöstön koulutukseen sekä perehdytykseen (CPT 2021, 28). Voidaan ajatella, että henkilökunnan koulutus ja tietoisuus vankien tilanteesta on äärimmäisen tärkeää vankien näkökulmasta. Osaava henkilökunta pystyy hahmottamaan monimutkaisiakin kokonaisuuksia monesta eri näkökulmasta. Vangit kokevat, ettei vankilan henkilökunta auta heitä kanteluiden tekemisessä, mikä saattaa aiheutua vankila yleisestä toimintakulttuurista (Rantala ym. 2021, 236).

Seuraavassa perusteltiin vangin lisätyynyn- ja patjan saatavuutta muuttuneilla toimintatavoilla Vankiterveydenhuollon yksikössä (dnro 1451/2019). Kantelu on osa vankien elinolot kategoriaa (ks. taulukko 1).

”Vangit ovat pyytäneet aika ajoin lisäpatjoja ja tyynyjä perustellen pyyntöä erilaisilla syillä. Aiemmin vankiterveydenhuolto kirjoitti lausuntoja tai puoltoja lisäpatjan ja -tyynyn tarpeeseen aina silloin, kun pyyntöä oli perusteltu terveydellisillä syillä. Alkuvuodesta 2019 VTH ilmoitti, että he hoitavat vain lääketieteelliset terveydenhuoltoon liittyvät asiat, eivätkä ota enää kantaa edellä mainittuihin asioihin.” (dnro 1451/2019.)

Oikeusasiamies otti kantaa perusteluihin viitaten muun muassa lakiin potilaan oikeuksista ja asemasta (785/1992), terveydenhuollon ammattihenkilöstä annettuun lakiin (559/1994) sekä perustuslain 19 §: 3 momenttiin, jonka mukaan julkisen vallan tulisi taata vapautensa menettäneiden mahdollisuus riittäviin sosiaali- ja terveystalouteihin. Lisäksi oikeusasiamies viittaa YK:n vankeinhoidon vähimmäissäännöksiin eli Mandela-sääntöihin, joiden mukaan terveydenhuollon henkilökunnan kuuluisi edistää, parantaa, ylläpitää vankien fyysistä ja psyykkistä terveydentilaa. (dnro 1451/2019.) Suljetuissa vankiloissa vangeista 37 % on tyytyväisiä tai erittäin tyytyväisiä saamaansa terveydenhuoltoon, kun taas avolaitoksien vangeista 45 %. (Linderborg ym. 2015, 165).

Seuraavassa lainauksessa vankilan ohjeistukset ja toimintaohjeet ovat olleet oikeusasiamiehen ratkaisussa epäselvät. Vankilan johtaja on perustellut selvityksessä vangin tarkastamista seuraavasti (dnro 5948/2018):

”**Johtaja** toteaa selvityksessään, että kyseinen tarkastustoimi on tehty vankeuslain 16 luvun 3 §:n perusteella (turvatarkastus) ja päätöksen on tehnyt saman luvun 10 §:n mukaisesti koiraohjaaja, vartija. Vankeuslain 16 luvun 3 §:n mukaan turvatarkastuksessa voidaan muun muassa koulutettua koira käyttäen tarkastaa vanki sen varmistamiseksi, ettei vangilla ole mukanaan kiellettyjä aineita tai esineitä. Samoin turvatarkastuksessa voidaan velvoittaa vanki vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa. Näin on

tässä tapauksessa toimittu. Kuitenkin menettelytapa, jossa koiran suorittama tarkastus tehdään tavallaan kesken vangin vaatteiden vaihdon alushousut jalassa, vaikuttaisi kokonaisuutena arvioiden olevan pikemminkin henkilöntarkastusta ja vaativan vankeuslain 16 luvun 4 §:n mukaisen päätöksen. Suoraan laista tai lain esitöistä on vaikeaa löytää asiaan yksiselitteistä vastausta.

Johtaja kertoo kuitenkin tässä vaiheessa ohjeistaneensa, että vastaavanlaiseen tarkastukseen on tehtävä vankeuslain 16 luvun 4 §:n mukainen henkilöntarkastuspäätös ja turvatarkastus voidaan tehdä vain siten, että koiran tarkastuksen aikana vanki on vaihtanut vaatteensa kokonaan eli on päällysvaatteet päällä. Johtaja toteaa Turun vankilassa noudatettavan edellä mainittua käytäntöä, kunnes tähän asiaan saadaan ensin aluekeskuksen ja sitten apulaisoikeusasiamiehen linjaus.” (dnro 5948/2018.)

Oikeusasiamiehen ratkaisussa tuli ilmi, että pulmallista on se, ettei vangille voida tehdä henkilöntarkastusta koiran avulla, kun se on mahdollista turvatarkastuksessa. Olennaista on turvatarkastuksen ja henkilöntarkastuksen erottaminen toisistaan ja toimiminen niiden mukaisesti. Turvatarkastus oli kuitenkin tehty selvityksen mukaan siten, että vanki oli ollut ainoastaan alusvaatteet päällään. (dnro 5948/2018.) Rikosseuraamuslaitoksen laatututkimuksen mukaan henkilökunta ei ollut täysin tyytyväinen johtamiseen ja vuorovaikutukseen johdon sekä henkilöstön välillä. Lisäksi organisaation hierarkia koettiin haastavana. Useissa avovastauksissa henkilöstö toi esiin sitä, etteivät he pääse tarpeeksi mukaan työntekijöitä koskevaan päätöksentekoon ja Rikosseuraamuslaitoksen kehittämistyyliin oltiin tyytymättömiä. Johtamistyylin ja resurssiongelmien koettiin vaikuttavan henkilöstön työmotivaatioon. (Linderborg ym. 2015, 43, 49.) Liimatainen ym. (2014, 15) toteavat, ettei henkilökunta saa välttämättä riittävästi ohjeistusta ja koulutusta organisaation muutostilanteissa. Esiin tuli myös se, etteivät uudistukset ja ohjeistukset kulje aina käsi kädessä, vaan ohjeistukset saattavat tulla myöhässä yksiköihin. Tämä aiheuttaa sen, että vankilat saattavat toimia eri tavoin, mikä vaikuttaa vankien yhdenvertaiseen kohteluun. (Liimatainen ym. 2014, 15.) Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiouudistuksen tavoitteena onkin yhdenmukaistaa heidän toimintatapojaan sekä johtamista (HE/57/2021 vp, 14).

8.3 Resurssit

Resurssihin kategorisoin perusteluista ne, jotka liittyivät *henkilökuntavajeeseen, kiireeseen tai aikataulullisiin haasteisiin sekä valvonnallisiin syihin*. Liimatainen ym. ovat raportissaan (2014, 9) tuoneet esiin, että vankiloiden henkilökunnan resurssiongelmat ovat yhteydessä vankien oikeuksiin. Tutkimuksessa tulee ilmi se, että vankiloiden henkilökunnan aika ei riitä vankien kanteluprosesseihin, mikä vaikuttaa vankien oikeuksien toteutumiseen negatiivisella tavalla (Liimatainen ym. 2014, 10). Vuosina 2005–2016 Rikosseuraamuslaitoksen henkilöstömäärä on vähentynyt yhteensä 500

henkilövuodella. Tämän taustalla on valtion talouden sopeuttamisohjelma ja tuottavuustoimet. Samaan aikaan, kun henkilöstövuosia on vähennetty, työn vaatavuus on lisääntynyt muun muassa uusien seuraamusten ja lakimuutosten myötä. (HE/57/2021 vp, 10.)

Riihimäen vankilan johtaja on selvityksessään perustellut vastaanotto-osaston eli varuspuolen toimintaa henkilöstöresursseilla, mikä koskee vankien elinoloja vankilassa (dnro 2546/2017):

”Varuspuolen toiminta on ollut joulukuun 2016 ja huhtikuun 2017 välisenä aikana poikkeustilassa vankilan virkamiesten tehtäviin liittyvien järjestelyiden vuoksi. Varuspuolen lähiesimiehenä toimivien rikosseuraamusesimiesten vaihtuvuus ja heidän poissaolot ovat olleet varuspuolen tehtävien kannalta rasitteena ja siten niistä on aiheutunut haittaa varuspuolen toiminnalle. Järjestelyiden myötä varuspuolella työskentelevää henkilöstöä on jouduttu määrällisesti vähentämään vankilan muun toiminnan ja turvallisuuden takaamiseksi. Muutosten vaikutukset ovat nyt vähentymässä ja varuspuolen toiminnassa ollaan pääsemässä edellytetyn mukaiseen työjärjestykseen ja -käytäntöihin.” (dnro 2546/2017.)

Henkilöstöresurssien puutetta kommentoivat myös CPT:n virkamiehet. CPT:n raportin mukaan Suomen vankiloiden henkilökunnan resursointi oli vähentynyt 17 % vuosina 2006–2016. Vierailun aikana Rikosseuraamuslaitoksella oli rekrytointikielto, joka johtui ilmeisesti resurssien käyttämisestä vankiloiden uudelleenrakennusprojekteihin ja uusien sähköisten välineistön kehittämiseen. Haastavaa on se, että vankiloiden ruohonjuuritason resursointiin tulisi panostaa vankien kuntoutumisen ja laitoksen turvallisuuden vuoksi, mikä näkyi CPT:n mukaan molemmissa vankiloissa. (CPT 2021, 37.)

Seuraavat aineisto-otteet ovat Helsingin vankilan johtajan perusteluja sellitupakoinnin kieltämisestä Helsingin vankilassa (dnro 5349/2019). Kantelu on osa vankien elinoloja vankilassa:

”Helsingin vankilan johtajan kanteluun antaman selvityksen mukaan Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö oli 9.1.2017 alkaen antanut päätöksen tupakoinnin rajoittamisesta E- osastolla. Vankilalla ei henkilöstöresurssien vähäisyyden vuoksi ollut mahdollisuutta järjestää tupakointia osaston aukioloaikojen ulkopuolella. Vankilan tuli järjestää vankeuslain 7 luvun 6 a §:n mukainen mahdollisuus tupakointiin erityisesti tupakointiin varatuissa tiloissa tai muulla tavalla. Johtaja katsoi, että mahdollisuus tupakointiin oli enemmän kuin riittävä.”

Selvityksen mukaan vankilalla ei ole mahdollisuutta ilta- ja yöaikaan ryhtyä erityisjärjestelyihin tupakoinnin mahdollistamiseksi mm. ilta- ja yövalvontahenkilöstön vähäisyydenvuoksi. Muutoinkaan vähäistä resursseja ei voida kohdentaa varsinaisesta työstä tupakoinnin järjestämiseen.” (dnro 5349/2019.)

Kantelussa vankilan johtaja perustelee riittämättömillä henkilöstöresursseilla tupakoinnin järjestämistä osaston aukioloaikojen ulkopuolella. Perusteluista ilmenee, että henkilöstöresurssit ovat vähäiset, eikä niitä ole mahdollista suunnata tupakoinnin järjestämiseen. (dnro 5349/2019.) Tämä on hyvä esimerkki siitä, ettei ohjeistukset ja uudet määräykset ole aina samassa linjassa käytännön mahdollisuuksien kanssa. CPT kiinnitti Suomen vierailulla huomiota Suomen vankiloiden henkilöstöresursseihin. Liian vähäisen henkilömäärän vuoksi vankiloissa ei voida järjestää vangeille muun muassa riittävästi toimintaa. Lisäksi CPT kiinnitti huomiota siihen, että työntekijä työskentelee usein yksin, mikä on taas yhteydessä laitosturvallisuuteen. (Linderborg ym. 2015, 81.) Vaikuttaa siltä, että Rikosseuraamuslaitoksen linjaukset ja erilaiset projektit vankien kuntoutuksesta ja avoimesta täytöntöönpanosta ovat haastavia toteuttaa johtuen henkilöstöresurssien puutteesta. Työtä ei ole mahdollista tehdä vankia tukemalla ja yksilöllisesti auttaen, mikäli työntekijöitä ei ole tarpeeksi.

Vangit ovat marginaalinen osa yhteiskuntamme väestöä, joiden ongelmat elämässä ja elämänhallinnassa ovat monisyisiä ja monimutkaisia. Henkilön tullessa vankilaan ongelmat ovat usein jo niin syvällä, että aktiivista kuntoutusta, motivaatiopuhetta ja palvelujärjestelmää tarvitaan vankeusrangaistuksen aikana, että rikoksien kierre saataisiin katkaistua. (Suonpää, Ellonen, Aaltonen & Tyni 2021, 218.) Riittäviä toimintoja, mistä vangit voisivat hyötyä, ei kuitenkaan voida kaikille vangeille tarjota Rikosseuraamuslaitoksen niukkojen resurssien vuoksi (Tyni & Blomster 2012, 632).

8.4 Perustelut eivät olleet tiedossa tai väitteet kiistettiin

Osassa ratkaisuihin kanteluiden kohteiden *perustelut eivät tulleet asiakirjoista ilmi tai ne eivät olleet riittävät*. Muutamissa tapauksissa oikeusasiamies oli pyytänyt lisäselvityksiä, joihin vankila ei ollut vastannut. Toisaalta joissain ratkaisuihin vankila oli kiistänyt vangin väitteen tapahtuneesta. Perusteluiden puute herättää epäilyksen tapahtumien kulusta ja viranomais toiminnan läpinäkyvyydestä. Kaikissa ratkaisuihin ei ilmene ovatko perustelut puuttuneet vai ovatko ne poistettu tilanteiden arkaluonteisuuden tai jonkin muun syyn vuoksi. Seuraavassa aineisto-otteessa Rikosseuraamuslaitoksen aluekeskus on kommentoinut vankilan perusteluiden vajavaisuutta perusteluiden kirjaamisessa vangin poistumislupapäätöksessä (dnro 618/2016):

”Aluekeskus toteaa kuitenkin poistumislupapäätösten perustelujen osalta, että pelkät yleisluontoiset ilmaisut tai maininnat eivät ole riittäviä poistumislupapäätöksen perusteluina. Päätökseen johtaneet tosiasialliset perusteet on aluekeskuksen mukaan avattava päätöksen perusteluissa. Päätöksissä tulisi siten kertoa ne kyseiseen yksittäistapaukseen liittyvät konkreettiset seikat, joiden nojalla kielteinen päätös on tehty.

Aluekeskuksen näkemyksen mukaan päätösten perustelujen tulisi lisäksi olla yhtenäisessä linjassa, mikäli vangin olosuhteissa tai tilanteessa ei ole merkittäviä muutoksia. Aluekeskus kiinnitti vankilan huomiota päätösten täsmälliseen perustelemiseen.” (dnro 618/2016.)

Eduskunnan oikeusasiamies toteaa, että riittävät perustelut ovat osa hyvän hallinnon periaatteita ja sitä tukee myös perustuslain (731/1999) 21 §, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada oma asiansa asianmukaisesti käsitellyksi. Lisäksi se tukee vangin sekä viranomaisen oikeusturvaa. (dnro 618/2016.) Laadukas päätöksenteko on osa proseduraalista oikeudenmukaisuutta (Tyler 2003, 283). Vankeuslakiuudistuksen arviointitutkimuksessa on todettu, että vangit kokevat päätösten perusteluissa puutteita. Erityisesti suljettujen laitosten vankeusvangit olivat tyytymättömiä heitä koskevien päätösten perusteluihin ja luottamus viranomaisten toimintaan katsottiin olevan vähäistä. (Liimatainen & Rantala 2016, 31, 34.)

Osassa perusteluissa kiistetään vangin väite tapahtumista. Tällaisissa kanteluissa vangit olivat kannelleet useimmiten useasta asiasta, jolloin vankila tai kanteluun kohdistuva taho saattoi kiistää osan vangin väitteistä. Seuraavassa otteessa kyseessä on vangin sijoittaminen alastomana tarkkailuun sekä sitomisen kaltereihin. Kantelu on osa vangin kohtelua. Otteessa on oikeusasiamiehen kommentti vankilan selvityksestä (dnro 346/2016):

”Selvityksessä kiistetään kantelijan väitteet siitä, että vartijat olisivat kaltereihin sitomisen yhteydessä hakanneet häntä nyrkein ja potkimalla. Valvontakameran kuva tapahtumista on melko epätarkka ja tapahtumat jäävät osittain katvealueeseen. Valvontakameran kuvasta ei kuitenkaan ilmene sellaista, joka tukisi kantelijan väitettä hänen pahoinpitelystään tai että patjaa olisi pidetty valvontakameran edessä, eikä suojaamassa kantelijan päätä. Vankiterveydenhuoltoyksiköstä pyydyistä asiakirjoista ei myöskään ilmene seikkoja, jotka tukisivat kantelijan väitettä siitä, että hänet olisi pahoinpidelty. Katson, että kantelijan väite ei tältä osin anna aiheutta enempään.” (dnro 346/2016.)

Vanki oli siis kantelussaan tuonut ilmi, että häneen olisi kohdistunut fyysistä väkivaltaa, minkä vankila oli selvityksessään kiistänyt (dnro 346/2016). Väitteiden kiistäminen antaa aiheutta ajattelulle. Vangin väittämät kanteluissa eivät usein menesty, mikäli tapahtumista ei ole todisteita. Tämänkaltaiset tilanteet kilpailevat usein sana sana vastaan eikä tilanteet välttämättä pääty vangin eduksi. (Liimatainen & Rantala 2016, 64.) Toisaalta on hienoa, että viranomaisten toimintaan on Suomessa suuri luottamus, mutta vangin oikeusturvan ja oikeudenmukaisuuden näkökulmasta asia saatetaan nähdä eri tavoin. On ymmärrettävää, että oikeusasiamies ei ota kantaa tapahtumiin riittämättömien todisteiden vuoksi. On silti syytä pohtia, miksi vanki on tuonut esiin väitteen fyysisestä väkivallasta ja mitä syitä väitteen taustalla voisi olla. Fyysiseen koskemattomuuteen kajoaminen on vakava väite ja se tulisi käydä läpi laitoksessa henkilökunnan kanssa. On kuitenkin todettava, että henkilökunnan käyttämä fyysinen väkivalta vankeja kohtaan on harvinaista, eikä asiasta juurikaan löydy suomalaista tutkimustietoa. Suomen vankiloissa ei ole todettu, että

henkilökunta olisi vangeille turvallisuusuhka, mutta joitakin tapauksia on tullut ilmi, joskin se on todella harvinaista. (Saari 2021, 153.) On todettu sen olleen yleisempää 1990-luvulla. (Junninen 2008, 120.) Vartijoiden vankeihin kohdistama epäsiällinen sekä epäinhimillinen kohtelu saattaa olla enemmän piilossa olevaa. Kuitenkin naisvankeihin kohdistuvasta epäsiällisestä käyttäytymisestä on saatu viitteitä naisvankiselvityksessä (Tammi-Moilanen 2020).

8.5 Vankilasta riippumaton syy

Vankilat perustelivat joissain tilanteissa oikeusasiamiehelle tapahtunutta vankilasta riippumattomilla syillä. Näitä syitä olivat *tekniset haasteet, järjestelmän kömpelyys, toiminta oli ulkoistettu ja terveysviranomaisien ohjeistukset vankilalle*. Seuraavassa esimerkissä on kyse vangin virheellisestä vangitsemisesta, josta vangin puoliso oli tehnyt kantelun eduskunnan oikeusasiamiehelle. Oikeusasiamies tiivistää eri toimijoiden syitä toiminnan virheellisyydestä seuraavasti (dnro 943/2016):

”Selvitysten mukaan perusvirhe asiassa on tietotekninen. Tapahtuma-aikaan käytössä ollut rikostuomiosovellus on välittänyt käräjäoikeuden antaman vangitsemismääräyksen (passituksen) täytäntöönpanoviranomaiselle, vaikka hovioikeus oli nimenomaisesti päättänyt vangitsemisesta toisin. Nyttemmin järjestelmä ei selvitysten mukaan enää mahdollista tällaisen virheen syntymistä. (EOAK/943/2016.)” (dnro 943/2016.)

Tapauksen perusteluina olivat tietotekninen syy ja RITU-järjestelmään liittyvä ominaisuus, mutta perustelut koskivat myös osittain ohjeistusta RITU-järjestelmän käyttöönotosta. Virhe oli tapahtunut siinä, että täytäntöönpanoprosessi olisi täytynyt tapahtua normaalin täytäntöönpanoprosessin kautta, eikä yllätyksellisesti, kuten oli ilmeisesti tapahtunut. (dnro 943/2016.) On todettava, että inhimillisiä virheitä ja odottamattomia asioita joskus tapahtuu. Ikävä puoli on, että sillä voi olla vaikutusta ihmisten ja heidän läheistensä elämään. Hyvä asia on, ettei tämänkaltaisia virheitä pääse enää syntymään ja järjestelmään on tehty selvityksen mukaa muutoksia.

Toisessa tapauksessa kyseessä oli vankitoimintojen supistaminen vatsatautiepidemian vuoksi. Mikkelin vankilassa toiminut vankilan johtaja perusteli vankien sellisiin sulkemista ulkoisen ohjeistuksen perusteella (dnro 1887/2019):

”**Mikkelin vankilan johtajan sijaisen apulaisjohtajan** selvityksen mukaan maaliskuussa 2019 norovirusepidemia pysäytti koko laitoksen toiminnan minimiin ja Mikkelin kaupungin terveysviranomaisien ohjeiden mukaan laitos oli karanteenissa reilun viikon. Asunto-osastot olivat osittain kiinni sairastuneiden osalta ajan 6.-13.3.2019, tosin jo maanantaina 11.3.2019 alettiin purkaa osittaista karanteenia (henkilöiden liikkumisen rajoittaminen). Vankitoiminnot olivat osittain supistetussa tilassa noin reilun viikon, mutta jo alle kahdessa viikossa toiminnotkin normalisoitiin.” (dnro 1887/2019.)

Kyseessä oli poikkeuksellinen tilanne vankilassa, jonka vuoksi vankila on katsonut, että tilanteeseen vaadittavat toimenpiteet ovat olleet välttämättömiä. Oikeusasiamies otti ratkaisussaan kantaa siihen, onko vankilan päätös toimintojen rajoittamisesta noin pitkäksi ajaksi ollut lainsäädännön silmissä tarpeellista. Lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön mukaan kaupungin terveystoimikunnan ei ole toimivaltuutta määrätä vankilan osastoille rajoituksia, koska norovirusta ei luokitella yleisvaarallisiin tartuntatauteihin (1227/2016, 4 §). Mielenkiintoista on pohtia sitä, millaisia kanteluita eduskunnan oikeusasiamiehelle on tullut tai tulee vuonna 2020 alkaneen koronaviruspandemian johdosta, mikä luokitellaan yleisvaaralliseksi tartuntataudiksi. Perusoikeuksia on mahdollista rajoittaa poikkeusoloissa (PL 22 §). Vankien toimintoja on jouduttu rajoittamaan useissa vankiloissa ympäri Suomea ja vangit ovat joutuneet olla rajoitetuissa toiminnoissa tai he eivät ole nähneet läheisiään. On syytä miettiä, millaisia vaikutuksia koronaviruksella on vankien hyvinvointiin sekä uusintarikollisuuteen.

8.6 Vankilan fyysiset ominaisuudet

Viimeisessä kategoriassa on kyse vankilan fyysisistä ominaisuuksista, joihin henkilökunta ei ole voinut vaikuttaa, kuten *vankilan osastojen tilan puutteeseen ja vankiloiden kapeisiin käytäviin*. Esimerkissä vanki on huolissaan vankilassa toteutuneesta yksityisyyden suojasta puhelinkeskustelujen aikana (dnro 5246/2015):

”Rikosseuraamusalueen aluekeskuksen kiinteistöpäällikkö ja turvallisuuspäällikkö tekivät A:n vankilaan katselmuksen tarkoituksena selvittää, miten vankien puheluiden yksityisyyden suoja voitaisiin parantaa ja voidaanko vankilan joillekin tai kaikille vankiosastoille rakentaa puhelinkopit. Tämä näyttäisi olevan mahdollista osastoilla A, F ja C, mutta D-osastoille kiinteän puhelinkopin rakentamisen ei turvallisuussyistä käytävän kapeuden vuoksi katsota olevan mahdollista.” (dnro 5246/2015.)

Vankilan osastolle D ei siis ollut mahdollista rakentaa puhelinkoppia, koska osaston käytävät ovat liian kapeita. Ilmeisesti ongelma on vankiloissa valtakunnallinen ja oikeusasiamies ohjeistaakin vankilaa ryhtymään toimenpiteisiin asiassa, että yksityisyyden suoja toteutuisi vankien puheluissa. (dnro 5246/2015.) Osa Suomen vankiloista on vanhoja, eivätkä muutokset ole yksinkertaisia toteuttaa fyysisten rakenteiden vuoksi. Rikosseuraamuslaitos pyrkii puuttumaan tila- ja ympäristöongelmiin rakentamalla uusia yksiköitä. Muun muassa vuonna 2020 on valmistunut Keravan ja Jyväskylän avovankilat sekä Hämeenlinnan naisvankila. Lisäksi Ouluun ja Vaalaan suunnitellaan rakennettaviksi uudet vankilat sekä Vantaan tutkintavankilaan lisärakennus. (Rikosseuraamuslaitos 2021, 9.) Vankilarakenteet vaikuttavat myös vankien mahdollisuuksiin päästä mukaan toimintoihin ja tätä

kautta reiluuden kokemuksiin (Rantala ym. 2021, 237). Vankiloiden ollessa keskenään erilaisia vankien yhdenmukainen mahdollisuus puhelimen käyttöön ei toteudu.

Toinen esimerkki koski vangin matkaselliin sijoittamista ja sijoituksen kestoa. Vankia oli vaikeaa sijoittaa avolaitoksesta suljettuun vankilaan. Kantelussa oli kyse vangin elinoloista vankilassa. Sijoittamisen syynä suljettuun vankilaan oli epäily opintoluvan ehtojen rikkomisesta sekä järjestyserikkomus. Jokelan vankilan apulaisjohtajan selvityksestä ilmenee seuraavaa (dnro 6554/2018):

”Lisäksi Jokelan suljetussa vankilassa ei ole erillistä asuinosa, johon voitaisiin sijoittaa ainoastaan avovankilaosastolla kirjoilla olevia vankeja, jotka on väliaikaisesti siirretty suljettuun vankilaan vankeuslain 6 luvun 2 §:n 2 momentin nojalla. Kyseisen asuinosaon mahdolliseen perustamiseen liittyy merkittäviä käytännön haasteita muun muassa sen vuoksi, että viimeksi mainittujen väliaikaisesti siirrettyjen vankien määriä ei voida luotettavasti ennakoita etukäteen. Sen lisäksi, kyseisen asuinosaon mahdollisella perustamisella on suora vaikutus Jokelan vankilan viralliseen vankipaikkalukuun ja vankipaikkalukuun liittyvät ratkaisut ovat Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön päätösvallassa.” (dnro 6554/2018.)

Jokelan vankilassa ei siis ole osasto, jonne avolaitoksesta tulleita sijoittamispäätöstä odottavia vankeja voisi sijoittaa. Vanki oli sijoitettu matkaselliin 29 päivän ajaksi, mikä on todettu ratkaisussa virheelliseksi. Erillisen asuinosaon puute ei ollut vankilan ainut peruste tapahtuneelle, vaan vankila viittaa myös toimintamalleihin sekä turvallisuuteen. (dnro 6554/2018.) CPT antoi suosituksen Suomelle myös matkasellien aineellisten olosuhteiden parantamiseksi vieraillessaan Oulun vankilassa. (CPT 2021, 30).

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

9.1 Tutkimustulosten yhteenveto

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tutkinut vankien tekemiä kanteluita ja niiden sisältöä. Tavoitteena oli selvittää, mistä asioista vangit kantelevat, miten heidän perusoikeutensa toteutuvat ratkaisuiden mukaan ja miten vankien kohtelua perustellaan. Tämä sen vuoksi, että saataisiin selville, miten vankien oikeudet toteutuvat ja millaisia syitä niiden taustalla on. Tutkielman avulla pystyttiin selvittämään tutkimustehtävän mukaisia teemoja. Kokoan nyt tutkielman keskeisiä tuloksia.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli, mistä asioista vangit kantelevat eduskunnan oikeusasiamiehelle. Vangit tekivät kanteluita luokittelun perusteella kuudesta eri aihepiiristä, jotka olivat vangin kohtelu, elinolot, kirje- ja puhelinsalaisuus, laitos- ja osastosijoittelu, vangin tarkastaminen ja muut. Eniten kanteluita vangit olivat tehneet kohtelusta ja elinoloista. Koen tämän tuloksen olevan tärkeä, koska tämä kertoo siitä, että vangit kokevat epäoikeudenmukaista kohtelua. Vähiten kanteluita tuli muut -kategorian lisäksi vangin osasto- ja laitossijoittelusta sekä vangin tarkastamisesta (ks. taulukko 1, s. 38). Kantelut vankien kohtelusta liittyivät ongelmalliseen vuorovaikutukseen ja kommunikaatioon vangin ja henkilökunnan välillä. On todettu, että vuorovaikutuksen kokemuksella on merkitystä oikeudenmukaisuuden kokemukselle (ks. esim. Beijersbergen ym. 2015). Koen, että henkilökunta pystyy vaikuttamaan oikeudenmukaisuuden kokemukseen. Elinoloihin perustuvat kantelut koskivat pääosin vankiloiden fyysisiä ominaisuuksia. Se kertoo vankiloiden tarpeesta uudistua, mikä vaatii Rikosseuraamuslaitokselta suuria investointeja. Rikosseuraamuslaitoksella on uusia rakennushankkeita suunnitteilla, mikä kertoo tahdosta panostaa vankien parempiin elinoloihin.

Maantieteellisesti kanteluita osoitettiin eniten Etelä-Suomen rikosseuraamusalueelle, vaikka määrällisesti vankiloita siellä on rikosseuraamusalueista kaikista vähiten (Rikosseuraamuslaitos 2020). Vankeusvankeja on tilastojen mukaan eniten Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella (Rikosseuraamusasiakkaat 2021, 6). Tutkielma ei anna vastausta siihen, mistä Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen suurimmat kanteluiden määrät johtuvat, mutta asiaa on mahdollista pohtia. Etelä-Suomessa on muun muassa Riihimäen vankila, mikä on identifioitunut korkean turvaluokituksen vankilaksi. Etelä-Suomesta eniten kanteluita kohdistuikin nimenomaan Riihimäen vankilaan, missä kantelun aiheena oli vangin kohtelu. Siellä suorittaa tuomiotaan normaalia enemmän järjestäytyneen rikollisuuden vankeja, jotka saattavat olla muita vankeja kykeneväisempiä tekemään kanteluita. On otettava huomioon myös se, etteivät kaikki kantelut päädy oikeusasiamiehelle eikä hän ota kaikkia kanteluita käsittelyyn. Tutkielman aineisto ei siis anna kokonaiskuvaa vankien oikeuksien toteutumisesta. Vangin on lisäksi täytynyt käyttää muut muutoksenhakuoikeutensa asiasta, ennen kuin oikeusasiamies voi ottaa kantelun tarkasteluunsa. Vangeilla on vaikeuksia laatia kanteluita puutteellisen tiedon ja heikon avun saamisen vuoksi (Liimatainen & Rantala 2016, 61; Rantala ym. 2021, 236). Vangeilla on yleisesti ottaen muuta väestöä heikompi toimintakyky, joka osaltaan vaikuttaa vankien mahdollisuuksiin käyttää jälkikäteisiä oikeusturvakeinojaan. Voidaan siis todeta, etteivät ainoastaan oikeusasiamiehelle tulleet kantelut kerro vankien oikeuksien tilaa suomalaisissa vankiloissa. (Joukamaa ja työryhmä 2010, 14; Mäkipää 2014, 23.) Aineiston perusteella 14 kantelun kohdetta jäi pimentoon ja ne olivat anonymisoitu. Tämä herättää kysymyksen viranomaistoiminnan läpinäkyvyydestä.

Toiseen tutkimuskysymykseeni sain vastauksen analysoimalla ratkaisuja perusoikeuksien näkökulmasta. Eniten oikeusasiamies viittasi oikeusturvaan (PL 21 §), oikeuteen elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen (PL 7 §) ja yksityiselämän suojaan (PL 10 §). Kahdessa ensimmäisessä kantelun aiheena oli yleisimmin vangin kohtelu, kun taas yksityiselämän suojassa kyseessä oli useimmiten kirje- ja puhelinsalaisuus. Muun muassa Hartoneva (2002) on todennut väitöskirjassaan, että mikäli nämä perusoikeudet eivät toteudu, on mahdollista, etteivät muutkaan perusoikeudet toteudu. On todettava, että pääsääntöisesti vankien oikeudet toteutuvat, erityisesti, kun tarkastellaan tilannetta kansainvälisellä tasolla. Tässä tutkielmassa kuitenkin havaittiin selkeitä puutteita näissä oikeuksissa. Puutteiden taustalla huomasin olevan monenlaisia syitä, joiden avulla löysin vastauksen viimeiseen tutkimuskysymykseeni eli miten vankien kanteluissa ilmenneitä tapahtumia perustellaan.

Aineistosta nousseet perustelut olivat turvallisuus, organisaatioon liittyvät seikat, resurssit, perustelut eivät olleet tiedossa/toimija kiisti väitteen, vankilasta

riippumaton syy ja vankilan fyysiset ominaisuudet. Perusteluiden puute tai väitteiden kiistäminen herätti eettistä pohdintaa toiminnan eettisyydestä ja läpinäkyvyydestä. Eniten perusteluja tuli turvallisuuteen, organisaatioon liittyviin seikkoihin sekä resursseihin liittyen. Mäkipää (2014) havaitsi samankaltaisia syitä toiminnalle omassa tutkimuksessaan tarkastellessaan vankien oikeusturvaa oikeusasiamiehen kanteluiden näkökulmasta. Turvallisuuden ja organisaatioon liittyvien seikkojen taustalla oli osittain vankiloiden järjestyssäännöt. Järjestyssäännöt toimivat henkilökunnan tärkeänä työvälineenä muun muassa turvallisuuden näkökulmasta. Järjestyssäännöt toimivat myös vankien ohjenuorana vankilassa toimimiseen ja käyttäytymiseen. Erityisesti tarkat ohjeet kurinpitorangaistuksista ovat tarpeen, että vangit ymmärtävät millaista käyttäytymistä heiltä odotetaan. (Mäkipää 2013, 5, 72.) Järjestyssääntöjen avulla voidaan yhdenmukaistaa vankiloiden toimintaa ja vankien oikeuksien toteutumista. Mäkipään (2013) tutkimuksen mukaan vankiloiden järjestyssäännöt ovat pääsääntöisesti samanlaisia ja vastaavat mallijärjestyssääntöjä. Eroja ilmeni jonkin verran, minkä taustalla voivat olla erot valvonnan tasoissa ja vankipopulaatiossa (Mäkipää 2013, 71). On kuitenkin syytä tarkastella järjestyssääntöjen käytännön toteutumista, sillä ratkaisujen perusteella vankiloiden toimintatavoissa oli puutteita. Asiaan saattaa myös vaikuttaa harkintavalta, jolloin jokainen työntekijä tekee päätöksen tilanteessa oman harkintansa mukaan. Resurssien taustalla vaikuttivat henkilöstövaje ja kiire. On inhimillistä, ettei näiden kahden yhdistäminen ole helppoa, mutta vankien näkökulmasta se ei ole kovinkaan reilua. Liimataisen ja Rantalan (2016, 34) tutkimuksen mukaan osa henkilöstöstä kokee, että Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiomalli on vienyt resursseja laadukkaasta lähityöstä. Toivottavasti tuleva organisaatiouudistus muuttaa asiaa ja antaa paremmat mahdollisuudet toteuttaa muutostyötä rikosseuraamusasiakkaiden kanssa.

Esittelen vielä tutkimustuloksiani hallinnan analytiikan näkökulmasta. Kuvio 2 havainnollistaa ja kiteyttää tutkimustehtävän ja sen teoreettisen viitekehyksen onnistuneen yhteensovittamisen, jonka tutkielman analyysi mahdollisti.

Vanki	Eduskunnan oikeusasiamies	Kantelun kohde (pääosin Rikosseuraamuslaitos)
<ul style="list-style-type: none"> • Tekee kantelun, koska on kokenut epäoikeudenmukaista kohtelua tai saanut oikeuksiaan loukkaavan päätöksen • Päämääränä oikeuksien toteutuminen ja oman äänen esiin tuominen 	<ul style="list-style-type: none"> • Aloittaa selvityksen vangin kertoman, lainsäädännön ja asiantuntijatiedon perusteella • Päämääränä tehdä ratkaisu ja mahdollinen toimenpide (ks. taulukko 5) • Työtä ohjaa virkavastuu ja ihmisoikeudet 	<ul style="list-style-type: none"> • Yksiköt perustelevat tapahtunutta hallussa olevan tiedon valossa • Päämääränä perustella ja oikeuttaa toimintaa ja tapahtunutta erilaisin perusten

KUVIO 2. Hallinnan subjektit ja tekniikat vankien oikeuksien toteutumisessa

Merkittävät subjektit, jotka hallinnan tekniikoita käyttivät, olivat vanki, eduskunnan oikeusasiamies sekä kanteluiden kohteet. Subjektien ja tekniikoiden löytäminen aineistosta tukivat tutkimustehtävääni ja tutkimuskysymyksiäni. Vanki tekee kantelun ylimmälle laillisuusvalvojalle, koska hän on kokenut tyytymättömyyttä häneen kohdistuneeseen hallintaan. Näin ollen vanki tekee joko itseohjautuvasti tai muiden avustuksella kantelun. Hallinnan analytiikan näkökulmasta vangista muotoutuu subjekti ulkoisen ja sisäisen hallinnan yhteydessä. Vaikka vangilla on mahdollisuus tehdä kantelu, on hänen asemansa kapea häntä koskevassa päätöksenteossa.

Hallinnan tekniikan myötä kantelu siirtyy vangilta oikeusasiamiehelle, joka aloittaa tapahtumista selvitystyön, jos hän arvioi epäoikeudenmukaisuuden tapahtuneen. Hallinnan analytiikan näkökulmasta oikeusasiamiehestä muodostuu tutkielman toinen subjekti, joka arvioi vankien oikeuksien toteutumista. Oikeusasiamies kohdistaa hallintaa Rikosseuraamuslaitosta kohtaan, sillä hän pyytää heiltä selvitystä ja perusteluita vangin kertomasta. Oikeusasiamiehen päämääränä on selvittää, onko Rikosseuraamuslaitos toiminut lainvastaisesti tai jättänyt velvollisuutensa hoitamatta. Hallintaa hän käyttää, mikäli oikeusasiamies katsoo siihen olevan tarvetta esimerkiksi vangin oikeusturvan tai perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. (197/2002, 1:3 §.1-2.) Oikeusasiamiehen hallinnan tekniikat määrittivät keinoiksi hallita Rikosseuraamuslaitosta antamalla heille erilaisia toimenpiteitä tapahtuneista, kuten se oli esimerkiksi antanut Jokelan vankilalle huomautuksen vastaisuuden varalle vaatteiden antamatta jättämisestä ja vangin sitomisesta (dnro 346/2016). Eniten oikeusasiamies antoi kuitenkin toimenpiteeksi käsityksen, vaikka huomautuksiakin aineistossa jonkin verran ilmeni. Prosessissa seuraavaksi Rikosseuraamuslaitos perustelee oikeusasiamiehelle toimintaansa. Perusteluissa Rikosseuraamuslaitoksen eri toimijat esittelevät syytä toimintansa

taustalla (ks. taulukko 6, s. 53). Näen näiden perusteluiden vaikuttavan työntekijöiden hallintaan vankeja kohtaan. Aineistosta nousevien subjektien ja hallinnan tekniikoiden avulla löysin ne hallinnan rationaalisuudet, jotka ohjaavat viranomaisten toimintaa. Nämä rationaalisuudet ovat vankien oikeuksiin liittyvä lainsäädäntö ja normit, minkä keinoin viranomaiset hallitsevat vankeja. Viranomaisten toiminta pohjaa lainsäädäntöön ja erilaiseen asiantuntijatietoon, jotka ohjaavat heidän työtään.

Tutkimustehtävänäni oli selvittää oikeusasiamiehen ratkaisujen avulla, miten vankien oikeudet toteutuvat. Tutkimuskysymyksiini pystyin vastaamaan aineistoni avulla, mutta en kyennyt selvittämään millaiset vangit kanteluista tekevät. Vankien rikos, sukupuoli tai sosiaalinen asema ei tullut asiakirjoista ilmi, mikä toimi tutkielman rajoittavana tekijänä. Vangin taustan ja kanteluiden välille ei pystytty tällä tutkielmalla muodostamaan yhteyttä eikä niistä voida muodostaa johtopäätöksiä. Oikeusasiamiehelle tulee vain osa vankien kanteluista, koska valituksia tehdään suoraan myös Rikosseuraamuslaitokselle. Huomionarvoista on, etteivät kaikki vangit osaa tai kykene kantelemaan epäasiallisesta kohtelustaan. Kattavaa kuvaa vankien oikeuksien tilasta ei pystytty tällä tutkielmalla kuvaamaan, mutta pystyn tarjoamaan tietoa siitä mistä vangit kantelevat eduskunnan oikeusasiamiehelle ja miten epäasiallista kohtelua perustellaan. Aineistosta ilmeni vakaviakin ihmisoikeusloukkauksia, joten tutkielman avulla pystytään toteamaan, että vankien oikeuksien toteutumisessa on puutteita.

9.2 Pohdinta ja jatkotutkimuksen tarve

Aineiston perusteella vankilatodellisuus on kirjava ja siellä vaikuttaa vankilan oma kulttuuri. Vankilakulttuurin sisällä vallitsee oma sosiaalinen todellisuus, johon ulkopuolisen on hankala päästä käsiksi. Tutkielmani perusteella tulin siihen lopputulokseen, että vangit kantelevat vaihtelevista asioista ja Rikosseuraamuslaitos perustelee toimintaansa moninaisesti. Kanteluiden suhteen ongelmallista on se, että henkilökunta tulkitsee vankien tekemät kantelut kiusantekona ja vangit ajattelevat, että henkilökunta kostaa heille (Rantala ym. 2021, 236). Tästä muodostuu tietynlainen kehä, jonka pysäyttäminen voi olla vaikeaa. Valta ei kiinnity mihinkään alkupisteeseen, vaan se muokkautuu jatkuvasti (Kaisto & Pyykkönen 2010, 10). Näin valta muokkautuu myös vankilassa, koska sitä käyttävät sekä henkilökunta että vangit. Vastuu ja valta järjestyksestä on vankilan henkilökunnalla, mutta vankien kesken vallitsee myös tietyt toimintamallit valta-asetelmineen. (Saari 2021, 151–152.) Oikeuksien toteutumiseen sisältyy vaihtelua ja niihin vaikuttavat monet asiat, kuten vankiloiden erilaiset toimintakulttuurit, vankiloiden rakenteet sekä aika- ja henkilöstöresurssit. Oikeuksien toteutumisen vaihtelevuuden havaitsin jo tehdessäni

kandidaatin tutkielmaani (Jutila 2018). Perusteluista ja vaihtelevuudesta huolimatta julkisen vallan tulisi turvata vankien perus- ja ihmisoikeudet (PL 22 §). Lakien ja käytännön toiminnan ristiriita on ilmeinen, minkä vuoksi koen tämän tutkielman olleen hyvin merkityksellinen. Näihin asioihin panostaminen rakenteellisella ja ruohonjuuritasolla voisi olla arvokasta perusoikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Vaikka suomalaisten vankiloiden tila on kansainvälisessä vertailussa hyvä, tuli kanteluissa ilmi ihmisoikeusloukkauksia, joista jokainen tulee ottaa vakavasti. Haasteiden ratkominen ei ole helppoa, mutta avoin kommunikaatio ja kuntoutusmyönteinen asenne saattaisivat lisätä vankien omanarvon tunnetta ja ohjata heitä pois rikollisesta elämäntavasta. Asenteiden muutos ei ole helppoa, mutta niitä muuttamalla voitaisiin päästä vaikuttamaan vankien uusintarikollisuuteen. Tämä vaatii kuitenkin rakenteellisella tasolla muutoksia muun muassa työhyvinvointiin ja resursointiin. Ilman rakenteellisia muutoksia ja toimivaa lainsäädännön täytäntöönpanoa oikeuksien toteutuminen Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteiden mukaisesti ei voi täysimääräisesti toteutua (Rantala ym. 2021, 236). Nämä ulottuvuudet ovat yhteydessä vankiin ja vaikuttavat vangin kokemukseen kohtelustaan ja oikeuksistaan. Rikosseuraamuslaitoksen tulevan organisaatiomuutoksen myötä näihin asioihin on mahdollisuus pyrkiä vaikuttamaan. Koko organisaatio tulee olemaan suurien muutosten edessä, minkä vuoksi asteittainen koulutus vuorovaikutukseen ja lähityöhön toimisivat hyvänä puskurina kohti entistä oikeudenmukaisempaa kohtelua.

Tämän tutkielman näkökulma on kriittinen ja oikeuksien toteutumista tarkasteleva. Tutkimustuloksia ei voida yleistää ja ajatella niiden olevan ehdoton totuus, vaan on ymmärrettävä oikeuksiin vaikuttavan monet seikat niin ajassa kuin paikassa. Aineistona vankien kantelut kuitenkin kertovat joiltain osin vankien oikeuksista viime vuosien ajalta. Vankien oikeuksien toteutuminen ja niihin vaikuttavat tekijät on saatu tuotua tällä tutkielmalla esiin. Vankien oikeudenmukaisuuden kokemuksen yhteyttä laajemmin uusintarikollisuuteen tai kuntoutumiseen ei kuitenkaan voida tällä tutkielmalla todentaa. Tutkielman perusteella koen, että vankien oikeuksien ja oikeudenmukaisuuden tutkimukselle on tarvetta. Kansainvälisesti oikeudenmukaisuutta on tutkittu vankilakontekstissa, mutta Suomessa se on vielä toistaiseksi ollut puutteellista. Tutkimalla oikeudenmukaisuuden kokemusta ja uusintarikollisuutta voitaisiin todentaa niiden yhteys ja löytää lisää keinoja uusintarikollisuuden vähentämiseen. Rikosseuraamusalan tutkimus lainsäädännön täytäntöönpanon näkökulmasta antaisi arvokasta tietoa käytännön työstä ja mahdollistaisi tätä kautta rakenteiden muutostyön. Mielenkiintoni heräsi myös naisvankeihin ja heidän oloihinsa vankiloissa, koska tutkimuksissa tuotiin vain vähän esiin naisvankien näkökulmaa. Rikosseuraamuslaitoksella on alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota

traumainformoituun työotteeseen ja nais erityyiseen työhön, joten tutkimuskentällä saattaisi olla tarvetta tutkimukselle naisvankien oikeuksista ja oikeudenmukaisuuden kokemuksista.

Kuten Salovaara (2019) toteaa väitöskirjassaan, on sosiaalityölle tarve ja paikka vankilassa. Laillistettujen sosiaalityöntekijöiden määrä Suomen vankiloissa on vähentynyt ja erityisohjaajien määrä on puolestaan lisääntynyt. Vankien tilanteet ovat usein hyvin haastavia, näissä tilanteissa sosiaalityöntekijän ammattitaitoa tarvitaan. Sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuden tarve ei kuitenkaan poista erityisohjaajien tärkeyttä, koska molempien osaamiselle on omat paikkansa. (Salovaara 2019, 256–257.) Sosiaalityöntekijöiden palkkaukseen saattaa vaikuttaa rikosseuraamusalan hidas palkkakehitys muuhun sosiaalityön asiakastyöhön verrattuna (Harju, Laurila, Takala & Tuhkanen 2017, 53). Sosiaalityö nähdään usein asiantuntijatyönä, joka kamppailee puun ja kuoren välissä (Karsikas 2014, 107). Haasteet hallinnan ja oikeudenmukaisuuden välillä ovat vankilassa todellisia, eikä niitä tule vähätellä.

On kuitenkin todettava, että oikeudenmukainen kohtelu tulisi olla jokaisen työntekijän työhön kytkeytyvä arvo, niin kuin se on määritelty Rikosseuraamuslaitoksen arvoihin. Kaiken pohjalla on vangin kokemus epäoikeudenmukaisesta tai epäreilusta kohtelusta. Ihmisarvoinen kohtelu ja läpinäkyvä päätöksenteko voisivat pala palalta kehittää rikosseuraamusalan toimintaa siihen suuntaan, että oikeudet toteutuisivat entistä paremmin ja ehkä tätä kautta kantelutkin voisivat vähentyä. Mikäli yhteiskunta ja sen instituutiot eivät kykene pitämään huolta heikommassa asemassa olevista, koen sen kertovan jotain yhteiskunnan tilasta ja paikasta. Tämän vuoksi päätän tutkielman toteamalla, miksi emme auttaisi heitä, jotka eniten apua tarvitsevat.

LÄHTEET

- Arajärvi, P. & Sakslin, M. (2007). Yhdenvertaisuus oikeudenmukaisuutena. Teoksessa J. Saari & A. B. Yeung (toim.) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Gaudeamus: Helsinki, 47–61.
- Asianomaisen salassa pidettävän tiedon käyttäminen päätöksenteossa (7/004/2020). Rikosseuraamuslaitoksen ohje (12.11.2020). Saatavilla https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/asianosaiseltasalassapidettavientietojenkayttopaatoksenteossadnr_o20042017.html, luettu 7.12.2021.
- Bangkok Rules (2010). United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders with their Commentary. Saatavilla https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ENG_22032015.pdf
- Beijersbergen, K. A. & Dirkzwager, A. J. & Molleman, T. & van der Laan, P. H. & Nieuwbeerta, P. (2015). Procedural justice in prison: the importance of staff characteristics. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 59(4), 337–358.
- Beijersbergen, Karin A. & Dirkzwager, Anja J. & Nieuwbeerta, Paul (2016). Reoffending After Release Does Procedural Justice During Imprisonment Matter? *Criminal Justice and Behavior* 43(1), 63–82.
- Blomberg, J. (2020). Vankilarikollisuuden torjunnan vaikutukset vankien oikeuksien sekä täytäntöönpanon tavoitteiden toteutumiseen. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/317269/Blomberg_Jenni_tutkielma_2020.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Bottoms, A. & Tankebe, J. (2012). Beyond procedural justice: a dialogic approach to legitimacy in criminal justice. *The journal of criminal law & criminology*, 102(1), 119–170.
- Cavadino, M. & Dignan, J. (2007). *The penal system: An introduction*. SAGE Publication Ltd.
- de Godzinsky, V-M & Aaltonen, M. (2013). Koettu oikeudenmukaisuus hallintoprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitos: Helsinki.
- Dean, M. (2010). *Governmentality: Power and rule in modern society*. (2nd ed.). SAGE Publications.
- Drake, H. D. (2012). *Prisons, Punishment and the Pursuit of Security. Critical Criminology Perspectives*. Palgrave macmillian: New York.
- Easton, S. (2011). *Prisoners' Rights. Principles and Practice*. Routledge: London and New York.
- Eduskunnan oikeusasiamies. (2021). Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2020. K 8/2021 vp. Saatavilla https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/K_8+2021.pdf
- Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen Helsingin vankilan järjestyssääntö. Voimaan (1.11.2021). Dnro 29/610/2021. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla

- https://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/jarjestyssaannot/6Fp9mp2MJ/Helsingin_vankilan_jarjestyssaanto_saavutettava.pdf
- Eurooppalainen yleissopimus kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi. (17/1999). Saatavilla https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910017/19910017_2
- European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. 25th General Report of the CPT. 1 January–31 December 2015. Council of Europe. Saatavilla <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680696a9d>
- Goffman, E., Tarkka, A., Suominen, R. & Mäkelä, K. (1997). Minuuden riistäjät: Tutkielma totaalisista laitoksista (2. p., näköisp.). Marraskuun liike. Mielenterveyden keskusliitto ry.
- Gullman, M., Sunimento, K. & Poutala, P. (2011). Oppimisvaikeuksista vapaaksi – hankkeen loppuraportti. Monisteita 3/2011. Kriminaalihuollon tukisäätiö: Helsinki. Saatavilla https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2018/04/oppiva_loppuraportti.pdf
- Hallintolaki (434/2003). Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>
- Harju, M., Laurila, T., Takala, J. & Tuhkanen, S. (2017). Onnistunut sosiaalityö hyödyttää vankia aidosti. Teoksessa J. Lindström & K. Kuparinen (toim.) Sosiaalityötä muurien sisä- ja ulkopuolella. Ammattilaisten näkemyksiä vankien parissa tehtävästä sosiaalityöstä. Laurea julkaisut 85, 49–56. Saatavilla <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/136745/Laurea%20julkaisut%2085.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
- Hartoneva, A. (2002). Normaalisuusperiaate Suomen vankeinhoidossa. Väitöskirja, Rikosseuraamusvirasto: Helsinki.
- Havas, I. (2016). Vangin oikeus pitää yhteyttä läheisiinsä. Yhteydenpito perus- ja ihmisoikeutena ja yhteydenpitomahdollisuudet vankilassa. Pro gradu - tutkielma, Helsingin yliopisto. Saatavilla <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/167116/OTM-tutkielma%2c%20Ilmi%20Havas.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- HE (263/2004) vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi. Saatavilla https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_263+2004.pdf
- HE (45/2014) vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi. Saatavilla https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_45+2014.pdf
- HE (57/2021) vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Rikosseuraamuslaitoksesta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Saatavilla https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_57+2021.pdf

- Helén, I. (2010). Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa J. Kaisto & M. Pyykkönen (toim.) Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus: Helsinki, 27–48.
- Helkama, K. (2009). Moraalipsykologia: Hyvän ja pahan tällä puolen. Edita: Helsinki.
- Herne, K. (2012). Mitä oikeudenmukaisuus on? Gaudeamus: Helsinki.
- Hinkkanen, V. (2014). Rikollisuuden kustannukset. Teoksessa T. Lappi-Seppälä & J. Kivivuori (toim.) Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki, 411–420. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152430/266_Rikollisuustilanne_2013_2014.pdf?sequence=5
- Holopainen, J-P. (2021). Selvitys Rikosseuraamuslaitoksen kyvystä vastata järjestäytyneen rikollisuuden aiheuttamiin haasteisiin. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2021. Rikosseuraamuslaitos. Saatavilla <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/monisteetj-araportit.html>
- Husa J. & Pohjolainen T. (2014). Julkisen vallan oikeudelliset perusteet. Johdatus julkisoikeuteen. Talentum: Helsinki.
- Hyttinen, T. & Tapani, J. (2018). Rikoksen ja rangaistuksen äärellä. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Joukamaa, M. ja työryhmä. (2010). Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf
- Junninen, M. (2008). Suomalaisten vankiloiden turvallisuus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 5/2008. HEUNI. Publication Series No. 58. Rikosseuraamusvirasto: Helsinki. Saatavilla https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6BzsiW5DC/5_2008_Suomalaisten_vankiloiden_turvallisuus.pdf
- Jutila, E. (2018). Vankien oikeudet vankeusrangaistuksen aikana Suomessa. Näkökulmana perusoikeudet ja vankeuslaki. Kandidaatintutkielma, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/72208/1/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-202010166255.pdf>
- Juuti, P. & Puusa, A. (2020). Laadullisen tutkimuksen luotettavuus. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus: Helsinki, 173–176.
- Kaisto, J. & Pyykkönen, M. (2010). Johdanto: Hallinnan analytiikan suuntaviivoja. Teoksessa J. Kaisto & M. Pyykkönen (toim.) Hallintavalta: Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Gaudeamus: Helsinki, 7–26.

- Karsikas, V. (2014). Polku vapauteen – Psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä. Teoksessa: H. Linderborg, M. Suonio & T. Lassila (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/NdFcArAZr/RISE_1_2014_Sosiaalityo_ja_sosiaalinen_tuki_280214web_versio1.3.pdf
- Keskushallintoyksikkö. (2.4.2020). Ohjeita vankeusrangaistusta suorittamaan tulevalle. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantaonpano/vankeusrangaistuksenaloitus.html>
- Kleemola, J., Honkavaara, J. & Sonkamo, J. (2019). Rikosseuraamuslaitoksen rakenteiden ja toiminnan arviointi. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2019:14. Oikeusministeriö: Helsinki. Saatavilla
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161540/OMSO_14_2019_RISE_Rakenteiden_ja_toiminnan_arviointi.pdf
- Kokkonen, T. (2014). Johdanto. Teoksessa T. Kokkonen. Virkavalta ja väkivalta. Vallan varjoja vankilassa. Mediapinta: Tampere, 9–14.
- Kokkonen, T. (2014). Virkavalta ja väkivalta, vallan varjoja vankilassa. Teoksessa T. Kokkonen. Virkavalta ja väkivalta. Vallan varjoja vankilassa. Mediapinta: Tampere, 20–39.
- Kriminaalihuollon tukisäätiö. Kriminaaliasiamiestoiminta. Saatavilla
<https://www.krits.fi/saatio/palvelumme/kriminaaliasiamiestoiminta/>, luettu 12.11.2021.
- Kurinpitörangaistuksen määrääminen (3/004/2014). Rikosseuraamuslaitoksen ohje 26.4.2016. Saatavilla
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/kurinpitörangaistuksenmaaraaminen30042014.html>, luettu 24.11.2021.
- Kääriäinen, H. (2018). Tutkintavankien kokemus oikeudenmukaisuudesta tutkintavankeudessa. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. Saatavilla
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/235921/Kaariainen_Yhteiskuntapolitiikka.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Laine, M. (2014). Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus 1/2014. Tietosanoma: Helsinki.
- Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä (197/2002). Saatavilla
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020197>
- Laki potilaan oikeuksista ja asemasta (785/1992). Saatavilla
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785>
- Laki Rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009). Saatavilla
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090953>
- Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä (559/1994). Saatavilla
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940559>

- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999).
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>
- Lappi-Seppälä, T. (2007). Penal Policy in Scandinavia. Crime and Justice, The University Chicago Press 36(1), 217-295.
- Laurila, T., Linderborg, H., Tyni, S., Aaltonen, O-P., & Lähteenmäki, N. (2021). Sakon muuntorangaistuksen kuntoutukselliset mahdollisuudet. Tutkimus sakkovangeista ja sakon muuntorangaistuksesta 2010-luvulla. Yhteiskuntapolitiikka 86 (2021):2, 129-140.
- Liebling, A. (2011). Distinctions and distinctiveness in the work of prison officers: legitimacy and authority revisited. European Journal of Criminology 8(6), 484-499.
- Liimatainen, A. & Rantala, K. (2016). Vankeuslakiuudistuksen arviointitutkimuksen yhteenveto. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti: Helsinki. Saatavilla
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/170067/Katsauksia_17_Liimatainen_Rantala_2016.pdf
- Liimatainen, A., Rantala K., Paasonen K. & Mäkipää, L. (2015). Kyselytutkimus vankeusvangeille sääntelyn toimivuudesta ja vankilaoloista. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti: Helsinki. Saatavilla
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156120/Katsauksia_6_Liimatainen_ym_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Liimatainen, K., Mäkipää, L. & Rantala, K. (2014). Kysely vankiloiden ja arviointikeskusten henkilökunnalle. Verkkokatsauksia 42/2014. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Helsinki. Saatavilla
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152566/Kysely_vankiloiden_ja_arviointikeskusten_henkilokunnalle_42.indd.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Linderborg, H., Blomster, P., Muiluvuosi, M-L., Tyni, S. & Laurila, T. (2015). Yhtenäinen organisaatio - yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2015. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/UjCnlXVyx/RISE_2_2015_YhtOrganisaatioYhtLaatuWEB_26_102015_sisluettelo.pdf
- Lintonen, T. & Loukamaa, M. (2013). Suomalaisten vankien sairastavuus ja terveystalvelujen käyttö. Teoksessa J. Saari & M. Niemelä (toim.) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Kansaneläkelaitos. Tutkimusosasto, Suomi. Kansaneläkelaitos. Kelan tutkimusosasto: Helsinki, 62-79.
- Lipsky, M. (2010). Street-level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services. 30th anniversary expanded edition. Russell Sage Foundation: New York.
- Melander, S. (2015). Rikosoikeuden peruskysymyksiä. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Miller, P., Rose, N. & Suikkanen, R. (2010). Miten meitä hallitaan. Vastapaino: Tampere.

- Mohell, U. & Pajuoja, J. (2006). Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma: Helsinki.
- Mäkinen, J. & Saxén, H. (2013). Johdanto. Teoksessa J. Mäkinen & H. Saxén (toim.) John Rawlsin filosofia. Oikeudenmukaisuus moniarvoisessa yhteiskunnassa. Gaudeamus. Helsinki, 7-22.
- Mäkipää, L. (2013). Vankiloiden järjestyssääntöjen sisältöanalyysi vankeuslakiuudistuksen näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen: Helsinki.
- Mäkipää, L. (2014). Vankien oikeusturvan toteutuminen eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen valossa. Edilex, 7.
- Mäkipää, L. (2015). Vangit jälkikäteisen oikeusturvan käyttäjinä. Lakimies : Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Aikakausikirja 113(1), 54-80.
- Mäntysalo, J. (19.10.2021). Päivä vankilassa maksaa saman verran kuin majoittuminen hyvässä hotellissa – tavoitteena on passittaa yhä useampi vanki halvempaan valvontaan. Yle. Saatavilla <https://yle.fi/uutiset/3-12142426>, luettu 16.11.2021.
- Oikeusministeriö. (2019). Ylimpien laillisuusvalvojen tehtävien jako. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2019:24. Oikeusministeriö: Helsinki. Saatavilla https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161658/OM_2019_24_Ylimpien_laillisuusvalvojen_tehtavanjako.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ojanen, T. (2003). Perusoikeudet ja ihmisoikeudet Suomessa. Oikeustieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto: Helsingin yliopisto.
- Ojanen, T. (2009). Johdatus perus- ja ihmisoikeusjuridiikkaan. Oikeustieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Ojanen, T. (2015). Perusoikeusjuridiikka. Oikeustieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Pajuoja, J. (2019). Rikosseuraamuslaitoksen toiminta- ja asiakasprosessien tulevaisuus. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeistuksia 2019:15. Oikeusministeriö: Helsinki. Saatavilla https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161539/OMSO_2019_15_RISE_toiminta_ja_asiakasprosessien_tulevaisuus.pdf
- Pajuoja, J. & Pölönen, P. (2011). Ylin laillisuusvalvonta. Tietosanoma: Helsinki.
- Paunio, R-L. (2010). Tavoitteita ja haasteita – oikeusasiamiehen laillisuusvalvonta 90 vuotta. Teoksessa R-L. Paunio (toim.) Oikeusasiamies 90 vuotta -juhlakirja. Sastamala: Vammalan kirjapaino, 7-16.
- Perustuslaki (731/1999). Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Pieitlä, V. (1976). Sisällön erittely. Oy Gaudeamus Ab: Helsinki.
- Puolakka, P. (2020). Narsistit vankilassa. Deadline Kustannus Oy: Helsinki.
- Puusa, A., Juuti, P. & Aaltio, I. (2020). Johdanto. Mitä laadullisella tutkimuksella tarkoitetaan? Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus: Helsinki, 9-20.

- Puusa, S. (2020). Näkökulmia laadullisen aineiston analysointiin. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Gaudeamus: Helsinki, 145–156.
- Pölonen, P. (2010). Perus- ja ihmisoikeuksien valvonta oikeusasiamiehen tehtävänä. Teoksessa Eduskunnan oikeusasiamies, R-L. Paunio (toim.) Oikeusasiamies 90 vuotta -juhlakirja. Sastamala: Vammalan kirjapaino, 45–57.
- Pölonen, P. (2014). Ylimmät laillisuusvalvojat. Teoksessa T. Koivurova & E. Pirjatanniemi. Ihmisoikeuksien käsikirja. Tietosanoma: Helsinki, 435–462.
- Rantala, K., Helenius, A. & Kuokkanen, K. (2021). Reilun vankilan elementit. Teoksessa S. Kainulainen & J. Saari (toim.) Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Vastapaino: Tampere, 219–240.
- Rantala, K., Tyni, S., Koskenniemi, L., Liimatainen, A. & Kääriäinen, H. (2017). Tutkintavankien olot ja oikeuksien toteutuminen. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti: Helsinki. Saatavilla https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/224593/Tutkimuksia_4_Kaati_Rantala_ym_20174.pdf?sequence=6&isAllowed=y
- Rawls, J., Pursiainen, T. & Nevanlinna, T. (1988). Oikeudenmukaisuusteoria. WSOY: Porvoo.
- Reisig, M D. & Mesko, G. (2009). Procedural justice, legitimacy, and prisoner. *Psychology, Crime & Law* 15(1), 41–59.
- Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 22 September to 2 October 2014. CPT/Inf (2015) 25. Council of Europe. Saatavilla <https://rm.coe.int/1680695f70>
- Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 7 September to 18 September 2020. CPT/Inf (2021) 7. Council of Europe. Saatavilla <https://rm.coe.int/1680a25b54>
- Report to the Swedish Government on the visit to Sweden carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 18 to 29 January 2021. CPT/Inf (2021) 20. Council of Europe. Saatavilla <https://rm.coe.int/1680a3c256>
- Rikoslaki (39/1889). Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>
- Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2021. (2021). Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2021. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/monisteetjaraportit.html>
- Rikosseuraamuslaitoksen ohje henkilöntarkastuksesta. (dnro 1/004/2015). Saatavilla <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/rikosseuraamuslaitoksenohjehenkilontarkastuksestادنro200042010.html>, luettu 24.9.2021.
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja. (2020). Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2020. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla

- https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20210630143720/7RRy9CvLt/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2020_FI_1.pdf
- Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2020. (2021). Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2021. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20210301093858/7OTf5ft2H/Tilinpaaotos_ja_toimintakertomus_vuodelta_2020_saavutettava.pdf
- Rikosseuraamuslaitos, määräykset ja ohjeet. Saatavilla
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet.html>, luettu 23.11.2021.
- Rikosseuraamuslaitos, vankilat. Saatavilla
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat.html>, luettu 20.9.2021.
- Rikosseuraamuslaitos. (2017). Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt. Nelson Mandela-säännöt. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/MZQ5sInI7/Vankeinhoidon_va776himma776issa776a776nno776t_low.pdf
- Rikosseuraamuslaitos. (2020). Rise 2.0. Ehdotus Rikosseuraamuslaitoksen uudeksi organisaatorakenteeksi. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/liitteet_rise/2tpZhL0jZ/Rise_2.0_loppuraportti_Valmis.pdf
- Rikosseuraamuslaitos. (2021). Eurooppalaiset vankeinhoitosäännöt. Ministerikomitean suositus Rec(2006)2-rev jäsenvaltioille eurooppalaisista vankeinhoitosäännöistä. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/kansainvalisetsopimukset.html>
- Rikosseuraamuslaitos. (2.9.2021). Naisten ja miesten yhteisistä avovankiloista luovuttiin 1.9.2021. Saatavilla
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/tiedotteetjauutiset2021/naistenjamiestenyhteisistaavovankiloistaluovuttiin1.9..html>, luettu 29.10.2021.
- Rose, N. (1999). Powers of freedom: Reframing political thought. University Press: Cambridge.
- Saari, J. (2021). Vankien kokema turvallisuus. Teoksessa S. Kainulainen & J. Saari (toim.) Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Vastapaino: Tampere, 149-176.
- Saari, J. & Kainulainen, S. (2021). Johdanto: Vankila sosiaalisena kenttänä. Teoksessa S. Kainulainen & J. Saari (toim.) Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Vastapaino: Tampere, 11-38.
- Salovaara, U. (2019). Rikoksista tuomitut naiset: Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. Väitöskirja, Rikosseuraamusalan koulutuskeskus: Vantaa. Saatavilla

- <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/62777/978-951-39-7685-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Stoor, H. (2010). Oikeusasiamiehen esittämä arvostelu – rangaistus vai ohjausta? Teoksessa R-L. Paunio (toim.). Oikeusasiamies 90 vuotta -juhlakirja. Sastamala: Vammalan kirjapaino, 58–69.
- Suhonen, I. (2010). Vankeinhoidon rajalliset resurssit haasteena terveydenhuollolle. Teoksessa R-L. Paunio (toim.) Oikeusasiamies 90 vuotta -juhlakirja. Sastamala: Vammalan kirjapaino, 283–296.
- Suonpää, K., Ellonen, N., Aaltonen, M & Tyni, S. (2021). Vankien sosiaalinen integraatio. Teoksessa S. Kainulainen & J. Saari (toim.) Suomalainen vanki. Arjen rakenteet ja elämänlaatu vankilassa. Vastapaino: Tampere, 199–218.
- Suoranta, J. & Ryynänen, S. (2014). Taisteleva tutkimus. Into Kustannus Oy: Helsinki.
- Tammi-Moilanen, K. (2020). Naisvankiselvitys – selvitys naisvankien olosuhteista, toiminnoista ja turvallisuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2020. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla [https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20201019102643/7LDL7zoyH/Naisvankiselvitys -
_Selvitys_naisvankien_olosuhteista%2C_toiminnoista_web.pdf](https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20201019102643/7LDL7zoyH/Naisvankiselvitys_-_Selvitys_naisvankien_olosuhteista%2C_toiminnoista_web.pdf)
- Tapaamisten järjestäminen (3/004/2016). Rikosseuraamuslaitoksen määräys 2.9.2016. Saatavilla <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/tapaamistenjarjestaminen150042010.html>, luettu 15.11.2021.
- Tartuntatautilaki (1227/2016). Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161227>
- Travis, J. (2005). Invisible Punishment: An instrument of Social Exclusion. Teoksessa Mauer, M. & Chesney-Lind (toim.) Invisible Punishment: The Collateral Consequences of Mass Imprisonment. The New Press: New York, 15–36.
- Tulo-opas. (2021). (dnro 7/400/2019). Helsingin vankila. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjajhteystiedot/vankilat/helsinginvankila.html>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi: Helsinki.
- Tuovinen, A. (2019). Vangin oikeudet ja niiden rajoittaminen. Karelia ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö, Karelia ammattikorkeakoulu. Saatavilla https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/266004/Tuovinen_Arttu_2019_12_12.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- Turunen, J. (15.10.2020). Black Lives Matter: Rakenteellisen rasisimin äärellä. Poliitikasta lehti. Saatavilla <https://politiikasta.fi/black-lives-matter-rakenteellisen-rasismiaarella/>, luettu 16.11.2021.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2012). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunta: Helsinki. Saatavilla https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

- Tutkintavankeuslaki (768/2005). Saatavilla
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050768>
- Tyler, T. R. & Huo, Y. J. (2002). Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts. Russell Sage Foundation.
- Tyler, TR. (2003). Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. Crime and Justice, The University of Chicago Press 30, 283-357.
- Tyni, S. (2015). Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Väitöskirja, Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/11CTvAnMd/RISE_1_2015_Vankeinhoidon_vaikuttavuus_-_Onko_kuntoutukselle_tilastollisia_perusteita_Sasu_Tyni_vaitoskirja_net.pdf
- Tyni, S. & Blomster, P. (2012). Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? Yhteiskuntapolitiikka 77(6), 621–639.
- Valtioneuvoston asetus vankeuslaista (548/2015). Saatavilla
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150548>
- Valtionalouden tarkastusvirasto. (2016). Tuloksellisuustarkastuskertomus: Uusintarikollisuuden vähentäminen rangaistusaikana ja sen jälkeen. Valtionalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 18/2016. Lönnberg Print & Promo: Helsinki. Saatavilla
<https://www.vtv.fi/app/uploads/2018/06/15081354/uusintarikollisuuden-vahentaminen-rangaistusaikana-ja-sen-jalkeen-18-2016.pdf>
- Vankeuslaki (767/2005). Saatavilla
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>
- Vankiterveydenhuolto. Saatavilla <https://vth.fi/>, luettu 18.11.2021.
- Von Schrowe, A. (2018). Rumista sanoista rundia? Kurinpitorangaistus ja vankien sananvapauden rajoittaminen. Helsinki Law Review 1/2018, 12(1), 78–105.
- Yeung, A. B., Saari, J. & Lagerspetz, E. (2007). Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltioissa. Teoksessa J. Saari & A. B. Yeung (toim.) Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa. Gaudeamus: Helsinki, 9–30.
- Ylisassi, H., Seppänen, L., Heikkilä, H. & Vesio, M. (2021). Osallistavalla kehittämisellä ja kokeilujen arvioinnilla käytäntöjen uudistamista ja kehittämistoimijuutta. Lähityön ja sähköisen asioinnin kehittämiskokeilut vankilatyössä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2021. Rikosseuraamuslaitos: Helsinki. Saatavilla
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/risenjulkaisusarja.html>
- Zimbardo, P. (2007). The Lucifer Effect. How Good People Turn Bad. Rider: London.

LIITTEET

LIITE 1. ASIAKIRJALISTA VANKIEN KANTELUISTA

Riihimäen vankilan menettely virtsanäytteiden pyytämisessä valvomattoman tapaamisen perusteella 9.11.2020, dnro 1478/2020
Kirjeenvaihdon lukemisesta ilmoittaminen 9.11.2020, dnro 5348/2019
Vangin tarkastaminen tapaamisen jälkeen ja lapsen tapaaminen 29.5.2020, dnro 3515/2019
Kirjeenvaihdon lukeminen 19.5.2020, dnro 1123/2019
Lisäpatjan ja tyynyn saatavuus vankilassa 26.3.2020, dnro 1451/2019
Potilaan ja lääkärin vastaanottokeskustelun kuunteleminen 25.3.2020, dnro 4615/2019
Vankien sulkeminen selleihin vatsatautiepidemian johdosta 21.2.2020, dnro 1887/2019
Eristysosaston sellien kylmyys 18.2.2020, dnro 1503/2019
Vangin hallussa olevasta omaisuudesta ilmoittaminen ulosottoviranomaisille 27.1.2020, dnro 4189/2018
Matkaselliin sijoittamisen kesto 27.1.2020, dnro 6554/2018
Päätösten perusteleva ja perusteiden ilmoittaminen siirtoa, valvomattomaa tapaamista ja poistumislupaa koskevissa asioissa 18.12.2019, dnro 5083/2018
Sellitupakoinnin kieltäminen Helsingin vankiloissa 5.11.2019, dnro 5349/2019
Tarkkailuun sijoittaminen ja olosuhteet sen aikana 28.8.2019, dnro 5960/2018
Vangin oikeus kirjeenvaihtoon 26.6.2019, dnro 5848/2018
Vangin tarkastaminen koiran avulla 18.6.2017, dnro 5948/2018
Oma aloite menettelystä vangin osastosijoittelusta päätettäessä 4.6.2019, dnro 6065/2016
Avolaitossijoittelupäätöksen perustelu ja määräaikaisuus 23.4.2019, dnro 1512/2018
Jengitunnuksella varustettujen postikorttien kopioiden haltuun saaminen tunnuksella peitettyinä 9.4.2019, dnro 1941/2018
Tietopyynnön käsittely 27.2.2019, dnro 259/2018
Elinkautisvangin aikaisin mahdollinen vapauttamisajankohta 31.12.2018, dnro 4140/2018
Vangin rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden eteneminen 19.12.2018, dnro 5076/2017
Päiväjärjestyksen lyhytaikainen muuttaminen 17.10.2018, dnro 6542/2017
Eristämistarkkailuun sijoittaminen ja sen olosuhteet 9.10.2018, dnro 6748/2017
Päihdetestin vaatiminen valvotun koepäivän valmistelun yhteydessä 7.9.2018, dnro 1224/2018

Turvataarkastuksen suorittamistapa huumausaineiden etsintään koulutetulla koiralla 28.8.2018, dnro 4633/2017

Valvontaviranomaiselta tulleen kirjeen avaaminen vankilassa 18.7.2018, dnro 896/2018

Oikeus radio-ohjelmien seuraamiseen 21.6.2018, dnro 3516/2017

Vankien välisen kirjeenvaihdon lukeminen ja siitä ilmoittaminen 6.6.2018, dnro 4849/2017

Vangin tarkastaminen peilin avulla 6.6.2018, dnro 509/2018

Riihimäen vankilan menettely vankien tavaroiden vaihtamista koskevissa asiassa 15.11.2017, dnro 2546/2017

Liikuntavammaisen vangin sijoittaminen 30.8.2017, dnro 2871/2016

Sijoittaminen avolaitokseen 9.8.2017, dnro 2474/2016

Vankien käytössä olevan puhelimen sijainti 19.6.2017, dnro 2774/2017

Perusteluiden kirjaaminen poistumislupapäätöksiin 6.3.2017, dnro 618/2016

Vangin sijoittaminen alastomana tarkkailuun ja sitominen kaltereihin 28.2.2017, dnro 346/2016

Asianajosalaisuutta loukannut perusteeton asiakirjojen tarkastus vankilassa 13.1.2017, dnro 4976/2016

Hyvitysesitys lainvastaisesta vangitsemisestä 7.12.2016, dnro 943/2016

Vankien puhelinkeskustelujen luottamuksellisuus 15.11.2016, dnro 5246/2015

Vangin toimintaan sijoittaminen ja sellin ulkopuolinen aika 2.11.2016, dnro 4366/2015

Vangin perusteeton tarkkailuun sijoittaminen 24.10.2016, dnro 5540/2015

Vankeja koskevien päätösten perustelevaaminen 12.9.2016, dnro 3843/2015

Yksinäisyysrangaistuksen täytäntöönpano ja hyvittäminen sekä vangin osallistuminen tavaroidensa pakkaamiseen siirron yhteydessä 31.8.2016, dnro 5726/2015

Vankien toverikunnan perustaminen 15.8.2016, dnro 3495/2015

Ns. pelkääjävangin olosuhteet 19.4.2016, dnro 2510/2015

Hämeenlinnan vankilan sellikutsuihin reagoimisen viiveet 9.11.2015, dnro 598/2015

Vangin ei tulisi joutua valitsemaan tapaamisen ja jumalanpalveluksen välillä 7.4.2015, dnro 570/2015

Puheluiden kuunteleminen ja tallentaminen sekä erillään pitäminen järjestysrikkomuksen selvittämiseksi 24.3.2021, dnro 2696/2020